

విరోధి సం.

శ్రీకృష్ణము

భారతి

సంపుటము 26

సంచిక 6

ఆశ్వాసం

శ్రీ హనుమద్భావతి

అన్యాయం తెలికొఱకు,
అపకీర్తిసిరావానకు,
ఈర్ష్యాభువు కనువేడికి,
ఇకిలింతల దాడికి,
అగ్గమైన మనుగడతో—
భగ్గుమన్న మనస్సుతో—
లెక్కచేయకుండా, అన్నా!
ఎక్కడికయ్యా పోతావ్ ?

.....

“ముదిసిన ధర్మం తలపై
పుణ్యజనులు కట్టించిన
సరికొత్త సమాధిమీద
చాలా శిల్పం ఉందట
చూడా లని వెడుతున్నా—

కూడా వస్తావా?”

.....

ఎంత చచ్చినా ధర్మం అంటే
నుంత భయం నాకు—
కుంటిది న్యాయం, వెను
వెంట నడవగా—
గుడ్డి ‘నిజం’ ప్రశ్నార్థపు
కోటు తొడుక్కుని పాపం!
కర్మసాక్షి ‘తాకడం’గా
కళ్లన్నీ మూసుకుంటే—
మాయదారి వద్దని న
స్మార్గంకోసం తడుముతుంది!
మఃషి దగ్గరా ఈ వేమాలు??
ధర్మంకోసమని వెళ్లి

బ్రహ్మంగారింట్లో పడింది—
తోవ దొరకదయ్యా: ఎందుకు
దేవులాడతావ్?

.....

“నిజమయ్యా—నీ వన్నది.

కాని—

ధృతరాష్ట్రపరీరంధం

కత విన్నావా?

ఆది ఆది ఆవలింది

లేచి ‘నిజం’ కన్ను తెరిచి

చూచిన—ఈ నీలిజగతి

కాచాండంలాగు నలిగి

కీచుకీచుమంటుంది.

భీముల్లా ‘గామా’లూ

రామాయణ రాక్షసులూ

పశుపతమని విరిగి సురిగి

కలికంలోనికి సైతం

కనబడకుండా పోతారు.

.....

ధర్మానికి మూర్ఖ ఒదిలి

కర్మసాక్షి నిజం పలికి

నత్యరథంనేమి కదలి

స్వార్థం కాటిల్యం క్రూర్యం

నవనీ నలిగి ధూళి రేగ,

మాయానటరాజు ‘మనిషి’

మర్మకంచుకం ప్రిదిలి

అమృతమూర్తి ఆదినరుడు

అవతరించు పుణ్యదినం

వస్తుం దయ్యా, తప్పదు.

విశ్వం ఒక చక్రం!”

.....

ఏమో—ఏమేమో నా

కేమీ అర్థంకా వీమాటలు,

ఎండమావిలో ప్రవాహం,

కొండొక ఊహావ్యామోహం

.....

అంటావని నాకూ తెలుసు

ఆంధ్రోద్యమంలా—అచ్చంగా;

ఏకవిమాటల ‘కర్థం’

ఇచ్చిందయ్యా-లోకం?

(‘జ్వాలాతోరణం’ పంచె.)

నన్నిచోడుని కుమారసంభవము

ప్రతులు - పాఠములు

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య

నన్నిచోడదేవుని కుమారసంభవము మొట్టమొదట శ్రీ. క. ౧౯౦౯-౧౯౧౪ సంవత్సరములలో శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచే ప్రకటింపబడిన తోడనే ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున నొక నూతనసంచలనమున కది కారణమైనది. ఆ కవినిగూర్చి, ఆతని కాలమునుగూర్చి, ఊరునుగూర్చి, పేరును గూర్చి, కవితనుగూర్చి, కావ్యభాషనుగూర్చి, ప్రతులనుగూర్చి, పాఠములనుగూర్చి అనేకవిమర్శనలు, చర్చలు బయలుదేరినవి; బయలుదేరుచున్నవి. ఇంకను ఎన్నో బయలుదేరవలసియున్నవిగాదాను. అట్టి సాహిత్యచర్చకు, చారిత్రకపరిశీలనమునకు, భాషా సంప్రదాయపరిశోధనమునకు ఎంతయు దగినదే యీ కావ్య మునుట కేమాత్రము సంజహము లేదు. కాని వీని కన్నింటికి మూలాధారమైనది అసలు గ్రంథము గదా. దీని తాళపత్రప్రతియొక్క టిమాత్రమే తంజావూరుసరస్వతీమహల్ పుస్తకభాండాగారమున గలదు. మరియొకటి శ్రీ కవిగారియొద్ద గల దందురు గాని యది యితరులకు లభ్యము కాలేదు. ప్రాచీనలాక్షణికులలో ప్రసిద్ధులైనవారు నీ కవిగ్రంథము నుండి యుదాహరించి లక్షణవిమర్శనము చేసినవారు కానరాదు. కావుననే యీతనిపేరింతకాలము మరుగుపడిపోవుటయు దట్టించినది.

ఈ కారణముచే తంజావూరుప్రతియొక్క టియే యీ గ్రంథమునకు గల మూలాధార మగుచున్నది. తరువాత కవిగారి ముద్రితగ్రంథము; అందు వా రిచ్చిన పాఠభేదములు గ్రహింపదగినవి. వీ రిచ్చిన పాఠాంతరములలో పెక్కు తంజావూరిప్రతిపాఠములతో సరిపోవుచునేయున్నవి. కాని తంజావూరిప్రతిలోనే కొన్నిచోట్ల గ్రంథపాఠములు మొదలగునవి కనబడు

చుండుటచే నాయా స్థలములందు ప్రత్యంతరము లేక పోవుటచేత ఎవరికి తోచినట్లు వారు పూరించవలసియే యుండును. అయితే ఇటీవల నా తంజావూరిమూలగ్రంథమునకు గొన్ని పుత్రికలు బయలుదేరినవి. ఆంధ్రాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తువారు వ్రాయించిన దొకటి. ఇదే తొలుత బయలుదేరినదిగా గనబడును. తరువాత మద్రాసు యూనివర్సిటీవారు వ్రాయించి తెప్పించినది మరియొకటి కలదు. శ్రీ శేలవూరి వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాయించి తెప్పించుకొనినది యింకొకటి కలదని చెప్పుదురు. ఇప్పటికి నాకు దరిసినంతవరకీ మూడు ప్రతులును తంజావూరిమాతృకనుండి యేర్పడినవే. మరికొన్ని దీనినిబట్టి వ్రాయబడిన వుండిన మండన వచ్చును. ఈ ప్రతులు వ్రాసినవారి సంస్కారభేదమునుబట్టి యీ ప్రతులలోగూడ మార్పు లేర్పడియు నుండవచ్చును. తాటియాకుగ్రంథమునుండి మరల వ్రాయునపుడెవరి యక్షరములు తెలియక కొన్ని, అర్థము తెలియక కొన్ని, పొరపాటున కొన్ని, అర్థము పొసగించుటకై వ్రాయువారు చేయు సంస్కరణము మూలమున నేర్పడునవి కొన్ని—ఈ రీతిగా నొక్క మాతృకనుండియే యేర్పడిన పుత్రికలలో ననేకభేదము లేర్పడుట కవకాశము కలదు. వారి భాషాసాహిత్యసంప్రదాయములలోని దృక్పథములు భిన్నమైనచో, తదనుకూలముగ జేయుటకు సంస్కారములు మరికొన్ని యేర్పడవచ్చును. కవియొక్క దేశకాలసంస్కారదులను గూర్చి తమకు గలిగిన అభినివేశముల కనుకూలముగ జేయుటకు సంస్కారదుల మూలమునగూడ కొన్ని పాఠభేదము లేర్పడవచ్చును. ఇట్టిరీతిని ఒక్కమాతృక నుండియే బయలుదేరిన పుత్రికలలో నేర్పడు పాఠభేద

మూలను పరిశీలించి, కవి యుద్దేశించిన పాత విషయని నిర్ణయింప దొరకొనుట వాస్తవముగా నసిద్ధాంతము వంటిదే. మొత్తము గ్రంథమునంతను మాతృపరిశీలనము చేసి ఆకవియవలంబించవలచిన కవిత్వాసంప్రదాయ పద్ధతులను గనిపెట్టి నిర్ణయించుకొనగలిగినగాని, ఆ పాత భేదములను తప్పు లని దిద్దుటకును, ఒప్పు లని, ఆ కవికి సహజసంప్రదాయనిధ్యము లని గ్రహించుటకును గూడ బిలువడదు. ఇట్టి స్థితిలో నా మూలప్రతిపండి బయలుదేరు పుత్రికల సంఖ్య పెరిగినకొలదిని ఈ చిక్కు లింకను పెరుగుచు నేయుండును. ప్రతులు పెరుగుటవలన గలుగు చిక్కులు భారతాదిగ్రంథముల విషయమున కొంతవరకు తెలియుచునే యున్నవి. అట్టి చిక్కులే యీ గ్రంథమువిషయమునగూడ గలుగకుండ నాంధ్రసాహిత్యవేత్తలు జాగరూకత వహించుట యుక్తము గదా. ఇప్పటికి లభ్యమగుచున్న మూలప్రతి యనదగినది తంజావూరు తాళపత్రప్రతి యొక్కటే. తక్కిన వ్రాతప్రతులుగాని, ముద్రితగ్రంథములు గాని దాని నాధారము చేసికొని బయలు దేరినవే. కావున నిప్పుడే—దీనిలో గలిగిన పాత భేదము లెట్టివో, అవి యెట్లు బయలుదేరినవో, మూలప్రతిలోని పాతము లతో నివి యెంతవరకు సంవాదము కలవై యున్నవో పరిశీలించుకొని ఇప్పటికి దొరికిన మూలగ్రంథములోని వ్రాతలో గల పొరపాటు లేవో, తరువాత బయలు దేరిన వేవో, తేల్పుకొనగలుగలేక పోయినట్లయితే, మరికొన్ని ముద్రణములు బయలుదేరునప్పటి కీ పాత నిర్ణయ ముననది గవానాతిగవానము కాకమానదు.

శ్రీ రామకృష్ణకవిగారి తొలిముద్రణముతరువాత దీని ముద్రణమునకై ప్రయత్నించినవారు ముద్రాసు యూనివర్సిటీవారు. దీనిని పునర్ముద్రణము చేయు నుద్దేశముతోడనే తంజావూరుగ్రంథమునకు ఒక ప్రతి వ్రాయించి చిరకాలముక్రిందటనే తెప్పించి పెట్టినారు. ఆప్రయత్నములోనే అప్పుడు తెలుగు భాషలో జూనియర్ పండితులుగా నుండిన కీ. శే. శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిలుగా రొక విమర్శనము ప్రకటించుట, ఇచ్చటి వ్రాతప్రతిలో సందేహముగా నుండినపట్ల మూలప్రతినే ప్రత్యక్షముగ జూచి పాత

నిర్ణయము చేయు నుద్దేశముతో వారు తంజావూరు వల్లి మూలప్రతిని పరిశీలించి వచ్చి, అచ్చుప్రతి సిద్ధముచేసి ముద్రణము ప్రారంభించుట సంభవించినది. కాని ఈ నడుమ గలిగిన యనేకములగు ననంతరపు చిక్కులచే నా గ్రంథము సత్వరముగా వెలువడుట కవకాశము కలుగకపోవుట తోచినయివే. శ్రీ కవిగారియొద్ద తొలి ముద్రణపు ప్రతులన్నియు నమ్ముదువోయి, దేశమున నా గ్రంథమే లభ్యముకాని స్థితి గలుగుటచేత, వారే గాక యితరు లనేకులు పునర్ముద్రణము చేయ తహతసా గలవారే యై యుండిరి. కాని కవిగారే యొకప్పుడన్నట్లుగా—యూనివర్సిటీ ముద్రితగ్రంథము బయలుపడిన గాని, అది మాచిగాని వీరు మరల దీనిని ముద్రింప జూనుకొనిన ట్లగవడలేదు. కాని దేశమున వలయు వారికి గ్రంథమే చిక్కకుండుటచేతను, విద్యామొదలగు పరిక్షలకు పోవు విద్యార్థుల యుపయోగార్థము ఈ నడుమ శ్రీ వావిళ్లవారు మొదటిరెండవార్షసముల నచ్చొత్తించి ప్రకటించిరి. అందు కీ. శే. శ్రీ లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారే యీ ముద్రితగ్రంథమునకు సవరణలను గావించి యిచ్చినట్లు తెలుపబడియున్నది. ఇట్టివల గ్రంథమంతయు ముద్రణ నందినట్లుగూడ తెలియుచున్నది. కావున నిప్పటికి రెండు ముద్రితప్రతులు, మాడు వ్రాతప్రతులు బయలుదేరినవి. యూనివర్సిటీ వారిది బయలుపడిన నివి మాడు, నవి మాడు నగున. యూనివర్సిటీవారి ముద్రిత గ్రంథముకూడ కొద్దికాలము ననే బయలుపడవచ్చును. కాని, శ్రీ కవిగారు ముద్రించిన గ్రంథమునకును, తరువాత రెండవ భాగములో వారిచ్చిన పాత భేదములకును గనబడు వ్యత్యాసమే (ఇవి వారు మరియొక ప్రతిలోని పాతము లని చెప్పిననుగూడ) ఆశ్చర్యకర మగుచుండగా, శ్రీ లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారి చేతనే సవరింపబడిన రెండు భిన్న ముద్రణములలోని పాతములుగూడ భేదించుచుండుట మరింత ఆశ్చర్యజనకము కాకమానదు. సవరణలు లేకపోగా అచ్చుతప్పులు కూడ విక్కుటముగా వెలిసినవి. అయితే ఇది కాల భేదమునుబట్టి, వ్యక్తులలో గలుగు అనుభవసంస్కార భేదమునుబట్టి యేర్పడుచుండు ననియు తెలంపవచ్చు నేమో. ఏ దెట్లైనను ఆపూర్వముగా దలంపబడిన

యొక గ్రంథమున కొకటే మూలప్రతి కనబడుచుండినపుడు, దానినే యాధారముగా చేసికొని ముద్రణము నందిన మూడుగ్రంథములలోను కొన్నిచోట్లనైనను మూడేసివిధములగు పాత్రములు కనబడినచో, నింత యల్పకాలములోనే యిట్లయినపుడు, ఒక శతాబ్దితరువాత దీని స్వరూప మింక నెట్లు మారగలవో పండితులూహించుకొనవలసినదే. కాలక్రమమున నా రంభాపూర్వప్రతిలో తాటియాకులలోని ముక్కలు రాలిపోయి, యింకను గ్రంథపాతము లేర్పడవచ్చును. అప్పు డింకను సంపాదకులయొక్కయు, ముద్రాపకులయొక్కయు స్వయంకవిత్వ మెక్కు డగుట, పూరణ భాగములు పెరుగుచుండుట తలసింపగలదు. కావున లభ్యమైన యీ యేకైకప్రతికైనా వాగ్రత్తగా భోటోగ్రాఫ్ కాపీలు తీయించియుంచు ప్రయత్నము చేయవలయు నని రంభాపూరు సరస్వతీమహల్ పుస్తకభాండాగారాధ్యక్షులను ప్రోత్సహింపవలసిన విధి ఆంధ్ర సాహిత్యపథులదై యున్నది. దానిలో సంపాదకులు దిద్దవలసిన భాగములు లేవని కాదు, అనేకము లుండవచ్చును. ఉన్నవి. కాని ఇప్పటికి ఏకైకమూల మన దగిన దానిలో నున్న స్వరూప మెట్టిదో, ఇటీవల వ్రాతలలోను ముద్రణములలోను బయలుదేరిన మార్పులేవో తెలిసికొనుటకు తగిన యాధార మున్నగాని, కల్పేద్దిప్తపాతము, కవిహృదయము, ఆతని కవితా సంప్రదాయము మొదలగువానిని గూర్చిన పరిశీలనకైన నవకాశము లంతరించిపోవును. కావున నాంధ్రసాహిత్య లోక మీ పాతనిర్ణయవిషయమున, కవిసంప్రదాయముల విషయమున నిప్పుడే శ్రద్ధ వహించుట యుక్తమని తోచకపోదు.

ఇట్టి యుద్ధగ్రంథ మంతకాలము మరుగునడియుండుటయే ఒక యపూర్వవిషయము. ఇదిగాక ఈతదాంధ్రమున నాదికవి యని తలంపబడుచుండిన నన్నయకు పూర్వదైనను, పరమందలివా డైనను, భాషాసాహితీర్థదవారికులయందు భిన్న సంప్రదాయము లోనివా డనుటకు సందేహము లేదు. ఆదృష్టితో నీతని గ్రంథమును పరిశీలించినగాని ఆంధ్రభాషాసాహిత్య చరిత్రలో నీ కవిరాజభిఖామణి కావ్యము యొక్క

ప్రాముఖ్యము వ్యక్తము కాదు. అయితే యీ ప్రాముఖ్యము, తేటతెల్ల మగుటకు కూడ అసలు గ్రంథము నందలి పాతనిర్ణయ మావశ్యకము. కావున ఓపినంతలో దాని సుప్రక్రమింతము. ఎవరో ఒకరు దాని తీసినగాని దానినిగూర్చి పండితులకు శ్రద్ధ గలుగదు; చర్చ బయలుదేరదు. కవిహృదయము, కవిపాతమును గుర్తింపగలుగుటయే సాహితీపథుల కందరకు గావలసినది.

౧. కుమారసంభవము—మొదటి పద్యము.

“శ్రీవాణీంద్రామరేంద్రాచితమకుటమణి
శ్రేణి వా మాంఘ్రపద్మా
శీవోద్యతే సగుండు.....”
(అని యూనివర్సిటీ వ్రాతప్రతి.)

“శ్రీవాణీంద్రామరేంద్రార్చితమకుటమణి
శ్రేణిరామాంఘ్రపద్మా
శీవోద్యతే సగుండు.....”
(అనికవిగారిమదితప్రతి.) ‘త్రా’దిద్దుబాటు.

“శ్రీవాణీంద్రామరేంద్రార్చితమకుటమణి
శ్రేణికామాంఘ్రపద్మా.....”
(అని వావిళ్లముద్రణము.)

పీనిలో ‘అర్చిత’ అని యూ. ప్ర. లో నన్నుటే వావిళ్లముద్రణమున గలదు. కవిగారే ‘అర్చిత’ అని దిద్దివారు, అన్వయముకొరకు. ‘అర్చిత’ మైనది మకుటము కాదు. ఆంఘ్రపద్యముగనుక అన్వయము కుదరదు. శ్రీవాణీంద్రామరేంద్రులచే (ఆంఘ్రపద్యములయందు) నర్పింపబడినవి మకుటములు. వానియందలి మణిశ్రేణులయొక్క; నామా, కామా అను శబ్దముల కర్థ మేమియు పొసగునట్లగుపడదు. అది ‘ధామా’ కావచ్చును. కాంతులు. ఆ మణిశ్రేణుల కాంతులే; ఆంఘ్ర పద్య ము యొక్క ఆతీతము— పోషణచేత, ఉద్యోగ-పైకి లేచుచున్న (ప్రకాశించుచున్న) కేసరములుగా గలవాడు. అనగా శ్రీవాణీంద్రామరేంద్రు లాతని పాదపద్యములకు మొక్కగా, వారి కిరిటములందలి మణిశ్రేణుల కాంతు లాతని పాదపద్యములపై ప్రసరించుటచే, నా కాంతులే పాదపద్యములనుండి పైకి ప్రసరించు కింజల్కములనలే

నున్న వని భావము. శివుని పాదపద్మములమీద పడిన మకుటరత్న కాంతులకు ఆ పాదపద్మములనుండి ఖయలు వెలుగు కింజల్కములతో నభేదము సాధింపబడినది. రామా(పాశము): మణిశ్రేణీచే, రామ=సుందరమైన, అభిరామమైన, అంఘ్రపద్మముల అజీవముచేత ఉద్యతేంద్రుల డనుట యుక్తముగా లేదు. మణిశ్రేణీయే ఉద్యతేంద్రములుగా గలవా డనవలె. మణులే కేసరము లనుటకంటే, పాదపద్మములపై బ్రసరించిన మణి కాంతులను, పద్మములనుండి వైకి వెడలిన కేసరములతో బోల్పుట యుక్తముగా గనబడకపోదు.

కన్నడమున రన్నగదాయుద్ధములో 'క్రివా ణీంద్రామరేంద్రాంచితమకుట' అని 'అర్చిత' అనుచో 'అంచిత'యని గలదు. అంచు-భాతువునకు పూజార్హ మున్నను (అంచు గతిపూజనయోః) మకుట శబ్దముతో నా యర్థము న్యాయంపడు. కావున ఉంచబడిన - ఒప్పుచున్న అను గర్భార్థమును చెప్పు కొనవలసియున్నది. ఆ 'అంచిత' శబ్దసాదృశ్యము చేతనే తెలుగులో 'అర్చిత'వచ్చినదేమో. కవియే 'అంచిత' గ్రహించియుండునా? అను సందేహము గలుగకపోదు. 'అంచిత'కు బదులు 'అరుణ' అను పాశ మొకటికూడ కనబడుచున్నది. కాని నన్నిచోడుని భావము పాదపద్మములవరకే గాక ఆ పద్మములలోని కేసరములవరకు బోయినది. మణు లా కేసరము లనుట యుక్తముగా గనబడుదు. మణికాంతులు పాదపద్మములపై బడి వాని నుండి వైకి లేచి, ప్రకాశించునపుడు ఆ మణికాంతు లను కింజల్కములతో బోల్పుటచే కవిభావగాంభీర్యము వ్యక్తమగుచున్నది. కవిగారి ముద్రితగ్రంథములోని 'అర్చిత', 'రామా' అను పాశములనుగూడ వదలివేసి వావిళ్ల ముద్రణములో 'అర్చిత', 'కామా' పాశము లేల యాదరింపబడెనో తెలియదు. ఇది సవరణ గాబోలును.

"ఆశ్రితజనలసితాశేషవస్తుప్రదుండు" 'లసి' - విలసనే-ప్రకాశించుట. లష-అభిలాషే. ఆశ్రితజను లభిలసించిన అశేషవస్తువులను ఇచ్చువాడు. 'లసిక' అనునది 'లసిక' అనుదానికి వ్రాతలో గలిగిన పొరపాటు

గావచ్చును. వావిళ్లముద్రణమున నట్లే యుంచబడినది. అర్థ మెట్లు గ్రహించినారో?

౨. శివవిష్ణుర్తి-అని యూ. వ్రా. ప్ర. సిద్ధ-కవిగారి ముద్రి. ప్రతి. సిద్ధ-వావిళ్ల ముద్రితప్రతి. రజతపర్యతము నా శోభిల్లు శివుని మూర్తి "సిద్ధ విష్ణుర్తి" అనుటలో అర్థము కావరాదు. 'శుద్ధవిష్ణుర్తి' - శుద్ధము=తెలుపు, తెల్లని ప్రకాశముగల మూర్తి అనుట యొప్పును.

"మకుటాదిభాతి" అని యూ. వ్రా. ప్ర. కవి గారి ముద్రి. ప్ర; వా.ము.ప్ర.లో 'మకుటాదిభాతి' అని కలదు. ఆ రజతపర్యతాగ్రహేమైకశృంగము వలె నమరునది ఈశ్వరుని జటామకుటముయొక్క 'అతి భాతి' - గొప్పకాంతి అనుటయే యొప్పు. ఇంతే గాక, ఈ పద్యములో కవి ప్రతిపాదము తుదిగణములలో సంత్య ప్రాస కూర్చుచున్నాడు. "స్ఫూర్తిస్ఫూర్తి" - ఇట్లే "టాతిభాతి"యని యుండనోవును. భూరివారి, పాలరీల, దాతగాత అనియే కలదు. కాని ఎత్తుగీతిరెండవ పాదమున "భోగభోగి"యనియే వ్రాతప్రతిలోను, కవి గారి ప్రతిలోను, వావిళ్ల ప్రతిలోనుగూడ గలదు. ఇది పై నాత డనుసరించిన నియమమునకు భిన్నముగా నున్నది. కావున 'భోగిభోగి'అనియే యుండవలయు నని తోచకపోదు.

౩. మృగాంకు కండ్ల నిమ్మరిత - అని యూ. వ్రా. ప్ర. "దండ" అని కవి. ము. ప్ర. "కందు" అని వా. ము. ప్ర. ఇందలి భావ మిది: హరి శివునికి వికచానులాంబుజసహస్రము పూజచేసిన తరువాత నా చంద్రశేఖరుని శిరమున మృగాంకుడు గూడ నుండుటచే, నాతనిని జూచి అది తాను పూజ చేసిన పుష్పములలో వచ్చిన "(అ) విమ్మరితములా నీతాబ్జ" మని తలంచి, దానిని తీసివేయు నుద్దేశముతో మృగాంకునివైపు చేయి చాచగా, నీలవర్ణుడగు నీహరి నల్లని బాహువును జూచి చందురు డదాని 'రామా' వని భ్రమపడి "నెల దుప్పలమాలయ" జారబొడంగను. ఇట్టి వీరిద్దరిని జూచి యీశ్వరుడు నవ్వుపాగెను.

ఈ భావమే సరియైనచో, అది కవిభావమే యనుకొనదగినచో "మృగాంకు దండ చాచిన చేయి

చాచి" అని "దండ" పాతమే యుక్త మని తోచక పోదు. "మృగాంకు కందు" అను చా. ము. పా. లో నొక చిక్కుకలదు. మృగాంకునిలోగల 'కందు' ను మాత్రమే విస్మరితమలాసితాబ్జ మని తలంచినవాడనవలె. ఆవృక్షు అబ్జము కందువుమాత్రమే, కందువుతో నూడిన మృగాంకుదా? అను ప్రశ్న కలుగకమానదు. చంద్రునికే అబ్జముతో బోలిక గాని, అందలి కందుకు గాదు గదా. ఈ రీతిగానే దీని తాత్పర్యమును గ్రహించినను మూలములో "కండ్ల" అని కనబడుచుండుటచే గాబోలు కవిగారు దానిని మరల 'కంద' అని దిద్దివారు. మృగాంకునియందలి కందే అవిస్మరితమలాసి తాబ్జమని, పుచ్చగ-రీసివేయ నెంచి అను భావమే కలుగును. ఈ చిక్కును దొలగించుటకుగా యూ. ము. ప్రతిలో శ్రీ ల. కా. గారు—“మృగాంకునందవిస్మరిత” అని మరి యొక మార్పు కల్పించినారు. మృగాంకుక = చంద్రుని, అందు = ఆ పూర్విన అంబుజ సహస్రమునందు గల, అవిస్మరితమలాసితాబ్జ మని తలచి, పుచ్చగ చేయించె నను భావముతో 'నంద' పాత మొకటి కల్పించినారు.

ఇట్లు 'కండ్ల, కందు, కంద, దండ, నంద' అని యిప్పటికే ఇన్ని పాఠములు బయలుదేరినవి. ఇంక ముందెన్ని ముద్రణములు గానబడియున్నవో, ఎన్ని పాతములు బయలుదేరవలసియున్నవో? మృగాంకునందలి 'కందు' నే మలాసితాబ్జ మని తలచె ననుట యొప్పు గాదు. కావున 'కందు' పాతమునకు సాధు త్వము కలుగునట్లగపడదు. 'దండ' అనునది 'కండ్ల' అను వ్రాతప్రతిపాతమునకు సమాపముగా నుండును. 'నంద' అనునది 'కండ్ల' కు చాల దూరమైనదే గాని, అర్థము సరిగా గిట్టించునదిగా నున్నది. 'కందు' పాతమున కర్థ మెవరైన పండితవరులు గిట్టింపగలరేమో.

ఇక "నెరందుపలందూంగంగం" అని యూ. వ్రా. ప్రతి. "నెరదుప్పలదూలగ" అని కవి ముద్రి. పాతము. "దుప్పలందూగగ" అని కవిగారి తప్పాపులపట్టికలో దిద్దుబాటు. 'తూగగ' అని వాది. ముద్రి. పా.

మొత్తముమీద నీ ముద్రితప్రతులు వ్రాతప్రతి లోని రూపము ననుసరించుచున్న వనవచ్చును. కాని యిది 'కుప్పలమాగు' అనియూ, లేక 'కుప్పలదూలు' అనియూ అను సందేహము గలుగకమానదు. ఇందలి వ్రాతప్రతి ననుసరించిన 'తూగగ' అనియే యనవలె. అయితే, ఈమధ్య, 'సూర్యారాయనిఘంటువువారు దీనిని "కుప్పలు దూలగ" అని గ్రహించి "నెరదుప్పలు దూలగ బాటుచున్న" అను పాతముతో నీ నన్నిచోడుని పద్యమునే యుదాహరించినారు. (కుప్పలందూగగ—వ్రాతప్రతిపాతము. కుప్పలదూలగ ముద్రి.) అని కుండలీకరణములో వా రిచ్చియుండుటచేత వ్రాతప్రతిపాతమును, ముద్రితపాతమును (ఈ ముద్రిత పాతము మరల 'దూగగ' అని తప్పాపుల పట్టికలో మార్చబడినది) గూడ నదలితేసి, దీనిని తాము "కుప్పలు దూలగ" అనియే యుండవలయు నని నిష్కర్ష చేసినట్లగపడుచున్నది. భాస్కరరామాయణము నృసింహ పురాణములలో నీ రూపముల గ్రహించిన పాతములే యీ దిద్దుబాటు కారణముగా గ్రహింపబడినట్లగపడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరకారుడు భారతము శాంతి పర్వమునుండి 'కుప్పలు తూలు' అనుట కొక యుదాహరణము నిచ్చినాడు. "మారమునతోయి కుప్పల దూలియుండె". తరువాతికవుల ప్రయోగములనుబట్టి దీనిని దిద్దివేసి, వానితో సమాకరణముచేయుటా, లేదా ఏకైకప్రతిలో గనబడుచున్న 'కుప్పలదూంగగ' అను పాతమును గ్రహించుటా అను విషయమును నిర్ణయించు పెట్టు? దానిని నిర్ణయించువా రెవరు?

(సతీశము)

పూర్వకవికృతులు :

పునర్దుద్రణావశ్యకత

(క్రీ. శ. ౧౦౦౦-౧౯౦౦)

శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

స్వప్నోముఖమైన తెనుగుసాహితీరిశిష్టతను తెలిసి కొనుటకు అముద్రితములై, యసంఖ్యాకములై, అజ్ఞాతవాసము గావించుచున్న వ్రాతప్రతులేకాక, ఒక్కొక్కమాటుమాత్రమే ముద్రితమై నే డందు బాటులో లేని పూర్వకృతులుకూడ చాలగా నావశ్యకములైయున్నవి. వీనిలో ప్రతిగ్రంథమునుగూర్చియు చారిత్రకముగా, సారస్వతముగా దినదినమున్ను ఎన్నో క్రొత్తవిషయములు బహులుపడుచున్నవి. అక్కడక్కడ చెల్లాచెదురుగా గ్రంథస్థములై యున్న యీవిషయములను సేకరించి, సమీచినముగా తిరిగి ముద్రితములు చేయవలెను. అట్లుగా నుపరిష్కృతములై, ఆ గ్రంథములు ప్రకటితములైనచో, నేడు తెనుగు సాహిత్యమునుగూర్చి విద్వాంసులకుగల సంకుచితభావములు సన్నగిల్లి విశాలమైన దృక్పథ మేర్పడును. వానిలో కొన్ని.

కవిజనాశ్రయము :—మనకు లభించిన యాంధ్ర చృందోగ్రంథములలో ప్రాచీనమైనది; ప్రాథమికమైనది. ఈగ్రంథ మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచే క్రీ. శ. ౧౯౧౩ లో కీ. శే. జయంతి రామయ్యపంతులు గారి సంపాదకత్వమున వెలువడినది. వేములవాడ భీమకవికృతిగా పాకభేదములతో ప్రకటితమైనది.

కాని యీముద్రణమున కవిజనాశ్రయము నిజ స్వరూపము మఱుగుపడినది. పావులూరి మల్లనగణితము వలె నిందు మార్పులు, కూర్పులు పెక్కు వ్రాతప్రతుల

కెక్కినవి. ఈ ముద్రణ మాధారముగా జేసికొని విద్వాంసు లీగ్రంథమును ౧౪-వ శతాబ్దినాటి దని నిశ్చయించిరి.

కవిజనాశ్రయము కన్నడమున మొదటి నాగవర్మ క్రీ. శ. ౯౯౦ ప్రాంతమున రచించిన 'ఛందోంబుధి'ననుసరించినది—మల్లియరేచనకృతము. తైన సంప్రదాయకము. తమిళచృందోగ్రంథమును యాప్పిగంగల్ కారికలయందుదాహృతమైనది. ౧౧వ శతాబ్దినాటి కృతి. మడికి సింగన సకలసీతిసమ్మతమున నిందుండి యొక పద్యము సుదాహరించినాడు. నాగవర్మ ఛందోంబుధితోడను, నన్నిచోడని కుమారసంభవము తోడను సరిపోల్చిన పదబంధసామ్యములు కన్పట్టును. క్రీ. శ. ౧౬౫౬ లో అప్పకవి 'భీమన పదిచెప్పె' అని వేములవాడభీమకవికృతిగా దీనిని వెలయించిననాటి నుండి జాతీయమైన ఛందస్సంప్రదాయవిరుద్ధములైన విషయము లిందు జేరినవి. ఇప్పటికి పూర్వలాక్షణికోదాహృతులమూలమున, వ్రాతప్రతుల మూలమున ఈగ్రంథ స్వరూపమును సరిగ నిర్ణయించి పరిష్కరింపగలిగితిని. భాషోద్ధారకులు త్రాసుకొరగారు క్రీ. శ. ౧౮౫౫ లో పట్టికర్మయాధికారమునఱుకును దీని కాంగ్లేయ భాషాంతరికరణ మొనర్చి వారు, తెనుగుగ్రంథము లింగ్లీషులోనికి పరివర్తనమగుట కిదియే మొదలు.

శివతత్వపారము :—(మల్లికార్జున పండితా రాధ్యులు) తైవవాద్యయమున లభ్యములయిన ప్రాచీన

కృతులలో మతగ్రంథములలో మొదటిది : ౧౯౨౨ వ సం.లో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కీ. శ్రీ. కొమార్తాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారి పరిష్కరణముతో పీఠికతో ప్రకటితమయినది. దీనిలో కొంతభాగమునకు కన్నడానువాదముకూడ లభ్యమగుచున్నది. తెలుగుగ్రంథమనుగ్రమైనను (ర౯౯ కందపద్యములు) కన్నడకృతివలన నింకను పెక్కు పద్యములున్నట్లు తెలియుచున్నది. అక్షరగ్రంథములనుండి ముద్రితప్రతులలో లేని పద్యములు లభ్యమయినచున్నవి. ప్రాచీనభాషాసంప్రదాయములను తెలుపు నీ ప్రశస్తగ్రంథ మింకను సరిగా ప్రవేశితాసంప్రదాయకముగ పరిష్కృతమై కన్నడానువాదముతో సహితము ప్రకటితముకాదగినది.

అనుభవసారము : —పాల్కురికి సోమనాథుని పద్య కృతి. మట్స్యలిపివరణమును తెలుపునది. ౨౩౮ పద్యములు. ఇందు సోమనాథుని సంస్కృతవృత్తరచనాపాటవము విశదమగును. క్రీ. శ. ౧౯౧౬ లో రాజమహేంద్రవరమున విద్యానిలయముదాతృరళాలయందు ముద్రితమయినది. నవీనపద్ధతుల ననుసరించి పునర్ముద్రణము గావించదగినది.

చతుర్వేదసారము : —వీరశైవము సవైదికముగా నిరూపించిన సీసపద్యకృతి. ౩౫౯ సీసపద్యములు గలవు. ఇది ౧౯౧౪ లో మల్లంపల్లి శ్రైరవమూర్తిగారిచే శ్రైరవముదాతృరళాలయందు ప్రకటితము. ముద్రితప్రతిలో ౩౦౦ పద్యములుమాత్రము కలవు. ౪౦౦ పద్యములని 'బసవపురాణపీఠిక' తెల్పుచున్నది. వీని నన్నిటిని సక్రమముగ పరిశోధించి గ్రంథము పునర్ముద్రణము చేయదగియున్నది.

సంస్కృతాంధ్రోదాహరణములు : — తెలుగు బసవోదాహరణము, సంస్కృతబసవోదాహరణము ఈ వరకు ముద్రితము లయినవి. కాని ఉదాహరణవాద్యయసంప్రదాయానుసారముగా వివరణముతోడను, వ్యాఖ్యానముతోడను పునర్ముద్రణము కావించదగినవి.

సోమనాథుని లఘుకృతులు, చెన్నమల్లు సీసములు, గద్యకృతులు, పంచరత్నములు, వృషభాష్టకము, బసవాష్టకము ఇవియన్నియు వృషభివశితక

ముతో కూడ సంపుటికరించి ప్రకటింపవలెను. సంస్కృతలఘుకృతులైన బసవోదాహరణము, వృషభాష్టకము మొదలగునవి నాగరికీపీఠో ముద్రించుట వలన ఆంధ్రీయలకు సోమనాథుని వైరుష్యము వ్యక్తపడగలదు.

(సోమనాథుని బసవపురాణ, పండితారాధ్య చరిత్ర, వృషభివశితకములను సమీచినముగ ముద్రించి ఆంధ్రలోకమున కొసగిన ఆంధ్రగ్రంథమాలగారే పై గ్రంథముల నొక సంపుటముగా ముద్రించి ప్రకాశింపజేసినచో విద్యాంసుల కృతజ్ఞతకు బాత్రు లగుదురని విన్నపము.)

విజ్ఞానేశ్వరీయము : —తెనుగున ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములలో మొదటిది. మూలఘటిక కేతనవిరచితము. ఇది యాజ్ఞచల్క్యస్మృతికి సంస్కృతమున విజ్ఞానేశ్వరగారు రచించిన వ్యాఖ్య. ఇంతకుముందు విశ్వరూపుని బాలక్రీడవ్యాఖ్యాన మున్నను, విజ్ఞానేశ్వరుని వ్యాఖ్యయే ప్రసిద్ధమై వ్యాప్తిలో నున్నది. ఇది క్రీ. శ. ౧౧౫౦ నాటిది. మూలవ్యాఖ్య పుట్టిన నూతీండ్లశే యాంధ్రానువాదము వెలయుటచేత, మూలగ్రంథము సరిమానుట కిది యుపకరించును. దీనిని కూచించి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించినాడు. కడచిన శతాబ్దిలో, కొటికెలపూడి వేంకటకృష్ణ సోమయాజి దీనిలో వ్యవహారకాండమును, రామకవి ప్రాయశ్చిత్తకాండమును పద్యకావ్యములుగ రచించిరి. సరస్వతి తిరువేంగడాచార్యుడు వ్యవహారకాండను వచనరూపమున రచించెను. ఇది క్రీ. శ. ౧౮౫౧లో ముద్రితము.

విజ్ఞానేశ్వరమును కీర్తిశేఖరుల వీరేశలింగము పంతులుగారు క్రీ. శ. ౧౮౯౫ లో చింతామణి పత్రికయందు ౨౨ వ గ్రంథముగా ముద్రించి ప్రకటించి యున్నారు. నేడు సంస్కృతమూలముతో గూడ నిది పునర్ముద్రణము కాదగియున్నది. శాస్త్రీయగ్రంథరచనమున కేతనకు గల సామర్థ్యము దీనివలన తెలియవలెను.

శేయారబాహుచరిత్ర : —మంచనకవిప్రణీతము. సంస్కృతపాటకము పద్యకావ్యముగ పరివర్తనమును పొందిన కృతులలో మొదటిది. రాజశేఖరకవి 'విధసాలభంజిక' అను నాటికయందలి కథాంశువును

గ్రహించి, మధ్యమధ్య నీతికథలను పొదిగించి, కావ్యమును నిర్మించినాడు. చారిత్రకులలో 'చెలవాటి తోట' చరిత్రము వ్రాయువారు ఈ గ్రంథమున నున్న విషయముల నుదాహరింపక తప్పదు. క్రీ. శ. ౧౨౮౦ ప్రాంతముందు చెలసిన కృతి. కాకినాడ యందలి 'నరసవర్తి' పత్రికయందు క్రీ. శ. ౧౯౦౨ సంవత్సరమున కీ. శే. పోలవరం జమీందారులైన కొచ్చర్ల కొట రామమంద్ర వేంకటకృష్ణారావు బహదూరువారు ముద్రించిరి. నేడు చారిత్రకులకేగాక సాహితీపరులకుగూడ నీగ్రంథ మత్యావశ్యకము. ఈ గ్రంథమునకు సంబంధించిన చెలవాటి తోటల కాసనము లతోగూడ ఇది ముద్రితము కావలెను. ముద్రితగ్రంథములో వ్రాతప్రతిలోని పద్యములు లోపించినవి; చక్కని పాఠములు మఱుగుపడినవి.

నీతిశాస్త్రముక్తావళి (బద్దన):—రాజనీతిగ్రంథములలో ప్రశస్తమగు నీ కృతి పదిహేనుపద్యములలో భద్రభూపాలుడు (బద్దన) వ్రచించెను. ౧౫౧౨ లో 'విస్మృతకవులు' గ్రంథావళియందును, (శ్రీరామకృష్ణకవి) ౧౫౨౧ లో చెలికాని లచ్చారావుగారిచే ఆంధ్ర పరిశోధకమహామండలియందును ముద్రితము. దీనిని సంపూర్ణముగ పరిష్కరించిన వ్రాతప్రతి తత్కాలమే ప్రకటనార్హము.

సామ్యుక్తికాస్త్రము:—అ న్న య ప్రణేతము. క్రీ. శ. ౧౫౬౦ ప్రాంతమున కీ సంకలనగ్రంథముల కెక్కినది. క్రీ. శ. ౧౮౬౪ లో చెన్నపురియందు ముద్రితమయినది. నేడు గ్రంథ ముల్భ్యమగుటచేతను, కాస్త్రీయగ్రంథ మగుటచేతను పునర్ముద్రణము చేయవలెనది.

ససాగనందము (దోనయామాత్యుడు):—వ్యవసాయశాస్త్రవిషయకమయిన పద్యకృతి. క్రీ. శ. ౧౮౮౯ లో కీ. శే. తదికనుల్ల వేంకటకృష్ణారావుగారిచే ముద్రింపబడినది. వ్యవసాయశాస్త్రపరిశోధనము జరుగు నీ కాలములో ఈ గ్రంథపునర్ముద్రణావశ్యకతయెంతదేని ఆపయోగపడును. ఈకవి వాఙ్మయలోకమున కపరిచితుడు. క్రీ. శ. ౧౩౫౬ నాటివాడు.

కన్నడమున. క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమునాటి రట్టకవి లేక అర్జునానందచిత్తరట్టమతముతో సరిపాల్చి ప్రకటించవలెను.

శివయోగసారము:—(కొలసి గణపతిదేవకవి) శివయోగసారము పూర్వోక్తరథాగములు గల శైవమతగ్రంథము. అవతారిక లేక వరంగల్లులో 'శైవధర్మప్రచారిణి'గ్రంథమాలయందు ముద్రితము. గ్రంథావతారిక కాకతీయుల రాజ్యాంశములను తెల్పును, చారిత్రకులకు పరమప్రమాణమయియున్నది. అవతారికతో కూడ తిరిగి ముద్రించుట ఆవసరము. ఈ కవి యాదిగణపతిదేవు డగు 'పేరుతో' కవుల చరిత్రమున కెక్కినాడు.

వద్యపురాణము (మడికిసింగన):—ఈగ్రంథము క్రీ. శ. ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున వర్తమానతరంగిణి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడినది. సింగనగ్రంథములలో కందన మంత్రి సంపూర్ణకంఠావళిని తెల్పును చరిత్రకారుల కుపయుక్తముగ నున్నది. ఈగ్రంథము నందలి కొన్ని భాగములు వ్రాసినదొరగారు భాషాంతరికరించుటచే దీని ప్రాశస్త్యమును దెల్పును.

సకలనీతిసమ్యక్తము:—ఇది ప్రాచీనకాలములో ఆంధ్రమున చెలసిన ఆపూర్వగ్రంథములనంటి యుద్ధరింపబడిన పద్యసంకలనగ్రంథము. తెలుగున అట్టి గ్రంథములలో మొదటిది. ఇది ౧౯౩౩ లో ముద్రితమయ్యి, నేడు లభ్యమగుట లేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రకారులకు నీ గ్రంథము ఒక పెద్ద కాణాచి. ఇది యాంధ్రగ్రంథమాలలో ప్రకటితము.

చారుచర్య (మంత్రి అప్పన):—ఆశోకశాస్త్రగ్రంథము. కృతి చిన్నదియయ్యి, ప్రశస్త కవితిగలది. ముక్త్యాలలో ౧౯౨౧ లో ప్రకటితము. ఇది సంస్కృతమున భోజాని చారుచర్యకు తెలుగుగుటచే, మూలమును, భాషాంతరమును రెండును కలిపి ముద్రించుట సమంజసము.

పాయలతూణసారము (మనుమంచిభట్టు):—అశ్వవైద్యమును దెల్పు నీ ప్రశస్తపద్యకృతి ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున ముద్రితము. కృతి అల్పభ్యము. కృతి సాశ్వతంక

యులగు శంకరాచార్యులకు ఆంకితము. దీనిని కన్నడమున గల ఆశ్విమైద్యముతో సరిపోల్చి ప్రకటింపవలెను.

వరాహపురాణము (నందిమల్లయ, ఘంట సింగయ):—౧౯౦౩ లో విరళలింగము పంతులుగారిచే చింతామణి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము. తిరిగి ముద్రణ అవశ్యకము.

ప్రబోధచంద్రోదయము (నందిమల్లయ, ఘంట సింగయ):—సంస్కృతసాహిత్యమునకు పద్యానువాదము పూర్వ ముద్రితప్రతులు లభించుట లేదు. దీనిని మొదట శ్రీ. శ్రీ. గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు 'రాజ యోగి' పత్రికలో ముద్రించిరి. ఆ పనుక విరళలింగం పంతులుగారు 'చింతామణి' పత్రికలో ముద్రించిరి. సంస్కృతమాలముతో గూడ ప్రకటితము కావలెను.

ధనాధిరామము (నూతనకవి నూరస):—ఈతడు తిక్కన సోమయాజివంశీయువాడు. ఇతని కృతి౧౮౯౬లో బహుముద్రణముగా వెలసినది. ద్రాక్షరామధీమేశ్వరు నకు కృతి. ప్రస్తుత ముద్దేశ్యము.

సహజేనపశువైద్యము (వారయ మంత్రి):—౧౯౦౫ లో 'మంజువాణి' పత్రికలో ముద్రితము. శాస్త్రీయగ్రంథ మగుటచే తిరిగి ముద్రణము గావలసి యున్నది కవి కృష్ణదేవరాయలకు పూర్వము. కన్నడ మున శ్రీ. శ్రీ. ౧౯౦౦ లలో వెలసిన 'గోపైద్యము' తో సరిపోల్చి ప్రకటింపవలెను.

శ్రీరైలఖండము (నానులూటి శేషనారా ధ్యుడు):—పండితారాధ్యచరిత్రయన పర్వతప్రకరణ మునకు పద్యానువాదము. శ్రీ.శ్రీ. ౧౮౮౮ లోను, ౧౮౯౩ లోను బహుముద్రణములుగా వెలసినది. ఈ ప్రశస్త కృతి నేడు మహాత్మ్యమై ముద్రితము గాదగినది. కవి శ్రీ. శ్రీ. ౧౫౦౦ కు పూర్వము.

అన్యవాదకోలాహలము :—పొయ్యిరికిసోమనాథ కవి కృతి. సోమనాథుని గ్రంథములలోని విషయ ములు ఇందు సంగ్రహింపబడినవి. ౧౩౭ సీపపద్యములు. గ్రంథకర్త ఏకామ్రగురుడు. ఈతడు ప్రతాపచరిత్ర ద్వాత్రింశికథలు వచనముగా వ్రాసిన ఏకామ్ర నాథుడు కాదగును. కానె పర్వప్ర యాతని పేర్కొ

న్నాడు. ఈ కృతి శ్రీ. శ్రీ. ౧౮౮౪, ౧౯౦౩ లలో కైవ సిద్ధాంతముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

సిద్ధరామశతకము(సిద్ధరామశవి):—కైవసిద్ధాంత ప్రశంసాపరము. సీపపద్యముయము. కవి విడువర్తి బస వేమని శిష్యుడు. ఈ శతకము ౧౮౮౩ లో ముద్రితము.

కాళహస్తిలింగశతకము (విరూపాక్షకవి):— ఈతడు శ్రీ గిరికవిమనుమడు. ఈ గ్రంథము ౧౮౮౩ నాటికే ముద్రితము. ప్రాచీనకైవశతకములలో చాల ప్రశస్తికెక్కినది. ఒక్క ప్రాచ్యలిఖితపు ప్రకాశించా గారములో దీనికి ౧౬ మార్పులు కలవు. దీనివలన ఈ శతక ప్రశస్తి తెలియవచ్చును.

మైరావణచరిత్ర(నూదయకవి):—శ్రీ కృష్ణదేవ రాయలకు ముందు రాజ్యయు చేసిన విరసరసింహరాయల కాలము నాటిది. ౧౯౧౧ లో 'కవితా' పత్రికయందు ముద్రితమయినది. ఆచ్యుప్రకు లిప్పుడు మచ్చున కైవ దొరకుటలేదు.

మల్లాదిచరిత్ర (ఎడపాటి ఎఱ్ఱవ):—౧౯౩౧ లో 'శృంగారగ్రంథమాల'లో ప్రకటితము. నేడు ఈ గ్రంథము లభ్యమగుట లేదు. కవి కృష్ణరాయలనాటి వాడు.

కరుణోద్ధిబయము—మల్ల అనంతభూపాలుడు. బహుశాశ్వచరిత్ర—దామెర శేంగళభూపాలుడు. కువలయాశ్వచరిత్ర—పవరము చినవారాయణుడు. చంద్రాంగనచరిత్ర—పైకిమట్టి వెంకటపతి.

వీనిలో మొదటియాడును కాకినాడలో పర స్వలిప త్రికయందు ముద్రితము లయినవి. ఈ ప్రశస్త ప్రబంధములు సాహిత్యవిషయమున నేకాక, చారిత్రిక ముగూడ ఆత్యంతోపయోగములు. ఇవి ౧౬,౧౭ వ శతాబ్దములనాటి తెలుగు కేళిపు జీవితమును ప్రదర్శించు చున్నవి. రచది ఆచుదిత్రగ్రంథచింతామణియందు 'నెల్లూరులో' ప్రకటితము. కృతి ప్రశస్త మైనది.

ఘటికాచలమాహాత్మ్యము: (తెనాలి రామకృష్ణ కవి):—ఇందులో వనతారికాభాగము పూర్తిచేయకయే తెనాలి రామకృష్ణకవి పరమపదించినాడు. ఆతని మునుపటివలన నీ గ్రంథము గ్రహించి వెంకటగిరికవి

ఖండోజీయమమహారాష్ట్రరాజు కృతి యిచ్చివాడు. ఇది శ్రీ. శ. ౧౯౦౨ లో శ్రీపాద కృష్ణమూర్తికాస్తుతిగా రి కవిత్వపత్రికయందు ముద్రితమై ప్రకటితమయినది. నే దీప్రతులు లభించుటలేదు. రామకృష్ణకవి గ్రంథము గాన పునర్ముద్రణము చేయదగినది.

చమత్కారమంజరి (సింహాద్రి వెంకటాచార్య):— కవి అప్పకవికి పూర్వము. చైతన్యవాచాన్యలలో ప్రసిద్ధుడగు వరదాచార్యులకు అంకితము. శ్రీ. శ. ౧౯౦౪ లో విశాఖపట్టణమున 'వేణుగోపాలముద్రాక్షరశాల'యందు ముద్రితము. కవితారచన ప్రశస్తమగుటచే తిరిగి ముద్రితము కాదగినది.

తపతీసంవరణోపాఖ్యానము (అద్వైతి గంగాధరకవి):— మర్కటరామునకు కృతి. ౧౯౦౫లో 'కాకినాడ' సుజనరంజనిముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితము. మహమ్మదీయప్రభువుకృతిగాన నేడు ముద్రదార్శము.

మట్టక్రవరీ చరిత్ర (మల్లారెడ్డి):— తెలింగాదాప్రాంతమందలి చిక్కవోలు పురాధీశ్వరుడగు మల్లారెడ్డి రచించినది. ఈ చరిత్రయులు కృతిధర్మలు; కృతికర్తలు నై యున్నారు. శ్రీ. శ. ౧౯౦౬ లో కాకినాడ సుజనరంజనిముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితమయినది. రాజకృతిగావున పునర్ముద్రితముగాదగిన కృతి.

పరమయోగినిలూసము (సిద్ధిరాజు తిమ్మరాజు):— ఈతడు అలియరామరాయల వంశములోనివాడు. ఈ గ్రంథము ౧౯౧౨ వ సంవత్సరమున 'కవిత్వా' పత్రికయందు ప్రకటిత మయినది. పునర్ముద్రదార్శము.

సారంగపాణిపదములు (సారంగపాణిశృతము):— తెలుగున వాగ్దేయకారకులలో పేరుగాంచిన సారంగపాణి పదములు శ్రీ. శ. ౧౯౨౩ లో ముద్రితమైనవి. సంగీతమునకు ప్రతిపదప్రాముఖ్యము గల యీ కాలమున కూడ యీ గ్రంథ మింకను ప్రచారము లేకుండ నున్నది. తత్క్షణమే ముద్రింపదగినది. కవి కార్యేటివగరుమహారాజు నాథానమున సంగీతవిద్యాంకుడు.

భానుమతీ పరిణయము (రెంటూరి రంగరాజు):— వెలుగోటి రాయభూపాలానికి కృతి. శ్రీ. శ.

౧౯౨౩ వ సంవత్సరమునాటిపాఠముద్రణము ఇప్పుడు లభించుట లేదు. పునర్ముద్రణము చేయదగిన ప్రబంధము.

ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసము గణపవరపు వెంకటకవి):— చిత్రబంధకవిత్వములకు పుట్టినిల్లయి ప్రాచీనభాషాసంప్రదాయములను తెలుపు ఈ ప్రాథకృతి ౧౯౨౩ లో అముద్రితగ్రంథచింతామణిలో ప్రకటితము. ఆనాటికి చిత్రబంధములను ముద్రించుటకు తగిన యవకాశ మేర్పడలేదు. బహుప్రాచీనమయిన యీ బంధకవిత్వసంప్రదాయమును మధ్యయుగమున పునరుద్ధరించిన యీ కవికృతి నేడు పునర్ముద్రణము చెందవలసియున్నది. లభ్యమును ముద్రితప్రతులు జీలుగై గ్రంథ ముపయోగించుటకు వీలుగాక యున్నది. కావున తత్క్షణమే ముద్రితము కావలసియున్నది. దీనివలన ఎన్నియో అపూర్వవిషయము లెరుకవచ్చును. దీనిని చిన్న సర్వస్వ మనకొప్పము.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రచరిత్ర (తెక్కెళ్ల పాటిలింగన):— పద్యకావ్యము. కవి వెలుగోటి కొండలరాయని ఆస్థాని. నెల్లూరు మండలమువాడు. గ్రంథము అముద్రితగ్రంథచింతామణిలో ౧౯౧౧ లో ముద్రితము.

మిత్రవిందాపరిణయము (కుందురీ వెంకటాచలకవిప్రణీతము):— ఈతడు మధుర విజయరంగ చాక్కనాథుని ఆస్థానకవి. శ్రీ. శ. ౧౯౦౪ లో అముద్రితగ్రంథచింతామణిపత్రికలో ప్రకటితము. ఇది మధురనాయకులకు సంబంధించిన కృతియగుటచే పునర్ముద్రణము చేయవలయును.

పార్వతీపరిణయము: (పుదుక్కలరాజు కోటిరఘునాథరాయప్రణీతము):— కాలిదాసుకుమారసంధనకథను సిద్ధవాస్తులైన నన్నిచోదానికపులు ప్రపంచించిన వెనుక ఇంత రసవత్తరముగ చతురతతో ఆ కథను ప్రబంధరీతిగ వ్రాసిన కవి యీత యొక్కతే. శ్రీ. శ. ౧౯౦౫ లో 'వరస్వతీ' పత్రికయందు కాకినాడలో ప్రకటితము. అవశ్యముగా పునర్ముద్రణము చేయదగినది.

కనకరంజితశిఖామణిపరిణయము (గూటికల్లు నెంకటరమణకవి):—శ్రీ. శ. ౧౯౦౩లో నెల్లూరులో 'వాగ్వర్తి' పత్రికయందు ప్రకటితము. విక్రమార్కుని కథలు తెలుపును. గ్రంథ మలభ్యము.

వసుంధరాపరిణయము (నెల్లూరి వీరరాఘవకవి ప్రణీతము):— ౧౯౦౪ లో అముద్రితగ్రంథచింతా మణిలో ప్రకటితము. కవి నెల్లూరునుండెలమువాడు. గ్రంథము ప్రకృష్టమయినది.

బేదాంతరసాయనము (మంగళగిరి ఆనందకవి ప్రణీతము):—త్రైప్రసవతగ్రంథము. ఏనుకీర్తనచరిత్ర. పద్యకావ్యము. శ్రీ. శ. ౧౯౦౩ లో R. A. Ballayantine అనువారిచే ఢిల్లీకాతాత్పర్యములలో

ముద్రితము. ఇందు త్రైప్రసవమతపరిభాష. లేక, సుర మైన త్రైలి కలదు. పునర్ముద్రణము కాలేదు.

ఓడయనందివిలాసము :—పద్యకావ్యము. అజ్ఞ రత్న పేరయలింగకవిరచితము. ఈతడు బమ్మెరపోతన మనుమని కూతురుకొమారుడు. ఈ ప్రకృష్టకవ కృతిలో నాంద్రాచారములు, భోజనభోజనములు వర్ణి తము లైనవి. శ్రీ. శ. ౧౯౦౬ లో సత్తిరాజు నీతా రామయ్యగారిచే కలంగుకాగితములపై ముద్రింపబడినది. తిరిగి ముద్రింపవగినది. నాయనారులలో ప్రసిద్ధుడగు సుందరమూర్తిశయనాచుచరిత్ర.

నలచరిత్ర (సిరితెగడ ధర్మయామామ్యుడు):— ౧౯౦౩ సంవత్సరమున ముద్రితము. నలచరిత్ర పద్య కావ్యములలో నొందటిది.

నన్నయ్యగారి ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి

నలచరిత్రము—పూర్వభాగము

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

పూర్వవ్యాసములో హంసదౌత్యస్వయంవరచూరక
వనగమనములు నలకభక్తుల పూర్వభాగ మని
వ్రాసియుంటిని. ఈ పూర్వభాగకథలో నన్నయ్య
గారు తీర్చిన తీర్పు వ్రాసెదను. ఉత్తరభాగస్థశిల్పము
కంటె నిది భిన్నముగా నుండును. ఇందు భిన్నపన్ని
వేళములను తిరుచితముగా చేయుటచే చూపబడిన
శిల్పము.

యెడటిది హంసదౌత్యము. హంసదౌత్యము నల
కభక్తుల ముఖము. నలదమయంతు లిద్దఱుకొకరి నుణం
యలు విని యెన్నోవ్యయ తోర్కికలవా రయిరి; ఒక్క
వాడు నలండు. దమయంతీనుణబద్ధచేతముక్తుండై మదవా
నలంబు సహింపనోపక ప్రవచనవంబున న్రుమ్మరువా
డంతరిక్ష శ్రీకాంతహారావలియుంతోర హంసావలియ
వసితలంబున కవతరించిన దమయంతీ నుణబద్ధచేత
ముక్తుడు = దమయంతి యొక్క నుణములయందు బద్ధ
మైన మనస్సు కలవాడు; దమయంతి యను త్రాడుచేత
కట్టబడిన మనస్సు కలవాడు—మదవానలము సహింప
నోపక, అనగా కాలుసేతులు కట్టిచేసి నిప్పులో వేయ
బడినవానివలె నుండె నన్నమాట. అంతరిక్ష మను శ్రీ
యొక్క ముత్యాలపేరు వలె హంససమాహము భూమి
కవతరించెను.

ముత్యాలపేరువలె హంసల వరుస యున్న దనుట
చేత గగనమున బహులు నుమ్ములుగా నెగురువపుడు
మెడలోని హారమువలె నాబద్ధమాలలై పోవుట నిదిత
మయిన విషయమే. ఈ పోలిక చెప్పట యెందు కనగా
నలండు దూతయైన హంసను పట్టుకొనగా 'నిండుకట్టి

తిరుగుచుండె' వాతోద్ధూతకారవాక్రళికలవయమువోరె
అన్న భావముతో ననమత్వము కల్పించి చనుక్కరించు
టకు, ఇవట యంతరిక్ష మను శిల్పము, అవతరించుట
యన్న శిల్పము—ఈ నెండును ముఖములైన శిల్పములు.
అంతరిక్ష మనగా వాయుప్రసారము గల యాకాశము.
(‘వాయు రంతరిక్షే నూర్యో దివి చంద్రమా దితీరి నక్ష
త్రాణి స్వహాకే అని వేదము.) ఈ హంసలు వాయు
మండలమునుండి దిగినవి. ఎవటనుండి వచ్చినవో తెలి
యదు. వాయుమండలమునందే యుద్ధమించిన వేమో!
‘అవతరించు’ శిల్పము ‘డిగ్’ అన్న సాహస్యాధ్యమును
చెప్పచున్నను ‘భగవంతు వేవతరించెను’ అన్నచోటి
యర్థమును కొట్టుచున్నది. కనుక వాయువు తినువుగా
గరిగిన వైవ మవతరించె నన్న స్ఫూర్తి యీ శిల్పము
లందు గలదు.

నెండు ‘హంసల వవతరించు చూచి వగుచు’
వాని వదకలయొక్క సాగగు చూచి వత్వయ. ‘ఎందుకు
వత్వలయము? శ్రీలనలె వవచుచున్నవని...దను
యంతీగతిబద్ధి కదియె కదా యూహ! ‘ఎగిరి యొగిచి
యందు నెగయకుండుగ నొక్క హంస బట్టుకొనియె నతి
రయమున’. ఎగురొట్టి యెగురొట్టి పైకి లేవకుండు
నుండగా నొక హంసను మిక్కిలి తొందరగా బట్టుకొని
యెను. (ఎగయ=ఎగురవేయు; ఎగయ=పైకి లేచు)
ఆ హంస యెగురనే లేదు. దానిని మిక్కిలి తొందరగా
బట్టుకొనియెను. అది యెగిరిపోవువేమో యని యతిని
భయము. అది యితడు పట్టుకొనవలయు ననియే యెగుర
లేదు.

ఆ హంస 'తన కమ్మకులేశ్వరు నపాయము నేయుంగా వగలి'—చేయు నని వగలి కాదు, చేయుంగా యని వగలియు గాదు. ఇచ్చటి 'కా' వర్ణము 'కా' అను సజ్వంతిలయ క్రియావిశేషణంబుల కను ప్రయుక్తంబగు ననుభావపు కాదు. క్రియావిశేషణము కాదుగనుక, కదార్థమైన కావర్ణము కాదు. ఇచ్చట వర్ణపుష్టి జరుగవలయు నన్నచో నిత్యర్థముండవలయును. ఈవాక్యమునకర్థ మెట్లు సంపాదించవలయును? అతడు తన కవకారము చేయడు. చేయు నన్నట్లుహించి యను వర్ణము కల్పించుకొనవలయును. వగయ నను భావపున? దీని క్రియావిశేషణము చేయుట తక్కిన భాషలో గనుపించుట లేదు.

ఆ హంస మనుష్యవాక్యంబులతో 'నీకుం బ్రయంబు చేసెద. నీహృదయేశ్వరియనున దనుయంతి పాటింజోయి' మొదలైన వాక్యములు చెప్పెను. ఈ హంసకు దమయంతి నలుని హృదయేశ్వరి యని యెట్లు తెలియును? తెలియుచో! నీ కెట్లు తెలియు నని నలు తెలి ప్రశ్నించలేదు? సరికదా, దాని నలు మలు తన మనస్సునకు 'అమృతధారాపాతంబును చోలె నయి' 'అనురక్తు' డయి దానిని విడిచెను. అను రక్తుడు = అనురాగము పొందినవాడు; అనుసరించి రక్తు డయినవాడు. ఈ రెండవ యర్థము కూడ నిందున్నది.

అమృతధారాపాతమునలె ననుటలో హంస యొక్క భయముతో గూడి చెప్పిన మాటల పొంద అతో గూడిన యెడములేని స్వరసాంకత్యము ద్యోత మాన మగుచున్నది. ఇదియు, 'కాలాహారావళి'యు కథలోని చమత్కారములు కావు. కథను చెప్పికొని పోవుచు ననుబంధములుగా జేయబడినవి.

ఈ హంసపిండు దమయంతివద్దకు జోయి విహరించుచుండెను. నలునివద్ద విహరించుటకు జోయి నని చెప్పినచోటను, నిత్యుటను రెండు స్థలములయందు వచ నమే వాడబడెను. రెండును సామాన్యపరిస్థితులు. రెండును సమానమైన పరిస్థితులు. రెండు స్థలముల యందును వచనమే వ్రాయబడుట నొంటి చెప్పిన పనితనములో నొక భాగము.

నలుచేత విడువంగబడిన హంస చెలురముగ నందు దమయంతిచేత బట్టువడియె. ఇందు 'పడు' భావ వచనప్రయుక్త మయినది. నేడు చాలమంది యిది సంస్కృతమునాండి యెరవుతెచ్చుకొనబడిన దని, తెలుగునకు మందరము కా దని యందురు. తెలుగు పద్యములో నీ కల్పము వివరించునంత నీ దిదరించుకొను వారివిగూడ నే నెదుగుదును. వాడు కప్పడెను. కూల బడెను. వాని కిది చేపడెను—ఇటువంటి భావపులరలన నీ కల్పము తెలుగునకుగూడ సహజ మనియే చెప్ప వచ్చుచే. కాన యిచ్చటి 'విడువంగబడిన'—పట్టు వడియె' అన్న కల్పము లెంత యర్థసమృద్ధిని గలిగించుచున్నవి! హంసవాక్యశేషచేత సర్వకల్పములు సుప్రయోజ్యము లగును. ఇది శిల్పరహస్యము.

'చెలురముగ' ఈ కల్పము వృత్తాప్రయుక్తముగా కనిపించవచ్చును. కాని కాదు. మనము మాటాడు కొనుచుండగా 'వచుత్కారంగా ఇట్లా జరిగిందిరా' అనుట వాడుక. ఈ కల్పము తత్త్వానీయము. వట్టి వాక్యాలంకారమే కాక మధురార్థసంఘటన సామర్థ్యము కలదికూడెను. వందహంసలు, వందమంది హందర్దనకులు. వానిని పట్టుకొనుటకు పిరంపలు పరుగెత్తుచున్నారు. అవి యెగిరిపోవుచున్నవి. పూవుల తోట. ఆ యందము చెప్పటకు పిలుసవా? నలుడు విడిచిన హంస యే చలకలైచేరికిని కొరకదు. దమయంతి రావలయును, పట్టుకొనవలయును. పట్టు వడియె ననుటలో నలు డలిరయమున హంసను పట్టు కొని ననుటలోని యతిరయత్యముకూడ స్ఫురించుచున్నది.

ఆచట నలునితో హంస చెప్పిన మాటలు వచనములోనే వ్రాయబడెను. ఇచటను హంస దమయంతిలో జెప్పిన మాటలు వచనములోనే వ్రాయబడెను. కాని యీమాటలలో నడుమ నొక పద్యమున్నది. ఆ మాట లా పద్యములో వ్రాయబడుటలోని యాచిత్యము భావుకు తెలుగుదురు.

ఇది హంసదౌత్యము. ఈ హంస యెవరు? దీని కి మాటాడు కత్తి యెచ్చటనుండి వచ్చినది? తన ప్రేమ రహస్యము దీనికి తెలియుటకు నలుడెట్లు నిర్వంకముగా

నీవ్వకరించెను. ఈ పాంస 'యవతరించెను'. ఇది 'దమ
యంతి' నలునకు సంగమకారణమా? సంగమమునకు
గారణమయిన మాత యని యర్థము. ఈ పాంస లేనితో
వారి సంగమము జరుగదా? అదివలన వారశ్యోక్య
లగ్నమనస్కులు. ఈ దౌత్యమువలన దమయంతి యధిక
విరహాత్ ప్రయగుటయు, భీముడు స్వయంవరమును
జాటించుటయు జరిగిన మాట నిజమే! అంతమాత్ర
మున సంగమకారణమాత యవతరయవా? ఏవిధముగా
జెప్పిన చెప్పకూడదు? ఇచ్చటి కారణశబ్దమే దమ
త్కారముగా నున్నది. కారణజన్మకు మొదలయిన
శబ్దములు కలవు. వారిసంగమమే కారణముగా గల
మాత. ఈ పాంస మరెయ్యచుటను లేదు. ఈ యొక్క
కారణముకొఱకేయీ పాంస భూమి కనలేనిచేను. ఇతర
కావ్యములలోని పాంసలు, పక్షులు మాటాడినచో
బంచతంత్రములో బక్షులు మాటాడినట్లు. ఇచట వట్లు
కాదు. ఈ పాంస నలదమయంతులయొక్క సంగమార్థ
మయిన కారణజన్మ కలది.

ఈ పాంస శివుడు. ఇది శివురారాణాంతర్గత
మయిన గాథ. ఆహుకు లను భిల్లదంపతులు యుగాంత
రములందు దపస్సు చేయగా శివు డనుగ్రహించి 'మీ
రీడ్డలు నలదమయంతులయి జన్మింతురు. మీకు నేను
దౌత్యము చేయుదు'నని ప్రసాదించెను. ఆ గాథ
యిచ్చట ననుసంధిలేమయినచో నీ నన్నయ్యగారి రత్న
గర్భమైన రచన తెలియును. నన్నయ్యగారు తాను
'వానాపురావిజ్ఞాననిరతుడ'నని చెప్పికొనెను.

ఇది యందఱుకు నెట్లు తెలియునని ప్రశ్న పుట్ట
వచ్చును. ఆ కాలములో నీ ప్రశ్న లేదు. నేడు మన
మింగ్లిషువారి వర్తిత్ర యంత చక్కగా నెఱుగుదుమో
నాడు బహుపురాణకథలు వారంత బాగుగా నెఱుగు
దురు. ఎనిమిదవ హెన్రీ యనేకభార్యలను చేసికొన్నా
డన్న విషయము విద్యావంతులకు నే డంత పరిచి
తమో యాహుకభిల్లని కథ నాటి విద్యావంతుల కంత
పరిచితము.

ఇట్లు పూర్వభాగములోని శిన్నవిషయములు
ప్రతిదియు వ్రాసినచో బోలెడంత గ్రంథము పెరుగును.

నన్నయ్యగారి ప్రతిశబ్దము విచారించినచో నింక
నెక్కువ కాలము పట్టును. అదే వ్యాఖ్యాన మును.
ఒకటి రెండు విషయములు చెప్పి ప్రధానభట్టములే
పరామర్శింతును.

దేవతలకు నలుడు దౌత్యము చేసెను. ఇచట
నన్నయ్యగారి నేర్పు చూపించెదను. 'దమయంతి
నిలేకేయు ప్రశంసించునపుడు నిన్నెవ్వరు వారింప
నోడుదురు' అని యింద్రు డనెను. అశంకితుడై నలుడు
దమయంతిగృహంబు సాచెను. ఇచట చూడవలసినది
దేవతలు నలున కదృశ్యమద్యాగు లేదయు నీయలేదు.
ఇచ్చినచో గనిపించుటయు, గనిపించకపోవుటయు
నలుని యధీనములో నుండును. దేవతలకు నలునిమీది
యధికార ముండదు. వారు సర్వవ్యాపులు. అదృశ్య
లయి నలుని జంట నుండవచ్చును. ఒక పరిస్థితి తమ
కనుకూలము కానిచో నతడు కనిపించునందే చేయ
వచ్చును, కనిపించునట్లు చేయవచ్చును.

'పాంసచే దన వివినంతకంఠెను రూప
విభవాతిశయముల వెలయుదాని,

సురకన్యకలయట్టి మరుచిరకతకన్య
కాలిచే బరివృత యైనదాని,
పాదయేగుడైన త న్నెత్తుకు విడుచున్ని,
నలయ కావ్యావితయైనదాని,
దమయంతి జూచి కందర్పశరావిధ్దు
డియ్యె నలుం; డంత నతని జూచి
యిత డపూర్వమనుజు డెందుండి వచ్చెనో
యనుచు నదరిపడి లతాంగు లెల్ల—'

ఇట్లు జరిగినది. పాంస చెప్పినదానికంటె
నెక్కువ యందకలైను మొదట చూచెను. చూచిన
తోడనే యతని మన క్కెట్లుండును? ఇంత
యందకలై నాకు గాక పోవుచున్నదే యని
పించును. 'ఈమెను దేవతలు పరించుచున్నారే! ఈమె
ఇంద్రదాత్రీగము లనుభవించునే! అనుభవించుటకే
పుట్టినదివలె నున్నది. ఇవ్వదునూడ దేవతాస్త్రిలవంటి
వందమంది కవ్యలతేత నేమింపబడుచున్నది' యని యను
కొనును. ఆభావములే పాకకుడు గ్రహించునట్లు చేయు

టకు సామర్థ్యము కల వర్ణనము ద్వితీయచరణమునందు జేసెను.

అప్పు డేమగును? అతని యాశ యంతయు ముగిసిపోయెను. కాని యాడవ చరణములో నతనియాశ మరల శక్తిగలుటకు పోతువు మాపటమిది. అందుచేత నలుడు కందర్పశరార్థుడయ్యెను.

‘అంత’ చెలికత్తె లాతనిని చూచిరి. ‘అంత’ యనగా నెవ్వడు? నలనకు మనస్సులో దమయంతి గతవిరహభావము పుట్టగానే యని యర్థము. పుట్ట గానే యత డచట నున్న స్త్రీలందఱకు గనిపించెను. ఎందుచేత? దేవతలు నలుని మనస్సులో నున్నారు. నలుడు దౌర్మిమకూట ముఱచి తాను విరహవర్ణ పొందు చున్నాడు. తను పని చెడిపోవుచున్నది. ఆత డచ్చటి స్త్రీలకు చెంటనే కనిపించినచో వారు తొందరపడుదురు. ఇతడు చెంటనే తా నెవ్వరో చెప్పికొనవలయును. తాను తన విరహవర్ణలో నుండుటకు వీలు లేదు.

‘అంత’ యన్న శబ్దమునం దింత యర్థమున్నది! ఇది నన్నయ్యగారి రచన. ఇట్లేన్నో శబ్దములు పరమార్థాతిమయముగా వాడును.

కిరాతుని కథయు, సార్థవాహుల కథయు రెండునుగూడ వ్రాసెదను.

దమయంతి యడవిలో దిడుగుచుండెను. ‘ఇట్లుగుచున్న దమయంతి, సంతకవర్ణ ప్రచరణయైనదాని, నాహారాధియై యొక్క యజగదమ్ము పట్టి కొనిన’ ఆమె యుజించెను. అప్పుడు ఒక్క రోజుకు వచ్చి ‘తన పట్టిన నురియ నప్పెనుబామువదనంబు ప్రయ్యోగదలెగిసిన’ దమయంతిని కొండచిలువ పట్టుకొన్నది. అంతికవర్ణ ప్రచరణయైనదానినిట్టి పట్టుకొన్నది. ఇది కొండచిలువలక్షణము. ఆమెను త్రాచుపాము కఱవలేదు, కరవబోలేదు. ఎటుకు వచ్చి పామును జంపలేదు. కొండచిలువ యే చెట్టునో పట్టుకొని యొక పెద్ద తీగవలె వ్రలాడుచుండును. పరీక్షగా జూచినగాని కొండచిలువ యని తెలియదు. దగ్గఱకు బోయిన గాని యది పట్టుకొనలేదు, పట్టుకొని మ్రింగును

గాని కఱవదు. ఈ యాపత్తు తొలగుటకు గర్భిణీ దాని పెదవులు చీల్చువలయును. ఇది వస్తుగతాచిత్యము. ఇట్టి యాచిత్యము నింతగా బాటించిన తెలుగుకవు లరదు.

ఇదియు గాక యింకొక చనుక్కారము. కొండచిలువ మ్రింగినంతనే మనుష్యులు చచ్చిపోరు. అది చెట్టునకు వెనకేడికొనగా నది మ్రింగిన జంతువు బొమ్మ కలు దిటిగి చనిపోవచ్చును.

మరియు నా కొండచిలువయొక్క లాల జగ్గ జంతుశరీరమున నక్తుకొని చర్మరక్తాదులను వికారపరము (Decompose). అందుచేత దొండఱగారీంప బడినచో మనుష్యుడు బ్రదుకవచ్చును. ఆ మనుష్యుని యొడలినిండ చిలువనోటి చొంగ ముతినముగా నుండును. దమయంతి యప్పు డట్లున్నది. ఆమెను స్నానము చేయించినగాని దమయంతియొక్క సంపూర్ణమైన సౌందర్యము కిరాతునకు దలియదు. నురియతో బామునోరు కొనినతరువాత దమయంతి రాహుముఖము క్త యయిన చంద్రభ్రమలోలె వెలికి వచ్చినది. ఇది రట్టి సామాన్యమైన యుపమాలంకారముగానున్నది. చంద్రగ్రహణము గ్రహణమిన్నో యయినంతనే సంపూర్ణమయిన వికాసము పొందదు. గగనమున నొక యర్ధ నిమేషము ప్రకాశించిన తరువాత గాని సంపూర్ణ కాంతి కనపించదు. అట్లే దమయంతి స్నానముచేసిన తరువాత చక్కగా ప్రకాశించెను. కిరాతుడు దమయంతి స్నానముచేసినతరువాత, ఫలము లాదగించిన తరువాత, నామెతో నీ నెవ్వరిదన వని యడిగి తన స్వాదయము చెప్పెను. వాడు ‘కామునికాతకరాహుడు డయ్యెను.’ కొండచిలువలాల యామెమీన మన్నంత వఱకు వాని కామసౌందర్యమును, ఆమె చందనగంధి యగుటయు తెలియదు. చెఱువులో స్నానముచేసి, ముగిసి, మొగము తోమికొని తల యెత్తెను. ‘రజని కరావన’—ఈ మాటచేత స్నానము చేసి లేచుచున్న యామె ముఖదర్శనము వర్ణితము. తరువాత నామె లేచి నీళ్లలో నిలుచుండెను. అప్పుడు ‘శీతపయోధర రాజితోను చూచెను. ఈమె రావణహతు రయియుండు ననుకొనెను. అందుచేత ‘రాజహతకొ’ అని ప్రయోగించెను. ఆమె చెఱువునుండి బయటికి వచ్చి నడచుచుండెను. ఆ నడక యేమగు ననచిన ట్లుండెను. అందుచేత ‘విలపద్మజపతి గామిని’యని వ్రాసెను.

ఈ విశేషము లన్నియు నీ మహాక్రమమును బోధించుచున్నవి.

తరువాత నామె వానిని కేటించెను. వాడు దుర్బలడయ్యెను.

మరి సార్వభౌమ కథ. 'మందట నొక్క చనుపం గని దానిం జొచ్చు నవ్వు దండలి జనంబులు' 'చనుపను జొచ్చుట' యనగా సార్వము మైలుపొడుగున నుండవచ్చును; ఇరువదిగజముల చెడెల్లిన పోవుచుండ వచ్చును. ముందు పోవువారికి, వెనుక పోవువారికి గొంత ది వ్యుండవచ్చును. వారు పోవునకు, నిలుచున్నచో గంట పట్టునో, యరగంట పట్టునో! ఎవ్వ రాగురుకు? ఆమె వారిని చాటిపోవుటకు జనుపలో బ్రవేశించినది. 'చొచ్చు' అన్న మాట కిది యర్థము.

దమయంతి యాశ్రమయమున తల చీకరిబాకిరిగా నున్నది, మానిన సగముగడ్డ కప్పికొన్నది, పిచ్చి దాని వలె నున్నది. ఆమెను జూచి కొందఱు విశాద మవ్వారు. కొందఱు భయపడినారు. కొందఱు అధికహాస్యము చేసి నారు. కొందఱు అడవిలో నేమి వెతకు చుంటివని చెక్కిరించి నారు. కొందఱు 'తల్లీ! నీవు దేవతావని ననుకొనించి నారు. ఈ మహాపరివ్రత నిట్టిట్లు వారిని వారి వారి ప్రకృతులనుబట్టి రాత్రి నిద్రపోవునపు షేమగులు పోవులను జంపెను; చెక్కిరించి చెక్కిరించనివారిని వికలాంగులనుజేసెను. ఆమెను దేవత వని ననుకొనించిన వారు చావలేదు. మరియు నెగతాళిచేసినవారిని 'అజనజను' చంపెను.

'నేను నలుని భార్యను, మీరు నలుని జూచి తిరా?' యని యడుగుగా నుచి యనువాడు 'మేమెప్పుడు నలుని చూడలేదు. సింహులను, నేమగులను చూచుచున్నాము' అని పరిహాసము చేసినాడు. 'మీ రెచ్చటికి పోవుచున్నా' రని యామె మరల నడిగెను. అప్పుడుగాని వాడు తాము 'సుభాహుపురమునకు పోవుచుంటి' మని చెప్పలేదు. ఒక దీవానపలో నున్న స్త్రీని చూడగా నెంతటి నిరాదరము! ఇది యెంతటి లోకజ్ఞత! ఇట్టి చెడ్డ నడతకు భగవంతు డెట్టి శిక్ష చేసెను! ఇది కాంతాసమ్మతిత్వముగా గావ్యము చేసెడు సుపదేశము.

మిక్కిలి యెండ యెక్కువలకు నా చనుప నడచి యొక చుట్లని నీళ్లు గల చెలువునద్ద విడిచెను. అంత 'అర్ధరాత్రమునవ్వు దండలు కేతెంచె' గజ యోధములు జలకాంక్ష చేసి' వారు ప్రాద్దెక్కువలకు నడచిరి. అంత నర్ధరాత్రమున నేమి జరిగెనో చెప్పట కారంభించెను, అనగా బూర్వము చనుపలు పోవునపుడు

తెల్లవారు కడ లేచి, ప్రాద్దెక్కువలకు బండ్లు నడిపించుకొని, యెచ్చటనో విడిసి, మాట్ల నండికొని యెచటనో నిద్రింతురు. మరల తెల్లవారునవ్వుడుగాని బయలుదేరు. ఇప్పటికిగూడ బండ్లు తోలికొని మార ప్రయాణముచేయువా రంతే! ఈ మహావిషయము పాతకు దూహించవలసినదే! ఆ పరిస్థితి తెలిసినచో నిది తెలియును. నన్నయ్యగారి రచన యిట్లుండును.

ఆ యేమగులు వచ్చి చనుపలోని పలుమందిని పలువిధముల జంపెను. ఆ చనుప 'అచింతి నెరియులో' నడగి విజితి చేసియె. ఈ యుపమానము మందట చెప్పినదానికి సరిపోవుచున్నది. ఆ చనుపలో తెక్కుమంది యవినితులు. కనుక నే దమయంతి నటు పరిహాసించిరి. అందుకనియే నశించిరి. ఇదియంతయు వ్యంగ్య భూతమైన విషయము. ముచరితముయిన స్వనిమార్గము కంటె విచిత్రమైన ప్రతిభతో నావారకల్పనలు చేయుట.

ఆ యేమగులు దమయంతిని జంపలేదు. వానికి చలిసి కాదు. దైవ మున్నాడు. అప్పు డెవరు చావరాదో వారు మిగులుదురు. ఆమె యనుకొనుచున్నది. 'జీవితార్థులయిన జీవుల గుఖనుత్తులయినవారి జంపె నజననజన.' ఇచ్చటి 'అజననజన' యన్న పిప్పాళబు 'అంతికన్య ప్రవరణయయిన దాని నొక్కయజగరమ్ము పట్టుకొనిన' యన్న దానినంటిది. జంతు స్వభావజ్ఞాన మచ్చట నెంత యున్నచో యిచ్చట నంత యున్నది. వినుగులు నీళ్లుకు వచ్చినవి. జనులను ద్రోక్కినవి. అది ప్రారముగా బంపును. చీకటిలో వానికి సరిగా గనిపించదు. జనము భయపడి కేకలు చేయుదురు, అజతురు. ఈ యజువులు విని యేమగులు మరల వెనుదిరిగి వచ్చి చంపును, రాత్రిపూట, నడవిలో నేమగులు కొన్ని పల్లెలమీదలడి కాచాచిత్కముగా నిట్లుచేయుట, భయపడి యేడ్చిన యేడ్పులు విని తిరిగి పోయిచంపుట-ఇది యభార్థము. సరిగా జ్ఞాపకము లేదు. పది పంజెంజేండ్లైంద నుత్తరహిందూస్థానములో నొక యడవి పల్లెలో నిట్లు జరిగిన దని పత్రికలలో వ్రాసిరి. ఈ 'అజననజన'లోని యాచిత్కము నాకప్పుడు తెలిసినది.

ఇట్లు పోయినంతమేర నన్నయ్యగారి రచనలో మహార్థములు రత్నములే నడవవలయును. ఎంత వ్రాసి నను మూచికయే గాని సర్వము కా నేరదు.

మధురపండితరాజము

శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతం

జలధరార్పణం

అదే కనుగొమ్ము వారిక! విహంగములెల్ల విశాసచే నదీ
నద నరసీ తటాక భవనమ్ములకుఁ బరు వెత్తుచున్నవే
కద, యిటు చాతక మ్మొ నినుగాక మరొక్కని జేరబోదు, చూ
డదు, మొగ మెండిపోడగిన డప్పి జనించీయు నెంత దీక్షయో?

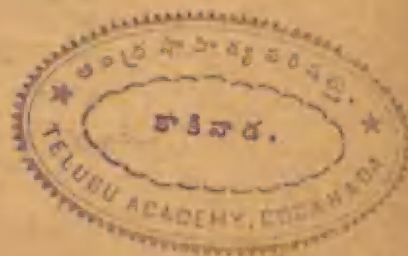
చిరము తపియించి యుపవేసించినది, జలద !
చాతకమునకు గ్రుక్కెడు జలము లిమ్ము.
క్షణము తూరుపుదెన గాలి సాగెనేని
చాతకం లేడ నీ వేడ జలము లేడ?

రెండు మూడు కణమ్ముల దృప్తిజెందు
చాతకమువంక జూడవు, నకలజలము
వ్యర్థముగ గ్రుమ్మరించెద వల్లిలోన!
జలదమా ! నీ వివేకమ్ము సంస్తులింతు.

అంతరిక్షంబునందు నీ కళిముఖముగ
శ్రాంతిమై నోరు తెరచిన చాతకమ్ము
జలముమాట య టుండనీ, శ్రవణపేయ
శబ్దమునకైన నోచదా? జలధరంబ!

హిమవర్షణోపద్రవము సైపగాలేక
పద్మసంఘద యెల్ల బాడువడియె
నీళ్లలో మునిగి మొండెములుగా నిల్చిన
నాళమ్ములను దంతి నమలివైచె
వలలు గాలాము లూతలతోడ దండెత్తి
జాలరి కొల్లాడె జలచరముల

గ్రీష్మభానుని చండకిరణజ్వలజ్వాల
లాహుతిగొనె నగాధాంబువులను
రూపుచెడి రేఖమాసి నరోవరమ్ము
నామమాత్రాపశేషమై నవనీయుండె

జీవనప్రదు డన్న నీ పాపనాఖ్య
సార్థకమ్ముగ బూరింపు మయ్య జలద!
వారిధారాభిషేకోత్సవం బొనర్చి
జగతి పరితాప మార్పుము జలధరంబ!
కాదయేనియు దూరమ్ముగా దొలంగు,
అమృతకిరణుని దర్శనంబైన గలుగు.

*

*

*

దుర్జనతాడనము

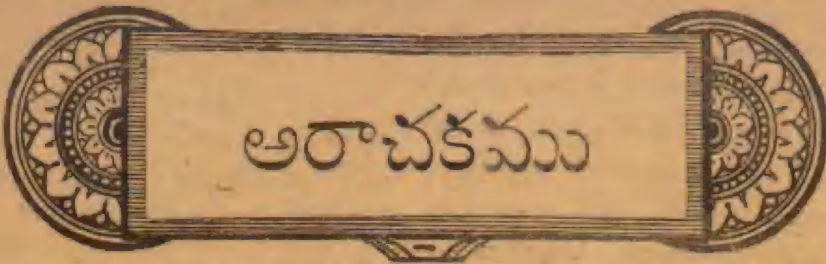
పరు దొనర్చెడి యుపకారఫలము లెల్ల
పాలవలె బొట్ట నిండగా గ్రోలి బలిసి
నిమయముక జూచి యతనినే చంపవేచు
పాపజాతి కృతఘ్నుండు పామురీతి.

అడవులలోన బచ్చికబయళ్ల నిరాగనవృత్తి గాలముక
గడిపెడి లేడినాభిదెన గస్తురికాయ ఘటించి యూరకే
మడియగ జేయు మాయవిధి, మాయురే! దుర్జను నాల్క-ములమం
దిడ డది యేమి? సాధుజన నృప్తి నిరామయమై సుఖంచెడిక.

వేదవేదాంత విద్యాప్రపీణుడైన
దుర్జనున కించు కేని నద్బుద్ధి రాదు
మూడుయుగములు మున్నీట మున్నియున్న
ధరణి ధరమున కింత మార్దవము రాదు.

ఖలు దొనర్చెడి దుష్కర్మఫలము, సుజను
లనుభవించుట దేహరహస్యమేమి?
రావణుడు నీతనైత్తుకపోవు లేమి?
వార్ధికి నకారణమ్ముగా బంధ మేమి?

ప్రాణహరణప్రగల్భతాపరిణతమ్ము
లైన దారుణవస్తుచయమ్ములోన
అగ్రణి నటన్న యహ మేల హాలహలమ
ఖలుని నాల్కకు సాటి రాగలవె నీవు?

శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి

‘ఇంత పెద్ద బీజమిటి, వయి రూపాయల కీ టెండ్ చేమిటి? పొనీ, ఊరకే తీసికొవయ్యా’ అని కాపులపాలెపు ఎట్టేటు మానేజరు ఆ టెండ్‌ను సరసారాయనివీదికి విసరికొట్టెను. సరసారాయడు మొగము వేలవేసికొని కయటికి వచ్చెను.

సరసారాయని వాలకము చూచి రెండు వేలకు ఒక టెండ్‌ను చేతగాని తేలారెడ్డి లోనికి మార్చెను. ‘మేనేజరు దానిని జూచి ‘మాతో సరసా లాడుటకు వచ్చితిరయ్యా’ అని దానినిగూడ తిప్పి తేలారెడ్డిచేతి లోనికి పారవేసెను. తేలారెడ్డి కమలు తేలవేసి నిర్గమించెను. అతని రాకకే కనిపట్టుకొనియున్న రమణారాయడు రంయినుని లోనికి పరుగెత్తి నాలుగువేల కొక టెండ్‌ను మేనేజరుముందు చాఖలుచేసెను. మేనేజరు కొంచెము ప్రశస్నుచై - ‘మరొక అయిదువందలు చేసికొ’ అని అనెను.

‘తమరు రసీదుగనుక ఇప్పించుచో తమ చిత్ర ప్రకారమే చేసికొనకపోదువా?’ అని రమణారాయడనెను.

‘అదిమాత్రము నీలు కాదని మీ యూరిలో మీ తాజేదారు మీకు చెప్పియుండలేదా?’

‘చెప్పెనుగాని నే నంత మోయలేను.’

‘నీవు మోయువ దేమి? దీచే మోయును.’

‘అగ్గిం నూత్రమే నెత్తిపై వేయుదు.’

‘ఊ, అటులే కానిమ్ము. రాజుల సొమ్ము రాళ్ల పాలు.’

ఈ రీతిగా కాపులపాలెపు ఎట్టేటులోని యిమ్ము రకరకముల గుమ్మలదీడు రూపాయలకు రసీదు

లేకుండగను, తగవులలో ఎట్టేటువారికి నిమిత్తము లేకుండ గను పైసలూ అయ్యెను.

రమణారాయడు జేబునుండి నోట్లకట్టలీసి రూపాయల చెల్లించి పెద్ద లాభమును లోలోపల నూహించుకొనుచు దానికి తగినంత వివరముతో వంగి చండములు పెట్టి నెలవు పుచ్చుకొనెను. అటు తరువాత బంటు దారి చూపగా అతడు మోడ్ గుమాస్తా గదిలోనికిని, జమీందారు - గారి సొంత గుమాస్తా గదిలోనికిని వెళ్లి కొంతవిరువును, పరువును వదిలించుకొని బయటబడెను. అచట పలువురు జవానులు రమణారాయని చుట్టుముట్టిరి. అతఁ డందరకును ధూరిసంభావన పంచిపెట్టి హోటలులోనికి చెల్లెను.

సరసారాయడు వాటికి అరుగుమీద కూర్చుండి రమణారాయని రాకకే ఎదురుచూచుచుండెను. రమణారాయని మొగము కనబడగనే సరసారాయని మొగము గుమ్మలలో ప్రొద్దు గ్రంకినటు లాయెను.

దీని ముగురదియు కాపులపాలెమే. కాపుల పాలెపు జమీందారుకాపురము రాజులపాలెములో. అచట పలువురు జమీందారులు కలరు. గ్రామకర్మరహితము లన్నియు రాజులపాలెములోనే పైసలూ అగును. కాపులపాలెపు గుమ్మలదీటి వ్యవహారము మొదట ఆ గ్రామపు తాజాఅఫీసులోనే ఆరంభమై రాజులపాలెమువ ఆఖరుపైసలూ ఆయెను.

రమణారాయడు చుట్టముట్టించి ఇంజనవలె పొగ వదలుచు సరసారాయని వాలకము చూచుచు ఆచరి అరుగుమీద కూర్చుండెను. సరసారాయడు గూడ చుట్టతో జవాబు చెప్ప నూహించెనుగాని జేబు

రిత్త. తాను కడు పొట్టి. రమణారాయడో? గడ. చుట్ట యనిన కాల్వనగునుగాని గడవలె పొడుగున పెట్టులు? ఇంటియ కాదు. రమణారాయడు వర్తకము చేయుచు పది ఎకరములు సంపాదించెను. తన కేదీ కొండ్రో? నరసారాయ డిటు లతనితో ఎందును. పోటీచేయలేక ఉల్లల ఉడికిపోయి—‘నాకు వారాయణాస్త్రమున్నదిలే—జమిందారీ రద్దుబిల్లు, ఫార్మిటర్’ అని తల ఎగురవేయుచు తేలారెడ్డి కరుదుచూచుచుండెను.

‘ఏ సినిమాకు వీరి నిద్దరను తీసికొనిపోవను’ అని రమణారాయ డాలోచించుచుండెను.

రమణారాయని పొరుగు సహింపలేక అప్పటి కప్పుడు కాపులపాలెము లేచిపోవుటకు నరసారాయ డాలోచించుచుండెను.

‘జేనకమునకు మీ కైదు వంద లిరును. నా దారీ కడ్డు రావలదు’ అని పోతాత్తుగా రమణారాయ డానెను.

నరసారాయడు చప్పరించెను.

‘నామాట విను. నే యిరును.’

నరసారాయ డెటువంటి వాకిటికి జానెను.

‘రెండువేలు’ అని రమణారాయడు.

నరసారాయడు తల అడ్డముగా తిప్పెను.

‘ఇక పో’ మృదునటులు రమణారాయడు చేరులు తిప్పెను.

‘నీ లె క్కేమిటి?’ అనినటులు నరసారాయడు సిగ బాదించి లోడ్డుమోడికి నడచెను.

అప్పుడు వీధులలో నుండు మెరుగుదీపము లన్నియు నొకవరి మెరుకెను. జేకడేకాంతరముం వ్యవ భూతము లన్నిటిని తెలియజెప్పటకు చేడియో గొంతు చించుకొనుచుండెను. జమిందారుల కారులు పికారులు బయలుదేరెను. సినిమా లారంభమాయెను. అట్టి తరి నరసారాయడు తేలారెడ్డిని కలిసి రమణారాయ నిపై కసితిప్పకొనుటకు అప్పటికప్పుడు కాపులపాలె మునకు దారితీసెను.

[౨]

నరసారాయడును, తేలారెడ్డియు కాంగ్రెసు లిల్లాసంఘపు మెంటరు రాఘవయ్యతో కలిసి ఆలోచించికలెత్తటమను, డిప్టికలెక్టరువకును, తాసిల్దారునకును, కాంగ్రెసు సంఘమునకును—

“రై హింద్

అయ్యో,

కాపులపాలెంగ్రామముల విన్నపములు. మా గ్రామంలో జమిందారుకు సుమారు ఇన్నూరెకరాల తుమ్మలదీడున్నా, రెండువేల ఎకరాల అరణ్యమున్నా ఉన్నది. సదరు బీటోలో తుమ్మలు బండ్ల అడ్డలకున్నా, కుండలకున్నా, పూటలకున్నా, కమ్మలకున్నా, నాగళ్లకున్నా. ఒకచేమిటి సకలవ్యవసాయపు పనిముట్లకున్నా ఉ ప యోగిస్తవి. జమిందారు గారు, స్వలాభం చూచుకుని బిల్లుకు విరుద్ధంగా సదరుబీటిని అమ్మినటులు తెలుస్తున్నది. కొన్న వారు వెంటనే కొట్టివేసి కంటచెరుకుకింద అమ్ము కుంటారు. ఈ బీడుగనుక కొట్టివేస్తే మా వ్యవసాయానికి మేడికూడా లేకుండా పోతుంది. అధికారోహత్వతిమట అటుంచి అహోహత్వరై కాదు. కాబట్టి సదరు తుమ్మలను కాపుదారీ చేయించగలందు లకు కామందులవారిని మహామహా ప్రార్థిస్తావున్నాము. దివ్యచిత్తమునకు శేషలెను.”

అని అర్జీలు వ్రాసి రిజిస్టరుచేసిరి.

‘ఇంత డబ్బు కట్టిన రమణారాయడు ఊరక పోవునా? ఏదో ఒకవాడు పొద్దుపొడుచువరకు మన కి బీడు కనబడదు’ అని లేబరుపార్టీలోని మాలివా రెండరును ఏకగ్రీవముగా అనిరి.

‘ఇది జమిందారీ గవర్న మెంటు కాదు. కాంగ్రెసు గవర్న మెంటు’ అని నరసారాయడును, తేలారెడ్డియు వారికి సమాధానము చెప్పిరి. ఈరీతి వాదోపవాదము లతో గ్రామములో కొంతమంది రమణారాయని పక్షమును, మరికొంతమంది నరసారాయని పక్షమును అవలంబించిరి. తటస్థులుగా నన్న కొంతమంది ‘ఉన్నచో గ్రామముంలేయు రమణారాయని పక్షమున

నయినను ఉండవలె, లేదా విల్లుపక్షముననయినను ఉండవలె. కొంద రటు, కొంద రిటు ఉన్నచో ఈ గుమ్మలు ప్రజలకు ఉపయోగింపకపోగా వైసెయ్య ప్రజలలో కావేషములు పెరుగక తప్పదు. కాబట్టి యిప్పుడే గ్రామముల నందరను ఒకచోట సమావేశ పరచి ఆటో యిటో తేల్చివేయట మంచిది.' అని వలికిరి.

అప్పుడే రమణారాయడు తెల్లటి పాగతో, మోకాలు దాటిన చొక్కాతో చుట్టమీటుచు గ్రామములోనికి వచ్చుచుండెను. అప్పుడే సమావేశము జరిగిన గ్రామములకు ఆ మూలముండి యామూలవరకు దివ్య మోగుచుండెను.

ఆ సమావేశమునకు హాజరయినవారు ముగ్గు రనిన ముగ్గురు.

౧. నరసారాయడు. ౨. తేలారెడ్డి. ౩. రమణారాయడు.

వీరు మూపురును ఒకరిమోము మరియొకరు చూచుకొనుచు చాలసేపు కూర్చుండిరి.

'నీవు గ్రామము నంతయు నీపక్షమునకు తిప్పకొనగా సమావేశ మెటులు జరుగును? అని నరసారెడ్డి అనెను.

'నీవు నీపక్షమునకే తిప్పకొనలేకపోతివా?'

'అటు లగుచో అందరును ఒకచో సమావేశ పరచు పెండులకు?'

'ఎవరు పరచిరి? మీరు అట్టిలు పెట్టినతరువాత ఈ సమావేశము లెందుకు? మీ దొక పార్టీ, మా దొక పార్టీ. చూచుకొంద మిక బలాబలాలు.'

ఈ మాటలు విని నరసారాయడును, తేలారెడ్డియు ఒకరికంటె మరియొక రంగలు ముంగలికి వేసి కొనుచు మామమయిపోయిరి. రమణారాయడు కనిపించినంతవరకును వారిని చూచి అంతట తానాలోనికి వెళ్లి నిలువబడెను.

'ఏమి మహానుభావా, యిటు వచ్చితివి? ఇరు వదిలే బొక్కపారి కొట్టివేసితివి. కట్టు మేడ, మేడ కట్టి పార వేయుము' అని తానేదా రనెను.

'అక్కామూలో కట్టునే కట్టితిని. అదియు అడు గంట కూలిపోయెను. వా రట్టి యిచ్చిరి. ఇపోయినది' పెండురు పెట్టుబడుమందు తమ కిచ్చిన మారు మరల వికడమండి తీసికొనవలసివచ్చెను.'

'ఇ దక్కడికి పోవునయ్యా ఏచ్చివాదా? ముందు మేనేజరుకడకు పరుగెత్తి ఆ వాలునవేలును, ప్రైముడుపులును తెచ్చుకో.'

'చిత్తము.'

'ఓరి! నీ రెంతపని చేసిరి. పోనీ, వారిమొగన కొంత పారబోయకపోతివా?'

'వే యిత్తు నంటిని. రెండు వే లిత్తునంటిని. చూచి కూర్చుండితెట్టి వారికి భాగ మెటులు పెట్టను పోయా?'

'అహ! అగుచో వారి సంగతి తిన్నగా కను గొనవలసినదే. ఎట్టిటు నీతరపు.'

[3]

కాపులపాలెములో జమీందారుబొలాలను, గ్రామకంఠములను, చిల్ల రమల్లరలను తానేదారుమొదట పాలేరువరకు అమ్ముజూపుచుండిరి.

'కొనినను మీ! ని దక్కపు. ఇది గ్రామకంఠ ములు. ఇవన్నియు ఉమ్మడిసేబలు' అని విల్లు ఎరిగిన కాంగ్రెసువాదులు చెప్పచుండిరి.

'గ్రామకంఠ మేమిటిరా చరితకంఠము. విరాళిత అబ్బలవాటినుండియు జమీందారులపై యీతెల్లవారు తరిత ఉమ్మడిపై కూర్చున్నదా? ఇస్తు చెల్లించలేక విరాళిత ఎన్నాళ్లు ఇక్కడ బండకొయ్యలో కూర్చుండెనో నీ పెరుగవా? నీ హయాములో నీవు పశువులకు పుల్లరి చెల్లించలేకపోగా నీ పశువు లెన్నివా ల్లికట బండపడియుండెనో చెప్పవలయువా? ఏమి నాయ మయ్యా? ముమ్మాటికి దీవాణపువారిదే పాక్కు. మేము అచ్చకరుకులు పోసి కొనుచుంటిమి.' అని కొను వారి తరపున రమణారాయడు వకాలకు పుచ్చు కొనెను.

'అటు లగుచో రిజిస్టరు చేయించుకొనుదు, మాతము' అని కాంగ్రెసువాడు లనుచుండిరి.

‘రిజర్వర్ చేయమ, మీరు ముందే పట్టా మార్చుకొనుడు—అని ముమ్మోదటనే కాదుగురువారు చెప్పిరి. అదియుగాక మేము మేనేజరు మొదలు పాలేరువరకు అందరను సంతోషపెట్టితిమి.’ అని కొన్నవారు సమాధాన మొసరుచుండిరి.

‘కాంగ్రెసువారును, కమ్యూనిస్టులును అటులే అందుకు’ అని జమీందార్లొగ్గులు కొన్నవారికి భూములప్పుకెప్పి కేసులు నింపుకొనుచుండిరి.

కొన్నవారు తమ కొన్న స్థలములకు కంప చేసి ఆబాసు చేసికొనుచుండిరి. పొద్దు పొడుచునర కా కంపయు గింపయు కంటికి కనబడకుండు బోవుచుండెను.

అటు జమీందారులకుగాని, యిటు ప్రజలకుగాని హక్కు లేకపోవుటవలనను, కలెక్టరులకు పెట్టుకొనిన అర్జీలు అరణ్యరోదనము బగుటవలనను అరణ్యములు, గ్రామకంకములు, గ్రామనివేకనములు, కమతములు మొదలగున వన్నియును పేచీలకు పెదబాలులై కూడచుండెను.

‘ఫారెస్టు ఆఫ్ టెలియదాయు, రద్దుయిల్లు టెలియదాయు. అదియు ఆఫ్ విన వనిన టెలియదాయు. అధికారములు, స్వర్ణములు ఇచ్చినను వానిని ఉపయోగించుకొనుట టెలియదాయు. ఇట్టి మూర్ఖ మూఢ ప్రజతో హిందూదేశముంతయు రిఫ్లెక్టగామరి...’ అని కాంగ్రెస్ రాఘవుడు ఉద్యోగరాఘవులై కడవిడు కన్నీరు కాంచెను.

‘జమీందారుకమతాలను ఆక్రమింపుడు. అది వల నరకుడు. కాగ్రీఫలములలో కాపురములు పెట్టుడు. కూలిరాజ్యము నిర్మింపుడు’ అని కామ్రేడ్ గంగారాయుడు కొంతమంది నిల్లలను బంటచేసికొని పిగులబెంటు అరచెను.

ఇట్టి స్థితిలో మేనేజరు కాపులపాలెములోనికి మకాము చేయ నచ్చెను. ఎవరును నిలువకుండుననే కాపులపాలెములోని పిన్న బును, పెద్దలను కాదాలోనికి వచ్చి చేతులు కట్టుకొని పూర్వచారానుక్రమముగా నిలువబడిరి.

‘మీ రొమ్మకొడుకులారా, మీ రప్పచేసి మీ రి నిలుపు కిడు అనుభవించుచున్నారరా ? జమీందారి పద్ధతి కూలిపోవుగాక, కూలిరాజ్య మంకురించుగాక’ అని కాదానిలుపలనుండి కామ్రేడ్ గంగారాయుని కేకలు వివనచ్చెను.

‘మేము మిమ్ముల నెవరిని నిలుపు దని అనలేదు. అందరును కూరుచుండుడు’ అని మానేజరు అనెను.

వచ్చినవా రందరును ఒకరివివాద నాకరు కూరుచుండిరి.

‘నేటినుండియు అరణ్యముమీదను, ముమ్మలనీటి మీదను గట్టి కాపలా చేయింపుడు’ అని మేనేజరు తన కింది ఉద్యోగములతో ననెను.

‘చిత్తము’.

‘మేముగూడ వలుగురు మనుష్యులను మీ జవానులకు లోడు చేయవచ్చునా?’ అని నరసారాయుడడిగెను.

‘మీ కేటి హక్కు!’ అని కానేదారుడు, సముద్రారుడు, నిగహోవానును, జవానును ఏకకంకముగా నవరి.

‘హక్కు మాట ఎందుకు ? మీరును మీ మనుష్యులను లోడు చేయవచ్చును.’ అని మానేజరు తన కింది ఉద్యోగముల నందరను శ్రేగంట జూచెను.

వారు దాని అర్థము కనిపెట్టి పెదల కూరకుండిరి.

‘మాచిలీవా ల్లిలుబెప్పి ?’ అని ఒక దొంగని చెవి కొరికెను.

మేనేజరు నిగహోవానును పిలిచి ‘అరణ్య మెవరును కొట్టరా దని టముకు చేయించనది’ అని ఆజ్ఞాపించెను.

‘మేముగూడ చేయింపవచ్చునా?’ అని నరసారాయుడడిగెను.

‘మీ మహారాజులారా.’

అంతట రమణారాయుడుతక్కు తక్కువనా రందరును వెల్లిపోయిరి.

పై ముడుపులుతప్ప రమణారాయుని దెబ్బ రమణారాయునికి ముట్టెను.

‘మేలేజరు మరియొక యూరికి కాంపుకు పోవుచు కాగేదారకు వీరిచి ‘నరసారాయని టయకు వానికడ వాక్యాలను పుచ్చుకొని ఉంచువది’ అని ఆజ్ఞాపించెను.

ఆ సాయంకాలము ‘అడవి కొట్టివారికి అర దండాలోయ్’ అని అరచుచు టయకు మోగెను. దాని వెనువెనుకనే ‘అరణ్య మందరిది నోహోయ్’ అని మరి యొక డప్పు మోగెను.

[౪]

కాపులపాలెములో ఒక మోపెడు పుల్లలకు కానియు, కావడి కట్టెలకు రెండు కానులును పుల్లరి పుచ్చుకొను రివాజు. అడుది కానియు, మగవాడు రెండుకానులును పుల్లరి కట్టి చీటి పుచ్చుకొని వానిని పట్టుకొనిపోయి అడవిమీద నున్న గార్లలకు చూపి మోపులును, కాళ్లును తెచ్చుకొని తీవించుచుండురు.

కట్టియ లమ్ముకొని తీవనము చేయుచుండు హరి జనులు సుమారు రెండువందలమంది చీట్లకొరకు కాణా లోనికి పోయి నిలువబడిరి.

‘ఇక మీకు చీటు రెండుకురా? అరణ్యము లన్నియు మీవే. చిట్లు వచ్చినదిగా చిట్లు. జమిందారు లిక కూలి చేయుదురు. కూలివారి క జమీ రెలుదురు. ఓడలు బండ్లనును. బండ్లలో లగును.’ అని కాగేదార నెను.

‘మా రెండుకండి జమీలు? ఏలినా పేలినా పెబువులు తమకు చెలామణి. పొత్తెక్కిపోద్ది బాబు. ఎంటనే చీట్లు రావచ్చుండి. ఇవ్వడు గట్టెక్కిలే చీకటి చూడండి దిగి రాలేము’ అని ఒక వృద్ధు డనెను.

‘నిజముగానేరా. అడవి నేడు మీకు చూర విడిచితిమి. అందులకు ప్రభుత్వకారముగా మీరు దివాల మున కొక పని చేయవలెను.’

‘ఏటది బాబు?’

‘మా జవానులు మీకు అడ్డు రాదుగాని నరసారాయని ముతాజనానులు అడ్డు వచ్చుచో పక్కలు విరుగ దన్ని పంపవలెను.’

‘అదంత పని? మా రెండు అడ్డువచ్చినా గొడ్డల్లకు పరునుపెడతాం’ అని కాగేదార కాటకు అన్నాడు.

కాటడిటు లనినపిదప తాజానుండి జనప్రవాహము అడవికి ప్రవహించెను. వారి వెనువెనుకనే రనుకారాయుడు.

కూలివారికి రెక్కలే వచ్చెనో రెక్కలే వచ్చెనో—ఆ మరునిమిషమున వారు కొండపైత్రము మీద కనబడిరి. వా కొక్కపెట్ట కొరులవలె చెట్లంత టను వ్యాపించిరి. నడ్లంగిపిట్టలవలె చెట్లు కొట్ట మొదలిడిరి.

జమిందారు జవాను లందరును ముచ్చలవలె బండలవాటున నక్కిరి. నరసారాయని ముతాజనానులు వారిజనులమీద పడి వారి చేతులలోని గొడ్డళ్లను లాగు కొనజొచ్చిరి. హరిజను లందరును చక్రాకారముగా ఒరపికొనివచ్చి తమ గొడ్డళ్లు తొము లాగుకొని వారిని చావ చితుక బాది పదిలిపెట్టిరి. వారు ఊర్ధ్వస్థాన లతో గ్రామములోనికి పరుగత్తలేక పరుగత్తలేక పరుగెత్తిరి. కొందరచటనే పడిపోయిరి. ఈ వార్త ఉత్తర తుణుముననే కార్మిచ్చువలె చుట్టుప్రక్కల గ్రామము లన్నిటికిని వ్యాపించెను.

గ్రామాంతరములనుండి అరణ్యములోనికి బండ్లు రాకొడగి శ్రీశైలయాత్రను, భద్రాద్రియాత్రను తలపించెను. అడవిపందు లొక పొదనుండి మరియొక పొదకు పారిపోవులోపల ఆపొదగూడ తెగిపోవుచుండెను. అపు డడవిపందు లూరబండులవలె నలు దెసల బరువిడకొచ్చెను. రేళ్లు ఊళ్లమీది కాగబడి మేకలమందలలో కలిసిపోకొడగెను. తోడేళ్లు తోటలలోనికి లగువు తీసెను. వేగోలములు గుహలలో దూరెను. నక్కలు బొక్కలలో నక్కినక్కి చూడగడగెను. ఆశ్రయవృక్షముల పొటునకు అడవిపిట్ట లరణ్య రోదన మొనరించెను.

తేప్పెటలు మోగుచున్నటులు, మబ్బు లురుముచున్నటులు, పిడుగులు పడుచున్నటులు, బండలు దొరలుచున్నటులు, కొండలు బ్రద్దలగుచున్నటులు

శేకపెట్టెను. కొందరు తాము కొట్టిన కట్టియల నన్నిటిని ప్రక్కలనున్న చెరులలో పడవైచి పరుకెత్తిరి. మరికొందరు చెరువునంటలలో వుక్కి గడ్డికప్పిరి. కూలి వారు పోలీసుల దారి విడిచి చెల్లాచెదలై తల కొక యూరుగా దారి అప్పటికపుడు కట్టెలు అమ్ముబోయిరి.

అటుతరువాత నరుగులు కమ్మకొనుడు తాజే దారు పోలీసులను వెంటబెట్టుకొని తుమ్మలదీడు జూచ్చెను. పోలీసువా రంతయు కలయిదిరిగి ముహూరు మూడుచేలతుమ్మల నరకనటులు లెక్క లేల్పిరి— 'నరకన తుమ్మలను మాకు చూపి సాక్ష్యము తెచ్చికొను' డని చెప్పి ప్లేషనుకు వెళ్లిపోయిరి.

కొట్టిన పే దొకటి కనబడదు. తేవు దొకజే సాక్ష్యమునకు విగిలెను. అతడు సర్వసాక్షి యయినను సాక్ష్యమునకు రాదు. ఇట్టి పిలిలో వీమియు లోచక తాజేదారు తన కింది దొంగొగ్గములకు, పాల్గేళ్లను, జవా నులను పిలిచి ఆలోచించెను. దాని పర్యవసాన మిది : 'పాల్గేళ్లు కొందరు నడిబామున పోయి రైలు పట్టాలను ఏకవలెను. నరసారాయడును, లేలారెడ్డియు పీకు చుండగా చూచితి మని జవానులు సాక్ష్యము చెప్ప వలెను. కాంగ్రెస్ ముతా యంతయు కమ్మగొనిట్టుముతా యని నిగచావానును. సముద్రాదును నిరూపింపవలెను.'

ఈ పన్నాగమున కందిరును అప్పటప్పటికి తల లూపిరి. తాజేదారు వెంటనే పరుగుర కాపలాలో రాజుపాలెము వెళ్లిపోయెను. ఆ రాత్రియే సముద్రాదు పాల్గేళ్లను పిలిచి రైలు పట్టాలను పీక బొమ్మని ఆజ్ఞా పించెను.

'పీకుచుండగా మమ్ముల నెవరయినను పట్టు కొనినయెడల. మేమే కమ్మగొనిట్టుల మయిపోమా ? కాబట్టి దైత్య ముండెనేని తమరే, యీ పని చేయు చుండగా దూరముగా నుండి మేము సాయము చేయగల వారము. వెంటనే తాము బయలుదేరవలయును' అని పెద్దపాలేరు పలుగు తెచ్చి సముద్రాదు పొదముల ముం దుంచెను.

ఇటు లీ పని నెరవేరలేదు గాని యీ వార్త మృత్యువార్తకంటె నెక్కుడు వడిగా గ్రామమంతయు వ్యాపించెను.

ఆరాత్రి గ్రామమనందరి పెద్దలను, పిన్నులను రచ్చమానికొంద పో గయిరి.

'అవునంటి దొరును పులిగా మార్చిరి. ఇక ఈ పులి జోనులో పడక తప్పదు' అని ఒక నెనెను.

'ఎవరు మార్చిరి?'

'నరసారాయడు.'

'కాదు, రమణారాయడు.'

'వా రిరువురును స్వలాభమునకు తుమ్మలం పాడిరి. నరసారాయడు లెట్లు అడ్డము పెట్టుకొని తాను కాంగ్రెసునాయకు డాయెను. రమణారాయడు ఎన్నే టులో జేరి జస్టిస్ నాయకు డాయెను. వీ రిద్దరకును కాంగ్రె సున్న నేమియో తెలియదు; జస్టిస్ పార్టీ అన్న నేమియో తెలియదు. వీ రిరువురు నిటులు స్వలాభము నకు పోరాడుచుండగా గ్రామములు వీరిలో నేల దూర వలెను? వీరికిని స్వలాభ మున్నది. స్వలాభమే ఉన్ని యాట లాడుచున్నది.'

'కాంగ్రె సనియు కమ్మగొని పైనియు ఎరుగని నాజే కుభిత్తుమయినను, కుభిత్తుమయినను పోరును పొక్కును లేక గ్రామము కుభుముగా నున్నది. మన యీ కుగ్రామములో కాంగ్రెసు వద్దు, కమ్మగొనిట్టు వద్దు. ఎవరి దారిని వారు పొందు.'

'గాంధీకి జై!'

'కూలీకి జై!'

[౬]

నిగచావాను తన పిమ్మిందిలో పదిమంది దొంగ లను తాజాకు నడిపించుకొని వచ్చి కట్టెలమోపులను అచట పడవైపించుచుండెను. లేబరు ముతావా రది చూచి తాజాలోనికి పరుగై ఆ మోపుల నెత్తుకొని పోయిరి. అపుడు కామ్రేడ్ గంగారాయడు—'మీ మీద శ్రేణు పెట్టినదో ముప్పి యెత్తియేని నేను నిర్య పించును. మీ రందరును పోయి తుమ్మల నరకీ తెచ్చు కొనుడు. అరణ్య మంతయు తాజేదారు నరకించి పొరుగుాళ్లకు పంపిర్యల చేసెను. మనము-ప్రజలము, కూలీలము - మనపొట్టులకు తుమ్మల నరకుడము. జమీం దారిపడ్డలి కూంటిజేరులకు కూలిపోవలెను. కూలి రాజ్యము కుదురుకొనవలెను' అని అరచెను.

‘అయ్యయో ! అరణ్యములో పాటిడియు పాడు గూళ్ల పాఠము పోవును. రైతులకును, శాశులకును కొరగాక యిద్ది రెంటికి చేడివ లేవని యగు’ నని కాంగ్రెస్ రాఘవయ్య నివారించెను. స్వలాభము నెవడు మాన కొనగలడు ? పారిజనులందును, కూలివారలందును గల స్వలాభ మను అంగారముపై రివున గాలి విసరెను. అది బగ్గన మండెను. ఆ మంటలెలగే దారి చూపగా పారిజనులందరును ఆ కాయదీకటిలో నీటిలోనికి నార బడిరి.

అందులకే కనిపెట్టుకొనియున్న పరిసర గ్రామముల పెద్ద పెద్ద రైతు లందరును ఈ నల్ల బంగారము నెత్తికొనిపోవుటకు బండ్లు కట్టుకొనివచ్చిరి. నీపములు పెట్టుకొని రంపములతో కోయువారు కోయుచుండగా, గొడ్డళ్లతో కొట్టువారు కొట్టుచుండగా, కత్తులతో నరకువారు నరకుచుండగా, కొడవందులతో కూల్చువారు కూల్చుచుండగా, కంపతోడుగులతో గూడ మోసికొనిపోవువారు మోసికొనిపోవుచుండగా రెండు రాత్రులలో నెండువందల ఎకరముల నీడంతయు అయ్యవారి నట్టి ల్లుయిపోయెను.

అంతవరకు రమణారాయని ముఖావారు తక్కు గ్రామము లెవరును ఏద్యువారే గాని ఆ నీటివంక కేసిన వారు కారు. చివరపర్యములో అది చూచి ఓర్వలేక పారవైచిన చిరుకులను వీరి తెచ్చికొని కొందరు దొడ్లలో వేసికొనిరి.

ఇది యంతయు జరిగిపోయిన కొలది నాకులకు జమీఉద్యోగములు ‘సోరిమీద కేసుపెట్టితిమి. రేపు రిజర్వప్రొవీసులతో మిలిటరీ దిగును. కట్టియ లన్నవారిని ‘తేకేసుకు నడపింతురు. కావున ఎవరియిండ్లలో, ఎవరి దొడ్లలో తుమ్ముపుల్ల కలవో ఆ యిండ్ల నన్నిటిని రమణారాయని చోడుతో సోదా చేయుడు’ అని పాలేళ్లకును, జవానులకును ఆజ్ఞించిరి.

తమ పక్షములోవారి పుల్లనంతయు తరలించుమని ఆ జనుకనాడే రమణారాయడు హెచ్చరించెను. బడితెలవలె నున్న కొందరు పాలేళ్లును, జవానులును

రమణారాయడు వెంటరాగా ఇల్లిలు తిరిగి తుమ్ముబడితెలను చూడమొదిలిడిరి. ఈ రీతికి గ్రామముంతయు భయ గ్రస్త మయిపోయెను. నరసారాయడు గ్రామము విడిచి పారిపోయెను. దాగుకొనుటకు అరణ్యము గాని, అథమము తుమ్ములరీడుగాని యిప్పుడు లేకపోవుటకు ఆ యూరివా రంద రిపు డెంతయు నివారించిరి.

కయ్యూనిజ మన నేమియో ఎరుగని కయ్యూనిస్టు లావరించిన చుట్టుపట్టుల గ్రామము లన్నియు మిలిటరీ వారి దర్శమునకు గురి యగుచుండటం కావులపాలెమువా రెరిగినట్లే. దానికి తెదిరి చీకటి ముడిసిన పిదప కట్టియలు కలవా రందరు వాని నన్నిటిని తీసికొనిపోయి వాగులందును, వంకలందును, పొలములమీదను, పోడుల మీదను పారవైచి వచ్చిరి.

తెలవారుతోడనే నిగపోవా నది కనిపట్టియే యున్నవాడుగనుక బండ్లు తోలిండుకొనిపోయి రైతులు పారవైచిన తుమ్ముకట్టియల నన్నింటిని తాజాకు తోలుకొనిపోయెను. ఇపు డెవరు నెదురు పోయి ఆ బండ్ల నాక్రమించుటకు పాపానింపలేదు. కామ్రేడ్ కాటడు, కామ్రేడ్ గంగారాయడు, వారి జనులు, ఒకరేటి అందరును ఆ సంగతి ఎరుగనటులే ఊరకుండిరి.

ఒకటి, రెండు, మూడు వారములు అతిథయం కరముగ గడచిపోయెను. మిలిటరీ - కాదు సరికివా, ఒక ఎజ్జట్రోపియేని గ్రామములోనికి నిగలేడు. అప్పుడు రమణారాయనిపక్షములోని పిన్న పయమువారు నరసారాయని పక్షమువారిని చూచి ‘మిలిటరీ మిలిటరీ’ అని ఎగతాళి పట్టించిరి. తంత్రము, తంత్రవాదకము నపు డందరకును తెలిసిపోయెను.

అప్పుడు రమణారాయనిపై అడువారుగూడ కత్తులు నూరిరి. ఉరివా రందరును ఉద్యోగములను ఉప్పుగించుటకు సమయము చూచుచుండిరి. కావుల పాలెములో నిపు దొకొక్క దొకొక్క అగ్ని పర్యకిము.

కవిస్మరణము-చామర్తిరాజశేఖరరావు

శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి

౧

‘ధృతరాష్ట్రంక్షతికుత్స్థికుండు కల ధా
ప్రీతానుభుక్ భీరువుల్
ప్రతిపూలంబు జగంబు కాలపరివ
క్యంబైన యంతాక ధా
రతసామ్రాజ్యరహస్థిలాష తెలుపక
రాదమృ, దుశ్శాసనో
స్తతి పైరించు నటమృ యుతమ సతీ
ధర్మంబులక బ్రాపతి!’

ఈ విధంగా ఇంచుమించు ముప్పదివీళ్ళ క్రిందట పంజాబుదురంతములగూర్చి రాజశేఖరకవి విలపించి నాడు. ఈమధ్య పంజాబులో జరిగిన దురంతములు అంతకంటె భయంకరమైనవే కాని ఇవి జ్ఞాతి కలహములు. ఆ దురంతము లట్లు కాదు. ఆంగ్లేయపరి పాలన లో మొదటి మహాసంగ్రామ మైనవిమ్మట ఆంగ్లేయప్రభువుల పైనికులు స్వయముగా చేసిన దురం తము లవి. ఆ రాష్ట్రపు గవర్నరు, సేనాధిపతి కారకులు వానికీ. ఆ దురంతకథలు విన్నప్పుడు దిగిసిపోయిన ముసలి భారతీయుల రక్తమే ఉడుకెత్తినది. నవయాన నములో నున్న రాజశేఖరరక్తము మరి ఎంత ఉడు కెత్తినదో! ఆ పొంగు నిండిన కవితాహృదయముతో ఆ ‘పాంచాలీసాంత్యనము’ చేసినాడు. రొలటుచట్టము అమలులోకి వచ్చినందున ప్రజలు తమ కష్టము స్పష్ట ముగా తెలియచుటకును విలలేదు. కవికి శ్లేష సహాయ మైనది. రొలటుఆట్ట అను దుశ్శాసనము సదృశి దుశ్శాస నోద్ధతి ఐనది. ఇప్పుడు మరల పద్యము చదివిన తేటపడును.

అందులోనే అత డింకా ఈ విధముగా అన్నాడు:

“చేసేతం గడుమూర్ఖులై భరతల
క్ష్యుక్ నిన్ను సాక్ష్యమణికా

గాసిం తెట్టిరి ధార్తరాష్ట్రు లకటా!
కాలంబు దాపయ్యె!—”

కవులు ద్రష్టలు! అందుచే భవిష్యత్తులో రాజోవు నది వారికి గోచరించుటలో ఆశ్చర్యము లేదు. ఆ కావ్యము చెప్పిన ముప్పైయేండ్ల లోపుగాని కాలము వచ్చి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి సిద్ధించినది. కాని అది కండ్లార చూచి జనందించు భాగ్యము రాజశేఖర కవికి లేకపోయినది. దానికై పోరాడినవారు మేము సంపాదించితి మని గర్వించుట వృథాభిమానము. ఈ పోరాడినవారు నిమిత్తమాత్రులే, సాధనప్రాముఖ్యం! దాని విధికి నిజమున మూలకారణము రాజశేఖరునివంటి కవిద్రష్టల తీవ్రతవస్సే!

౨

అతడు జన్మించినది ౧౮౮౨ ప్రాంతము. అతడు పుట్టిన ఐదవనాడే కన్నతల్లి గలిగించినది. తండ్రియూ, తండ్రితల్లియూ, ఆ పసిగుడ్డను పెంచలేకకావోలు, పారవేయదలచి ఒక భోహణముక్రింద చింకిచాపమీద వేసినట. చీమలు, పురుగులు ఆ శిశువు నారగింపసాగి నవి.—ఇది కథకాదు! అతని స్వహస్తలిఖితమున ఉత్తరమే నాకు సాక్ష్య మున్నది. ముప్పైవీళ్ళక్రిందట అతడు వ్రాసిన మాట లిది:

“నాకు అయిదురోకాలప్పుడు కన్నతల్లి వచ్చి పోయినది. నా తండ్రి, తండ్రితల్లి, ఇతరబంధు వులు నన్ను పారవేయుటకు నిశ్చయించినట! భోహణము క్రింద ఒక చింకిచాప వేసి నన్ను పండుకోతెట్టి అందరును పోగా కొంతసేపటికి నా తల్లి వచ్చి చూచినది. కరీరమునకు చీమలు, దోమలు, ఈగలు మొదలగు పురుగులు పట్టినవి. అప్పటినుండి ఇప్పటివరకును నా కధారమై పోషించినది యీ తల్లియే!”

అట్లు వచ్చి పోషించిన తల్లి అతని పెదతల్లి రాజమ్మ గారు! ఆమె రాజశేఖరుని కన్నులనుండి జన్మయ్యేపేట తీసికొనిపోయినది. కాని ఆ పిమ్మట ఆరెండ్లకే ఆమె భర్త కాలముచేసెను. ఆమెకు కన్నులిడ్డలు లేవు. రాజశేఖరుని తన కన్నకొడుకునికంటె ఎక్కువ ప్రేమతో పోషించినది. కొన్నాళ్ళకు అతనిని చదువుకు గుంటూరు తెచ్చినది.

అంతకుముందు దెప్పడు వచ్చినాడో కాని నా కత నితో పరిచయము గొంగిం లో. పెకండుపూరములో ఇద్దరమూ ఒకే దివిజనులో చదివివారు. ఆ సంవత్సరము స్కూలు పైనలు పద్ధతి కొత్తగా పెట్టివారు. ఆ యేదే స్కూలు సంవత్సరంతయు దీక్షింబరునుండి ఏప్రిలుకు మారినది. అందుచేత మా కా సంవత్సరము సంవత్సర మున్నర వివది. అంత దీర్ఘసంవత్సరములోనూ నా కతని విషయము జ్ఞాపక మున్నది రెండే. అప్పుడు రోజూ క్లాసుమార్కులు తేసి నెలనెలకు ప్లేసులు మార్చేవారు. ఒక్కనెల తప్ప ఎప్పుడూ అతనికంటె పైప్లేసులో ఉంటినిగాని తెలుగుక్లాసులో మాకు పోటీ సమానముగా ఉండేది. నా కా సంవత్సరమే ఉప నయన మైనది. కాని నాకంటె అతని పెదలో యెన్నోప వితమే కాక విశేష మొక పట్టుత్రాడు వ్రేలాడు యున్నట్లు తొంగిచూచేది. అతడు లింగధారి, ఆరువేల నియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఆ పట్టుత్రాడు ధరించునది అతని ప్రాణలింగము!

గొంగింకొలలో మేము మూడవపూరము ఒకే దివి జనులో పడ్డాము. నాకు పదకొండేళ్ళు. లక్షణము నేర్చుకొని నేను పద్యము లల్లడము అప్పడే ప్రారం భించినాను. అతడు నాకంటె కొంచెము పెద్ద. కాని అతడు ఆ సంవత్సరము ఒక్కసారి ఆకస్మాత్తుగా కవే అయిపోయినాడు. అంత పెద్ద కాలేజీలోనూ ఆ మూడవపూరము విద్యార్థియే ఏకైక కవి! ఏ టీచరు పెల్లిపోయినా, మరి ఏ క్లాసులో ఏ చిన్న ఉత్సవము చేసినా, దాని కతడు పద్యాల వ్రాయవలసినదే. సంగీతము రాకున్నను, మనోజ్ఞులగు నతని కంఠముతో నతడు చదువవలసినదే! భాషాజ్ఞానము ఎంత తక్కువైనా, మొదటినుండి అతని పలుకులలో పొందికా,

తీయనవమా ఉండేది. అతడు పద్యము చదువుట కవి కంఠమువలె ఇంపుగా ఉండేది! అతడు కవియైన నంటనే నా ఆప్తుడు నైనాడు!

3

ఆ సంవత్సరమే శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరులకు, కొప్పరపు సోదరకవులకు గుంటూరులో కుర్చీవివాదము ప్రారంభ మైనది. రెండు కౌంపులలో రెండు పక్షముల వారు తిమ్మవేసివారు. రెండుపక్షములపై నభిమానము కల విద్యార్థులు, కవులు గుంటూరుకు ముగ సాగినారు. అది కితావధానయుగము! ఆకుకవిత్వయుగము! నిజ ముగా కవియుగమే అది! జన మంతటికీ కవిత్వాభి మానము ఒక్కసారిగా ఆవేశించినది. అది నిజముగా కవిత్వస్వరాజ్యోత్సవము జరిగిన రోజులే! ఎక్కడెక్కడివారు—ఇటువారు, అటువారు—కవులను మారుమూలమన్న గ్రామములకు తీసికొనిపోయి ప్రజలు సమ్మానించువారు. దాని కంతటికీ మూలకారణము పుద్ధయే యగుగాక! పొరపా తెవరి దైన వనగాక! ఆ పండుగ చూచిన కవులే ధన్యులు.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు తమ కరపత్రములు వచనములో వ్రాసెడివారు. శ్రీ కొప్పరపు సోదరులు పద్యములలో వ్రాసెడివారు. ఇటు పక్షమువారు, అటు పక్షమువారు ఎన్ని పత్రము! ఏ క్రొత్త పత్రము వచ్చినా క్లాసులు ప్రారంభంకాకముందు కాలేజీవారందరూ కూడు ప్రేయరుహాలులో అది ముందు మాకు ప్రత్యక్షమయ్యేది. అందుపై నియోగి వైదికవిద్యార్థులు ముందు నోటితోను, పిమ్మట చేతులతోను పోట్లాటలు! అప్పటి లోకమే రెండుగా వీధిపోయినది—తిరుపతి వారు, కొప్పరమువారు!

శ్రీ వేలూరి శివరామకామ్రాజుగారు కాలేజీహాలులో చేసిన మొదటి కితావధానప్రారంభము నాకు గుర్తున్నది. ఇప్పటికీ తలచుకుంటే రెండు జ్ఞాపకము వచ్చును. శ్రీ వేంకటకామ్రాజుగారు వారి స్వంతికంఠముతో—

" ఎరుగడు పిల్లకాయ, ఎటు
లే నొనరించు కితావధానముకా "

అనదేమో, అటుకుగడ్డమీద సీసపద్యము చెప్పమని ఒకవృత్తకు పేరుగగా, శ్రీ విరామకావ్యముగా—

“సింగారకట్టతో జమ్మిన భూమిని
బలము సింగారించి యలకుకొరకు ”

అని చెప్పిన మొదటిపాదము జ్ఞాపకమున్నది మొదటి కోణం పాలుగారుచున్న శ్రీ కావ్యము యుఖము చివరకోణం భారణచే వాటిపోయినది చూడ వా కాశ్చర్యమైనది, ఎంత మార్పు!

ఒకండు కం పెనీహలో శ్రీ వింజమూరి భావ నాచార్యులుగారు అధ్యక్షులుగా కొప్పరపు సోదర కవులు చేసిన ఆంధ్రవిత్వప్రదర్శనము గుర్తున్నది. ఆంధ్ర కవిత్వము చేసివిగూర్చి చెప్పటో ముందు నిర్ణయము కాదు. సభలో అధ్యక్షుడో, పెద్దలో అడిగెదరు. ఆనాడు అధ్యక్షులు బాల్యవివాహములకుగూర్చి చెప్ప వని సభలో కోరిరి. అది సామాన్యముగా అడుగునట్టి కథ కాదు. గంటకు పందలు వేలు పద్యములు చెప్ప వారి భార ఆనాడు వెనుకటిజేగముతో సాగలేదుకాని అర్చులముగానే ఉన్నది. అక్కడి గ్యాగులైట్లలో ఒకటి బాగా వెలుగుటలేదు. ప్రేమలేని యువలికాపు రమును కాబోలును, కాంతి తగ్గిపోవుచున్న ఆ దీపపు కాంతితో శ్రీ గుబ్బరాయకవిగారు ఉపమించుట నాకు జ్ఞాపకము!

ఇదంతయు నాజ్ఞాపకము ప్రదర్శించుకొనుటకు కాదు. రాజశేఖరునిలో కవిత్వము వికసించునాటికి ఎటువంటి వాతావరణము గుంటూరులో ఉన్నదీ కొంత ప్రదర్శించుటకే. పాఠిక ముప్పదిమందిని పెట్టు కొని అతడు రెండు మా పదధానములు చేసినాడు. ఆంధ్రకవిత్వమునూడ కొన్నిమారులు ప్రదర్శించినాడు. కాని వానిపై సవరి కంత వ్యామోహము లేదు. ఆ కాల పరిస్థితినిబట్టి అట్లు చేసినాడు. అప్పటికే నాకును అట్టి వానియం దుత్సాహ మవలే లేదు. ఆ ప్రదర్శనయుల సంగతి నాకు వినికిడియే. నేను స్వయముగా చూడ లేదు.

నెలవులకు అతడు మేనమామల ఇంటికి కస్తరి వెళ్లెడివాడు. అక్కడి కృష్ణప్రసాదాము, తీరమందరి

పెద్దబండలు, చుట్టపట్ల విరివిగా ప్రవహించు నెలయేళ్లు అతని వివాహమునకు ఆ గ్రామమునకు నేను వెళ్లివచ్చుదు నన్నెంతయైన ఆకర్షించినది. కవిత్వమే ఎముకలు, మజ్జామాంసములు, వసార క్తములుగా శరీరము పొందిన రాజశేఖరుని అది ఎంతగా ఆకర్షించెడివో! మరల అక్కడనుండి గుంటూరు తిరిగి వచ్చునప్పటికి ఒకత్రొత్త కావ్యమో, నాటకమో వ్రాసి తెచ్చేవాడు. మూలు తెరచిన పొద్దునపూటనే నా కది క్లాసులో ఇచ్చేవాడు. అతని కోరిక ననుసరించి నేను వెంటనే చదివి నాకు కనిపించిన లోపాలన్నీ వదలిపెట్టకుండా ముఖా ముఖిగా చెప్పేవాడను. ఒకసారి వ్రాతపూర్వకముగా అందిచ్చితిని.

ముందతనికి పట్టరాని కోపము వచ్చేది. నన్ను చూపించేవాడు. నేను నశ్యవాదను, ఒకసారి అతడు పట్టలేక—

“తెలియని పన్ను తప్పు లని
దిట్టతనాన సభాంతరంగునకా
యలకగరాకు రోరి.....

వరసా, దిరసా, మసా, బుసా!”

అని పద్యమంతా చదివినాడు. నాపేరులో నరసింహశర్మ మున్నదని జ్ఞాపక ముంచుకుంటే అతని తిట్టులో కూడా కొంత బొచ్చిత్వమున్నదని స్పష్టమవు తుంది. ఆ ప్రేమ నాకు కోపము వచ్చినది. మోమోటము లేకుండా లోపాలు చూపించమంటే నేను చూపినం దుకు అతడిట్లు ప్రవర్తింపవచ్చునా! మరునాడే అతడు కుమావణ చెప్పికొన్నాడు. నేను చూపిన తప్పులు మొత్తముమీద సరియైనవే అని ఒప్పుకొని నాదిమర్చనా కిక్కిరి చ్చాపించినాడు. నేను తప్పు లనుకొన్నవి కొన్ని కా దని నే నంగీకరించినాను. ఇద్దరికీ రాజీ ఐవది. ఇట్టి జగదము, తర్వాత కలిగిన రాజీలల్ల మాకు ఆవ్యోవ్యము ప్రేమ అతిశయింపసాగినది.

కాని ఇప్పుడు పెద్దవారమైన తిర్వాతకవివిశ్రుల కావ్యదోషములు వారు ప్రార్థించినను చూపుట వారి స్నేహభావమునకే నివాహించిరి. వదలుట యని ఇప్పు డిప్పుడు గ్రహించగలుగుచున్నాను.

విద్యార్థులకు సర్వపాపాన్యమైన తిట్లు రాజ శేఖరుని నోట వచ్చుట నేను వినలేదు. కన్యలలో అతని దగ్గర వారిలో మాటమాటకూ ఊతగా బూతు చేయని పెద్దలు పురుషులలో నాకు కనపడలేదు. అట్టివోట పెరిగిన యతనికి అది అభ్యాసము కాకపోవుట మరీ ఆశ్చర్యము. నేను విద్యభారము చదువుచుండగా సహపాతులలో అది ప్రయోగించుట కొంచెము అభ్యసించి నాను. ఒక నాటి సాయంకాలము కాలేజీస్నేర్చు జరుగుచున్నది. అక్కడ వేప చెట్టు క్రింద ఒకానొకడు పుస్తకము లమ్ముటకు వచ్చి అవతలికి పెళ్ళుచు మరీ యొకనిని కాపుండ మని చెప్పుచు ఊతగా బూతు చేసి నాడు. అది విని నేను ప్రక్కనున్న రాజ శేఖరుని 'ఇతడే గ్రంథకర్త?' అని అడిగినాను. అతడు వెంటనే "గ్రంథకర్త ఏలే అంత అసహ్యంగా మాట్లాడుతాడా!" అన్నాడు. గ్రంథకర్తను కాదలచుకొన్న నేను ఆ యజనుని అది దురభ్యాసము మానుకున్నాను.

అప్పుడు గుంటూరులో బహిరంగముగా నియోగి వైదికపుర్ణులు వెలలేగిఉన్నవి. అవి విద్యార్థులలో అసహ్యముగా ప్రాకినవి. మా క్లాసు లో నియోగులే ఎక్కువ. మా ఇద్దరిలో మాత్రము ఆ భేదమూ, పక్ష పాతమూ కనిపించేదికాదు. మాలో దినదిన ప్రవర్ధమాన మవుతున్న ప్రేమకు ఎట్టి ఆటంకము నడికర్పించలేదు.

"కప్పును జూచి పాము గడగడ పడుకె"

అను సమస్యను తిరుపతివారు వెంకప్పను అని చేసి పూరించివారు. కాని కొప్పరపు సోదరకవులు గరుత్మంతుని నీడను కల్పించి చక్కని ఊహతో ఆ సమస్యనే పూరించుట అతడు నా కొకసారి వివరించి కవితా కాళంము ఒక్కరి సొమ్ము కాదని నాకు చెప్పినది జ్ఞాపక మున్నది.

౪

మే మిద్దరమూ మూలుపైసలు పరిత్రుకు గొంగిలో పెట్టినాము. ఆ సంవత్సరాంతమునకు మా ప్యాదయములలో నాటుకున్న మైత్రి పరిత్రమై విచిత్ర మగు ఆ వేదన కల ప్రేమగా మారిపోయినది. ఒకరిని ఒకరము విడిచి ఉండుట కష్టమైనది. ఆ యెండాకాలపు

పెలవులలో అతడు కన్యల పెళ్లివాడు. ఆ పెలవులలో మాకెద్దికి ఒకరి కొకరము అంతము లేని పొడుగుపాటి ఉత్తరములు వ్రాసుకొనడమే ముఖ్యమైన పని విషయమని. నేను వచనమూ, అతడు పద్యాలూ వచనమూ!

"అల మార్యాస్తవయంబు జూచితిని సం

ధ్యారాగ మీడించితిన్

బలిలే యంటి దిరంగిణీపురిననీ

మలే గాంచి మోదించితిన్

జలముం ద్రావితి, నీవిధిక బ్రతుతి సాం

ద నైకలోలుండనై

విలసన్నుత్తు మనోవికాసమున దృ

ప్తిం జెందు నవ్వేళ నో

చెలికాదా యెదు రేగుదంబి చెయిలో

జే వై చుచందాన నీ

చెలువంబైన కురూప మెల్ల గనుపిం

చెన్ నేత్రసంతుష్టిగన్.

వయ్యారి చనువేళ బరిసరాగరబాల

మందగంధవహంబు మలయు వేళే

సరస మాడెడు వేళ మురివంపు గారాలు

మూదికి మాటలు గరపు వేళ

వసల వ్రాసెడువేళ నలుపురితోగూడ

మించుగా విం దారగించువేళ

నిదురవోయెడువేళ నిండు కల్వలతోడు

చల్లని వెన్నులలో చల్లువేళ

నన్ని వేళల, వేదేల? యంతె కాదు

సర్వకాలసర్వావస్థసమయములను

జ్ఞాపకము వచ్చుచుండువుగాని యిపుడు

వచ్చినివిధంబు భేదంబు ప్రాణసఖుడ!

దెంద ముప్పొంగ కన్ను లానందబావు

సంయుతము లయ్యె, మొగము హర్ష ప్రహర్ష

మయ్యె, వెంటనే యొక్క పద్యము మ్మరించె,

నద్దియే పెక్కు పద్యంబు లయ్యె సఖుడ!

వెలియో నిక్కువయో మదియనుమనో

విభ్రాంతియో మాయయో

కలయో యేదో యోజంగ నెట్లయిన ద్వ
త్కర్త్యాదనూపంబు క
న్నులకు గట్టినయట్లు గన్నదంట, సం
తోషంబు వాటిల్లుటక

గలయే యంచు దలంతు గాని, యది ని
క్కం బంచు మాహించెదక."

పై పద్యములు పంపిన ఉత్తరముతోపాటు ఆ
కవరులోనే ఉన్న మరియొక ఉత్తరములో ని
ట్లున్నది:

*Between the hours of four & three
P. M. 15-5-15.*

"ప్రాణసఖా! శరీకాదా!
హృదయమిత్రమా! నెచ్చెరి
స్రియతమస్యా!"

అవి సంబోధించి—

"ఎఱుగవా? నీహృదంతర సరోవరనిరం
తరతరంగానీకనటనపాంస?"

ఇత్యాదిగా పద్యాలు పంపినాడు.

అప్పటికి మా స్కూలు పై నలు పరిక్షాఫలితా
రింకారాలేదు. అప్పుడే అతడు ఎంత చక్కని
పద్యాలు చెప్పేవాడో చెప్పడానికి కా దిని ఉదా
హరించినది. పరిపక్వబుద్ధి కలవాడు మాత్రము ఎంతమంది
ఇంత చక్కని పద్యములు చెప్పగలరో అలోచించమని
సహృదయులను ప్రశ్నింతును.

అతడు స్కూలుపైసలు చదువుచుండగానే
'విజయధ్వజము' అనే నవల వ్రాసి ఒక పోటీకి పంపి
నాడు. అది ఏ పోటీయో నా కిప్పుడు జ్ఞాపకము లేదు.
విజ్ఞానచంద్రికవారి పై యుంటుంది. ఆ పోటీకి నచ్చిన
నవల లన్నిటిలో ఇదియు, మరియొకటియుమాత్రమే
ఉత్తమములుగా నిర్ణయించినారట. ఇందులో చేసికి
బహుమతి ఈయవలెనో లేకపరీక్షకులు చాలాకాలము
—సంవత్సరాలు—అలోచించినారు. తుదకు, పోటీ
కెట్టిన వారికి బహుమాన మీయగల స్థితి తగ్గినందుకల్ల
కాబోలు, వారదిమాడ పంపివేసినారు. బహుమతి
ఎవ్వరికి ఇయ్యలేదు. ఆ నవలవ్రాతప్రతి ఇప్పటికిని అతని

బావనురది చిరంజీవి కస్తూరి శివప్రసాద్వద్ద ఉన్నట్లు
తెలియుచున్నది. నా కెప్పుడూ పూర్తిగా ఆ నవల
చదువుట తిట్టపించలేదు.

ఇంటగూడియేటు ఇద్దరమూ తోడుగా కొంత
తప్పినందున మూజేర్లు చదివినాము. అప్పుడు సెట్టెం
బయిపరీక్షలు లేవు. ఇంటగూడినియరు చదువుచుండగా
నాకు పాపాతీపమితిసభాపతులతో పరిచయ మైనది.
ఆయన నాకంటె ఎనిమిదేళ్లు పెద్ద. ఆయనద్వారా
క్రియకులు పిరరాఘవస్వామి, శివకామేశ్వరరావు,
పూర్ణకేశవు, బాబూరావు, వెంకటసుబ్బయ్యగార్లతో
...ఆనగా సమితిలో పరిచయమైనది. నాద్వారా రాజ
శేఖరరావుకు వారితో పరిచయము ఏనది. దానితో
ఉభయయులమూ ప్రపంచములో పడ్డారు.

గుంటూరులో అప్పుడు డి. పి. క్లాసు లేదు.
నేను చెప్పవట్టుతూ, అతడు బందూ నెల్లి నాము
చదువుకు! మా చేమాలు దూర మైనప్పటికి ఉత్తరముల
ద్వారా మా స్నేహము నిలుపుకొనసాగితిమి. డి. పి.
చదువుచుండగా నా కరడు వ్రాసిన ఉత్తరాలు చదివే
వరకు అతడు చదువు కనపరమైన దెబ్బకై ఎంత బాధ
పడుచుండెనో నాకు బాగా తెలియదు. మాతండ్రి
గారి చాటున ఉన్న నాకట్టి బాధ తెలిసే అన
కాశము లేదు. ఎన్నిమారు లతడు ధనసహాయమువలె
శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి యొద్దకును,
శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారి యొద్దకును
నన్ను వెళ్లుమని వ్రాసెనో నేను చెప్పలేను. ధనసహాయ
మువలె ఇతరుల సర్పించుట నే నెరుగను. అందుచేత
నేను వారి దీర్ఘము స్వయముగా చేయుటకు చెల్లక
అతనికి దగ్గర బంధువును, మా ఇద్దరకు మిత్రమును అగు
శ్రీ బుద్ధిరాజు సుబ్బారావుకు చెప్పి వారికి చెప్పించు
వాడను. వారల సహాయము అతనికి ఎంతో తోడ్పడి
యుండును!

ఆమధ్య ఆ ఉత్తరాలు చదువగా నానంద
తరుగుకొని పోయినది. విజయధ్వజమునకు బహుమానము
రాకపోవుటకల్ల ఆనా డతనికి రావలసిన గౌరవము
రాతేదనే పరితపించితినిగాని దానితోపాటు రావలసిన

ధనము రావందున అతని కెంత ఆకాంక్ష మైనదో నే నప్పుడు ఊహించలేదు.

వి. ఏ, చదువుచుండగా అతడు వ్రాసిన ఉత్తరా లన్నీ ధనాభావమునుగూర్చి, అనాలోగ్యమునుగూర్చి! కాని ఇంటరు చదువుచుండగానే అతనికి బాధలు ఎక్కువైనవి. ఎలాగోనని ఎనిమిది వేలకు ఉత్తరము వ్రాస్తూ ఇట్లా ప్రారంభించినాడు :

"I always rightly see that without closely reading your letters and with a superficial study, there is one characteristic feature, which pervades through your writings, and which pervading one has drawn me more and more towards you, and that feature is without any prolix statement, the spontaneous expression of your genuine love."

ఈవిధంగా ప్రారంభించి (ఇందులో 'నే నేనూ నిద్దరేదు. కామాలకుడా అతని పే), కొంతదూరము పోయి తన అనుభవాలు తెలిపినాడు.

"When I came up to the High School classes and realised, I boast, my powers, and being ignorant of my limitations, I indulged in high aspirations of life. As an impatient idealist, I determined to reach the destination at as early an age as possible, made some progress in literary compositions, and was successful so far that they were quite juvenile and betrayed my want of vocabulary. As soon as I stepped into the second year class, I contemplated to make it a period of preparation without composing a line of poetry. But Lo! Fate waited for me!...When my period of preparation became a period of constant nervous debility etc. my hopes began to fail."

"These evil instances necessarily drive me to the conclusion that I must be rotten in this, and at last, become an easy prey to death, destitute of intellectual advancement and the fulfilment of my life purpose."

"I think you are aware of the fact that I always aim high. Do you think that it is ridiculous on my part to aspire to become a great literary thinker, having a vast knowledge of political economic and religious including social problems of the world, with their solutions."

ఇక నాలుగై దేండ్లకు దేవయాత్ర చాలించుననగా ఇట్టి ఉత్తర మతడు వ్రాయుట చిత్రము. ౧౯౧౮ ప్రాంతములో తెలుగుదేశములోని యువకవులకు ఎట్టి ఆదర్శము లుండెడినో రాజశేఖరుని ఉత్తరము వికడము చేయుకలదు. అందులో ఎంత పసితనము గోచరించినను, కేవలము చాకగా పేరు తెచ్చుకొనవలెనను ప్రయత్నము ఏ కోశమునా కనిపించదే! ఈకాలపు యువకవులే కాక పెద్దలుకూడ రాజశేఖరుని పసితనపు ఆదర్శములను అనుకరించినచో కృతార్థులు కాగలరేమో గదా!

ఈ ఉన్నతాదర్శములను మనస్సులో పెట్టుకొని కొన్నాళ్లకు 'బృందావనము' అను కావ్య మతడు ప్రారంభించినాడు. బమ్మెరపోతన దశమస్కంధము పూర్వభాగ మంతా అతని మనోవిధిలో చిత్రిత మైనది. పోతనవాక్యములోని వేసె రాజశేఖరుని వాక్యములో మిలిత మైపోయినది. కాని అది పోతనఅనుకరణ కాదు. కవులకు విద్యార్థు ఎందుకు? సంస్కారమునకు. అట్టి సంస్కారము పోతనవాక్యములచే రాజశేఖరునికి కలిగినది. రాజశేఖరుని గోగోపగోపికలు కృష్ణా వ్యవసాయ ప్రారంభించినారు. ఈ ఆశ్చర్యములో ఒక మాతనభావ మా వేరించినది.

రాజశేఖరుని శ్రీకృష్ణుడు గొల్లపదుమయలను మరులుకొరిపించిన గొల్లపదుమవాడు కాదు. అతడు

భారతదర్శనమును ఉద్ధరించు భగవంతుడు. అతడు వేణు వాదముచే లోకము సంతటిని సామరస్యముతో లీనము చేయు గానరసికుడు. ఆ శ్రీకృష్ణుడు కనపడలేదు. అతనికై అశ్వేషణము బృందావనము!

“కనపడవోయి కృష్ణ, చిరు

గంటల నాట్యము పల్పవోయి, నీ
యమపమబాహుమానకరు

జామృతముం గురిపింపవోయి, మా
మనసులలోన నివర్తియి

మాంద్యములం దోలగింపవోయి, మో
పాన మొనరింపవోయి పన

రాచర మైన ప్రపంచబాలముకొ.”

... ..

“౩ యమువానదీజలరే

రంగరవంబున లీన మయ్యెనో

నాయురవానుకారీయయి

వాయువులో బరదేశ మేగెనో

కోయిలకూయిలో గలనీ

‘హూ’యను శబ్దముగాగ మామైనో

యేయొడ జేరెనో జగతి

కింపున వేణునివాద మక్కటా!”

ఈ బృందావనములోని పద్యములు చదివినప్పుడు మాటోట్లకు ఆ శ్రీకృష్ణుడు రాజశేఖరుడుగానే భాసించి భావావేశము కలిగించి కన్నీరు కార్పించుట తోచ్యమై కారు. ఈ బృందావనము వ్రాయుచు కొద్ది కాలము గుంటూరుటవును హైస్కూలులోను, తర్వాత దుగ్గిరాలలోను, ఆపీమ్మట నందిగామలోను ఉపాధ్యాయుడుగా ఉండినాడు. నందిగామలో ఉండి స్కూలువైసులు పరీక్షలకు అసిస్టెంటునూపరించెం డెంటుగా బెజవాడ వచ్చి పని పూర్తిచేసికొన్నాడు. బజారునుండి వస్తువులు తీసికొని ఇంటికి వెళ్లడలచినాడు. ఊరిలో బండిలో ఉండగానే కలరా తగిలినది. బెజవాడ వదలలేకపోయాడు. మర్నాడు అకస్మాత్తుగా చనిపోయినాడు. పరీక్షలమధ్య సంతకపరాదినాడు సెలవు రాగా గుంటూరు వచ్చి నన్ను చూచి పోయాడు. మరునాడే కలరా! ఆ కలరాకుడ

అతనికొరకే వచ్చినది. అప్పుడు బెజవాడలో కలరా లేదు. భవనముచేసిన అతని కవమునకుడ నక్కలు లాగివేసినవని తర్వాత కొన్నాళ్లకు నాకు తెలిసినది. బెజవాడ వెళ్లివచ్చుచు తిరుచుగా నాకాళ్లు గవర్నరు పేటప్రక్కకు కృష్ణలో నన్ను రుద్రధూమిలోనికి నన్ను లాగికొనిపోవును. అతడు అక్కడ నున్నాడా? ఏమి యజ్ఞానము! ఆ ప్రజేశములో నేను సంచరించిన పర్యాయములు కథాధికముగా నుండును. అతని కల్యములే నాకాళ్లనో కళ్లనో పలుమారు పడియుండును. కాని గుర్తింపగలనా?

అవసానకాలమునకు అతడు వ్రాయుచున్న గ్రంథములు బృందావనము కాక, సోమవారమునా త్రవ్యము, విజయనగరసామ్రాజ్యస్థాపనము అను నాటకములు, చంద్రవీరవిలాసము అను ప్రబంధము నున్నవట! అవి ఏదైనవో తెలియదు. అతడు వ్రాసిన పుస్తకాలు ఎన్ని ఉండెనోకూడా చెప్పలేను.

నందిగామలో నత యువగా అతనికి శ్రీశేషాద్రి రమణకవులలో ఒక్కరితో స్నేహ మయినది. ఆయన ఇట్లు విలపించినాడు:

“కలకలలాడు నీ నగుమొ

గం లిక గానగరాదు, భావముం

జాలమును నీదు కైత చెవి

పోకదు మా కిక, వీరభాంతకే

శీలరమణీయయూర్తి కన

నాలు నదృష్టము కల్గ దింక, నీ

చెరిమికి బాష్పరవ్యయము

తేనెద గైకొను రాజశేఖరా!”

వా కీ దుర్వార వారముకోజలకు గాని తెలియలేదు. అప్పటికి నాకు ఇవ్వ యన్న పూర్వచారాధిమానము లేదు. కాని వెంటనే చిత్రముగా ఆశ్చర్యము వచ్చినట్లు తోచినది. సమీపర ద్రియైన శ్రీమాకొమాండూరి కృష్ణమాచార్యులుగారి కీ అసభవము చెప్పగా ఆయన విని ఆప్రమిక్రమి మృతికిగూడ ఆశ్చర్యమున్నదని నిరవచించినాడు.

బృందావనములో అతడు వ్రాసిన కృష్ణవిరహ గీతము లన్ని నాకు అతని విరహగీతములుగా అన్య

యించును. ఇరవైయేడే శ్లోయిపోయినను అది ఒంటరిగా
చదివినప్పుడు వాకు కన్నీళ్లు భారగా రాకమానవు.
అతడు దుండుగిన్నె శ్రమద్ధతదియవాడు (30-3-౨౩)
ఈ లోకయాత్ర చాలించెను. కొంతకాలమునకు నైత్ర
మాసములో వాకు స్మృతి కలిగి 'వాసంతస్మృతి'
అనే పద్యాలు చెప్పినాడు.

“నవనూతావళి పల్లవింపగ వసం

తప్తేనుచేతం దిగం

తవనాంతంబుల మత్తబంధరము చిం

తాగానమర్ సేయగా

చివురుల్ వెట్టె బ్రహ్మనకోమల సుధా

స్నిగ్ధాత్మసేవం దురం

తవియోగవర్జిత వాకు మిత్రమృదువా

ద్దంబుల్ స్మృతించారుటకో.”

కాని మిత్రవియోగము కావ్యరస్తువుగా చేసి
కొన్నందుకు వాకే సిగ్గునది. అందునై 'కవికావ్యము'

వ్రాసి ఆసిమృత 'కాలధిక్య' వ్రాసినాడు. ఇంత
కాల మైనను అతని స్మృతికి వ్రాయదలచిన పద్య
కావ్యసంపుటి ఇంకా పూర్తికాలేదు.

రాజశేఖరుని స్మరణ మరి లోకమున కందుకు ?
అతని వదల 'విజయధ్వజము' పెద్ద పోటీలో బహుమతి
పొందుటకు తగినదిగా అధికారులు నిర్ణయించినందున
ప్రళప్తమైన దని ఊహింపవచ్చును. కాని అతని 'బృంహ
వనము' పద్యములు ఇప్పుటికి లభ్యమైనంతవరకు భద్ర
పరచుకొన్నాడు తెలుగుభాషకు అలంకారముగా
ఉండును. అమరుకకవి ఎన్ని శ్లోకములు వ్రాసెను ?
పుష్పవాణిలాస మెంత ? శ్రీ ఎన్ని పద్యములు వ్రాసి
నను అతని ఎంతికి ఇంగ్లీషుభాష మరచిపోవువా! ఫిట్జ్
గెరాల్డు ఎన్ని కావ్యములు వ్రాసినా అతని 'ఓహారు
ఖయ్యాము' మరచుమా ? రాజశేఖరుని 'బృంహవనము'
అంధ్రసహృదయులు మరచినచో అంధ్రకవిత్వాదేవి
కిరీటులులోని రత్న మెంతటి పోగొట్టుకొనుటయే !

అప్పజీ

[ఏకాంక రూపకము]

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణరావు

[శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి పరిణయగాథ ఈ రూపకముందలి కథావస్తువు. రాయలవారిని స్వయముగా జూచి, విజయనగరమందు కొంతకాల ముండిన బుడతలేచు ధేర్వాడి నన్నిజా అనువాతడు వ్రాసి పెట్టిన వృత్తాంతము ఈ రూపకమునకు మూలాధారము. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారికి చిన్ననాటి వలపుసాని చిన్నమ్మ అను పేరుగల, నిరుపమానసౌందర్యలావణ్యమూర్తి, ఒక వేర్యాంగన ఉండెను. తా నెప్పటికైన మహారాజు బయినచో తప్పక యామెను పెండ్లియాడి దేవేరిని చేయుదు నని శ్రీకృష్ణదేవరాయలు చిన్నమ్మకు వాగ్దాన మిచ్చెను. ఆయన విజయనగరసింహాసనాధ్యక్షుడైన తరువాత చిన్నమ్మపై వలపు నిలుప జాలక రహస్యముగా ఆమెనదన మునకు పోవుచుండెను. మంత్రి తిమ్మరసు ఆ వృత్తాంతమెఱిగి చిన్నమ్మతోడి సాంగత్యము విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు విపత్తు కలగజేయగల దని వారింపజూచెను. కాని కృష్ణరాయలు చిన్నమ్మను వీడజాలకపోయెను. చూచిచూచి మంత్రికీరుడు కృష్ణసార్యభామునకు వేర్యాంగనను పెండ్లిచేసి ఆమెను పట్టపురాణిని చేయ జెజచెను. చివర కా కథ యిట్లు వదలెను:—]

మొదటి రంగము

[చంద్రగిరిలో చిన్నా దేవిభవనము. చిన్నా దేవి దాసి కాచమ్మ ప్రవేశము.]

చిన్నా : నిక్కముగ నా స్వామి నన్ను మఱచినాడందుచే కాచా! ఇంత నిఘరవృత్తిని-ఎన్నడును చూపి యెఱుంగని యింత నిఘరవృత్తిని - యిప్పుడేల పూనినా రందుచే నా స్వామి!

కాచ : ఇందు రాయలవారి నిఘరవృత్తి యేమున్నదమ్మా! స్వామివారు మిమ్ములను మఱచియున్నారని మాత్రము నేను నమ్ముజాలను.

చిన్నా : అవునే! నీ కెట్లు తెలియునే నా స్వామిచిత్తవృత్తి?

కాచ : అవునమ్మా! నా కెట్లు తెలియును! ఇప్పటికి ఇరువది యేడేండ్లనండి, నాకు జ్ఞానము వచ్చిననాటనుండి మీయింట ఊడిగము చేయు

చున్నాను. మిమ్ములను, స్వామివారిని—మోగుభయము కలసిమెలసి తిరుగుచుండగా జూచిన కోడలు ఇంత నలుకు ఎన్ని రేపు?—ఊర, నా కెట్లు తెలియునమ్మా మా మహారాయలవారి చిత్తవృత్తి? మా మహారాణిగారి చిత్తవృత్తి?

చిన్నా : ఇది పరిహాసమునకు తరుణము గాదు! కాచమ్మా! ఈ హృదయము కార్పియ్యవార బడిన వనముట్లు ఎట్లు రగుల్కొనిపోవుచున్నదో చూడు.

కాచ : ఇప్పుడింతలో ఏమి మంచుకొని వచ్చినదమ్మా ముప్ప?

చిన్నా : నిజముగా నా స్వామి! నాపై అనురాగము కలదందుచే!

కాచ : ఏమమ్మా మీ చేలతనము!

చిన్నా : నేను చేలనయితి నందువా కాచక్కా!

కాచ : కాళిదేవి!

చిన్నా : ఎట్లు ?

కాచ : మహారాయలవారికి శ్రమిగారిపై గల ప్రేమ అగ్గలము; నిరుపమాన మమ్మా!

చిన్నా : కాచా! ఆ మాట నిపు డెవరు వమ్ము దురు ?

కాచ : దోషము! దోష మమ్మా! ఎందుల కట్లారక వాపోయెదరు ? మనసు వారడి పెట్టుకుని మాటి మాటికి కంట రిడి పెట్టుకొనరాదు. మహారాయలవారు మిమ్ములను గాంధర్వమున బెండ్లియాడరో! శ్రీవారికి మీరు దేవతలు గారో!

చిన్నా : స్వామివారికి నే నింతవఱకు భోగ పత్నిని గాని, ధర్మపత్ని నెపు డయితి నే ?

కాచ : మహారాయలవారికి మీపట్ల భోగపత్నులు, ధర్మపత్నులు అన్న విచక్షణ లేదు. ఒకప్పుడు భోగ పత్నులుగా నున్నవారే ధర్మపత్నులయి, పట్టుమీ ఘటగూడె గావచ్చును!

చిన్నా : కావమ్మా! నేటిమాట తలపనే! స్వామి వా సదనమునకు వేంచేసి నేటికి ఒక సంవత్సరము గడచెనే! చిరంజీవి బెంగళాంబజన్మదివోత్పనమువాడు వేంచేసియుండిరి. ఈ పుష్కల కుద్ధ పూర్ణిమ నాటికి నా తల్లికి యిరువదేండ్లు నిండును గదే!

కాచ : శ్రీ పీఠస్థానింహారాయలవారు స్వామి వారికి రాజ్యము పట్టుము గట్టునవధరించినవాటనుండి విక్రాంతి యొక్కడ నమ్మా. సమరసన్నాహములతో, దండయాత్రలతో, యుద్ధములతో, ఎదిరించినవారిని బలిమి వాటించి అదిమిపట్టుటతో కాలము గడుపుచున్న మహారాయలవారికి తీరిక ఎక్కడ నమ్మా?

చిన్నా : పరునాలుగేదంట కొమరు ప్రాయము వాడు, కన్నెమరులు నిలిపి, ఇన్నియేండ్లుగా భార్యవలె నేలుకొనిన వనితను, రాజ్యభారమును పూని నంతమాత్రాన తలపడైన తలపరాదే ?

కాచ : అమ్మా!—

చిన్నా : పుణ్యముచేటి పుట్టిన పుణ్యాంగనలు, కాంతు దెవజ్జ చేసిన నిలువజాలరు! కాయము వాయు

దురు! కాచా, నేను—నా తపఃఫల మిట్లున్నది. నా జీవితము దీపిక లేది కూనగ్యహము ట్లున్న నే!

కాచ : అమ్మా! ఈ రీతిగా విలపించుట—యింతటి ఉన్ములిక—తమవంటి భీరస్యాంతలకు తగదు. ఎంత వల పున్నను, రాజవరమేక్యరుడు వనితా భీనుడై చరియింప వలను కాదు.

చిన్నా : నీవు వేయి మాటలు చెప్పుము! పది వేల సామెతలు చెబుపుము! స్వామి మేర దప్పివారందునే.

కాచ : అసంభవ మమ్మా అది! ఆ మాట వేను నమ్మబాలను! దానికై మీరు నా కెట్టి కష్ట విధించినను నేను సహించును.

చిన్నా : స్వామివారిపై నీ కంత విశ్వాస పెట్లు దుదెరచే ?

కాచ : మీకు జ్ఞాపక మున్నదో లేదో, కాని, మరల చెప్పెదను, వినుడు; జ్ఞాపకమునకు చెచ్చు కొనుడు! ఒకనాడు—కొన్ని యేండ్లక్రిందట—మీ రుభయులు విజయనగరమున, అప్పటికింకను మామ వరసా వాయనింగారు రాజ్యభారము పూనియున్నారు,—విలాసముగ, యశేష్కగ జీవించిన దినములలో—అనంద సందాయకముగ క్రిడాసమయమున తమకంట కన్నీరు మున్నీరుగా ప్రవహించుట గాంచి, స్వామివారు తమ మోము పై కెత్తి—“ఈ వగవునకు, ఈ దుఃఖము నకు గారణ మేమి? వాయెడ ఏమేని కపటవర్తనము కలగదు కదా? ఎందుల కింత వలవంత? ఎవ్వరైన నీ కప్రియము కలిగించి యుండిరా? ” అని స్రుచ్చి స్రుచ్చి అడిగినది మరచిపోయిరా?

చిన్నా : (దుఃఖించును.)

కాచ : దుఃఖించకుడు. దుఃఖించుట కేమియు కారణము కానరాదు. అప్పుడు స్వామివారు వారి హస్తములను తమ చెక్కిళ్లపై నుంచి, “దేవీ, వాయర్థ ప్రాణములు నీ యభీనములు—నీ వేది కొరిన వద్దానిని, నీకు ప్రియంబగునట్లు గావించెదను.” అని వాగ్దాన మిచ్చియుండలేదో?

చిన్నా : మగవారు క్రిడాసమయమున మగు వల రంజింపజేయుటకు ఎట్టి వాదానముల నైన జేయుదురు. మదనానిలేకమున నాడిన బాసలు మగువలకు నమియిన సామ్యులగునటే !

కాచ : అమ్మా ! నిమ్మరణముగ స్వామివారి మనస్సుద్ధి కింకింపగారారు.

చిన్నా : కాదే ! చెరీ ! ఒకచో మెలకకు మగనిపై వలపు మిక్కిటముగ నుండును. మరియొకచోట పతికి వనితపై అనురాగము తలమునుకల నుండును. మెలకకును, పతికిని ఉభయులకును వలపు సమముగా నుండు టరుదు. అది పూర్వజన్మవాసనవలన కలుగును.

కాచ : తమ యిద్దరి వలపు అట్టిదే నమ్మా !

చిన్నా : మహారాయలు తమ ముఖవిసోద గోష్ఠులకు నన్ను భోగపత్నిగా స్వీకరించివారే గాని, ధర్మపత్నిగా నన్ను గ్రహింపలేదు.

కాచ : అట్లు వచియింప నెట్లు బుద్ధి వోడమిన దమ్మా తమకు ? విజయనగరత్మసింహాసనాధ్యక్షులు భాషగెతప్పవరాయరిగండ్రాంకు లని యెరుగరా తాము ?

చిన్నా : కాచమ్మా ! ఎటునుండి వచ్చినదే నీకింత వెట్టి ! రాజపరమేశ్వరుడు సామాన్యకూద్రాంగనను పెండ్లియాడి పట్టునుహిసిని చేసికొనునటలే ?

కాచ : అమ్మా ! అట్లనవలదు.

చిన్నా : పతి ప్రాణసదృశబంధువు, పతి దైవం, బేడుగడయు, బాతి సతులకు ; నప్పతియ కడు మేర దప్పిన గతి కలకాంతలకు బేటు గలదే చెప్పుమా ? (దుఃఖించును).

కాచ : అమ్మా ! దుఃఖింపకుడు. స్వామివారి యందు అట్టి నిష్ఠురవృత్తి కానరాదు.

చిన్నా : ఆస కలంగంగ నాడిన స్వామివారి మాటలు-స్వామివారి మాటలు - తలచుకొన్న కేరీరము పులికిత మగుచున్నది. అంత ఔదాసీన్యము చూపిన నా స్వామి బాసాడి తప్పనేమో యన్న కింక యీ తను వును సప్తపాతాళముల క్రిందకు త్రోసివేయుచున్నది.

కాచ : అమ్మా ! నాపోవకుడు ! ఒత్తెనిండు కన్నీరు ఒకసారి.

చిన్నా : ఇంతకాలమయినది. నా స్వామి నన్నొక్క సారిమాడ తలచరమ్మా. కాచా, నే నింక బ్రదుకగలనే !

కాచ : దాసి అన్నమ్మ, అదిగో, వికసించిన వదన కమలముతో వడిగా బరుగెత్తుకొని యిటే వచ్చుచున్నది. శుభవార్త యేమయిన గొని వచ్చుచున్నదేమా, పోయి వత్తువా ? (పోవును).

చిన్నా : ఎక్కడనే దాసి ?

కాచ : (మరుల ప్రవేశించి) అమ్మా. శుభవార్త ! శుభవార్త ! స్వామివారు దేవిగారిని విజయనగరమునకు పయనము చేయింప సిబ్బంది నిచ్చి అడవం తిమ్మయ నాయనింగారిని పంపివారు. రేపే ప్రయాణ మట !

చిన్నా : వమ్ముటకు వీలు గానంతగా నున్నదే ఈశుభవార్త. స్వామివారు అహోవసమంపిరచేకే కాచా ! నీకును, శుభవార్త గొనివచ్చిన అన్నమ్మకును ఈ మణి హారములు మా అనందనూచకముగ గైకొనుడు !

రెండవ రంగము

[మరీకొన్నాళ్లకు. విజయనగరమున అర్ధరాత్రును బాటినది. విజాపురమున ఇస్కాయీల్ అదిల్ ఖానుడు కల్పరిగె నుత్తానులను బందీకృతులనుచేసి సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడై రాజ్యము చేయుచుండెను. విజయనగరముపై దండయాత్ర సలిపి, చేతమును కొల్లగొట్టి, దోపిడిచేయుదలచి, విఠత్పర్యాయమున నున్నాడు. విజయనగరముందు వీరవృసింహరాయల మరణానంతరము అల్లకల్లాలములు ప్రబలుచుండిన వని చారులవలన విని ఆ యల్లదలగు వృద్ధిచేయుటకు పన్నాగములు పన్నుచున్నాడు. విజాపురపు వేగరులు గూఢముగ సంకరించుచు, విజయనగరమున ఏమి జరుగుచున్నదో ఎప్పటికప్పుడు, ఇస్కాయీల్ అదిల్ ఖాను నకు తెలుపుచుండిరి. అట్టి వేగరు లిరువురు ఫకీరుచేషములను ధరించి రాత్రులందు విచ్చ నుడుగుకొనుచున్నట్లు సంకరించుచు, వాడవాడల దిరుగుచు వార్తలను సేక

రించుచుండిరి. వారు—మహాబత్ ఖాను, ఫిరూజ్ లారిలు ప్రవేశించుదురు.]

మహా : సలామాతేఖుం! ఫిరూజ్ లారి సాహెబ్!

ఫిరూ : ఆలేఖుం సలాం! మహాబత్ ఖాను నర్సిసాహెబ్!

మహా : భాయిజీ, భుజబలమేగద! ముల్తానువారికి! వజీరు సాహెబువారికి!—విజాపురంమండి శేక్షో రేహో మీరు రాగల రనియు, కమలాపురం చెరువుగట్టు చెంత మూడవ రాజధ్వారమునకు ఉత్తరముగానున్న ఏనుగుల బండక్రింద అర్ధరాత్రము గలించిన వెనుక, మిమ్ములను కలుసుకొనవలసిన దనియు వాకు సంతక ముపివారు.

ఫిరూ : భాయిజీ, భుజబలరాయ మహారాయలు చచ్చుతరువాత విజయనగరమంతా చాలా అల్లకల్లోల ముగ నున్నదట! ఒక ప్రక్క భుజబలరావు కుమారుని సింహాసనముమీద కూర్చుండబెట్టవలె నని ప్రయత్నములు సాగుచుండగా, కృష్ణరాయలు, ఆయన వృద్ధ మంత్రి సాగున తిమ్మరుసు వీరో పెద్ద యోధులని చేయుచున్నారట. రాయలు కైతఠాలు ఏర్పాటు చేసి పెద్దలక్కరు తయారుచేయుచున్నాడట.

మహా : (అపవారించి) ఇక్కడ, సెలకోలాల క్రిందటి వరకు జరిగిన సమాచారమును అంతయు వజీరుఖానులవారికి విశదంగా తెలియపరచినాను. అటుతరువాత జరిగిన సమాచారం మీద్యారా పంపించ వలయును. భాయిజీ, ఏరోజా కారోజా నా కిక్కడ ప్రాణభయంగా నున్నది. విజయనగరదండనాయకుడు కొత్తాయి గోవిందరాజు విజాపురచారులు ఎక్కడెక్కడ ఏయే వేషాలు ధరించి తిరుగుచున్నారో కనిపెట్టవలసిన దని—తలకు పట్టిన వేలను దువ్వి తీసి వట్లు తీయమని—నీటిమీద సయితము వాడలు తీయ గల వేగరులను నియమించి, రాత్రి పగలు అని లేకుండా తిరిగి పరీక్షించి, వలవేసి పట్టుకొనుచున్నాడు. వాళ్ల చేతులలో పడితే కదలకుండా కాళ్లకు సంక్లుప్త వేసి హింసపెట్టి చంపుదురు.

ఫిరూ : ఆశ్చర్యం కలిగించుచున్న విషయమట!

మహా : ఇక రెండు మూడు రోజులలో వాకు తెలిసిన సమాచారము నంతయు వజీరు ఖాను సాహెబు వారికి చేర్చలేకపోయినచో అటుతరువాత నేను తీవ్రంతో ఉంటానో, ఉండనో నిశ్చయంగా చెప్పలేను. నేను కూడబెట్టిన వార్తలన్నీ అతిత్వరితంగా వజీరు ఖానుగారికి తెలియజేయవలెను. ఫిరూజ్ సాహెబ్! గోవిందప్రధాని కండ్లెరచేసినచో చెరువులలో నీళ్లు కూడా యింకిపోయి, అందులో దాగినవారుకూడ బయటపడతారు.

ఫిరూ : ఆరే, బరే ఆశ్చర్యంగా వున్నది!

మహా : ఇప్పటి సమాచారం వింటే యింకా ఆశ్చర్యపడుదురు మీరు. నేను ఇప్పుడు తెలుపునది అతి శ్రీఘ్రకాలంలో వజీరుఖానువారికి అందవలెను. వ్యవధి లేదు. రాయలు ముందు రాచూరు ముడుగల్లు రాజ్యము లను సాధించి తన రాజ్యములో ఎప్పటికీగా కలుపు కొనుటకు భగీరథప్రయత్నములు శ్రద్ధగా సాగించు చున్నాడు. తిమ్మరుసుమంత్రికి రాత్రింబవళ్లు విరామం లేదు. ఈ కవిలలో, లేఖలతో సహా, అన్ని విషయములు వ్రాయబడియున్నవి.

ఫిరూ : మహాబత్! ఈ కవిలను వ్రాయించి వజీరుఖానువారికి సమర్పించుటలో మీ సాహసమును, మీ అఘటనఘటనాసామర్థ్యమును కొనియాడదగి యున్నది.

మహా : ఈ విజయనగరకోటగోడలు దాటించి ఈ కవిలను సుల్తానువారికి సమర్పించుటలో నున్నది యింకా మీ ప్రజ్ఞావిశేషములు!

ఫిరూ : అల్లా—విస్మయ!

మహా : కృష్ణరాయలు రబీర్ అవ్వో సెల ప్రవేశించినతోడనే దండయాత్రకు బయలుదేరునట. ఎటు వైపునకో, ఎవ్వరిమీదకో! అది ఇంకను పరమరహస్యముగనే యున్నది. అంతరంగులయిన వేగరులకు, దండాధీశులలో ముఖ్యులకు తప్ప నితరు లెవ్వరికిని తెలియదు. తిమ్మరుసుయ్య ఎడమచేయి ఏమి చేయుచున్నదో కుడిచేతికి సైతము తెలియనీయదు. కుడికన్ను చూచితే

కానివి ఎదమకన్ను చూడజాలదు. అపాధారణప్రతిభా కాలి అతడు. — అయినా...

ఫీరూ : ఏమి ఆగివారు ఏవో చెప్పవచ్చి?

మహా : ఆగలేదు. అటువంటి తిమ్మరుసుమంత్రిని, అయినకు సమాను డనదగిన అయినకమ్ముడు గోవింద రాజును, పట్టపగలే, చూచుచుండగా, ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలంచేసి కండ్లలో దుమ్ముగొట్టి ఎటువంటి రహస్యములై నా నాడంటివే మాంత్రికుడు వేగరి బంగయ్య ఉన్నాడు. వీరందరినికూడా మరుగుపెట్టి పంచరింపగల సాహసకూర్తి, ధైర్యకాలి, ప్రజ్ఞా వంతుడు రాయలు.

ఫీరూ : అట్లా !

మహా : ఈ మహానగరం ఇరవై నాలుగు చదురపు మైళ్లలో, ఈ యేడు ప్రాకారములలో ఏమాల, ఏచెట్టు క్రింద, ఏబండప్రక్క, ఏమి జరుగుచున్నది రాయ లకు తెలియుచుండును. మంత్రి తిమ్మరుసయ్యకు తెలియుచుండును. గోవింద రాజునకు తెలియు చుండును. ఇక్కడ వేగర్లు మారువేషాలతో, పగటి వేషాలతో రహస్యాలు సాధించెదరు. ఇక రాయలమాట చెప్పనక్కరలేదు. మహా ధైర్యసాహసములతో రాయలు నగరకోధన చేయును.

ఫీరూ : ఆశ్చర్యం !

మహా : రాయలు, ఎప్పుడు, ఏప్రాంతానికి, ఏ మారు వేషంతో పోవుచు, వచ్చుచుండునో ఎరిగిన వారు ఎవ్వరును లేరు. తిమ్మరుసయ్యకు కూడా ఒక్కొక్కప్పుడు తెలియదు. రాయలవారి సాహసమును చూచి ఆ ముసలి మంత్రి తల బ్రద్దలు కొట్టుకొనును ఒక్కొక్కచో!

ఫీరూ : మరి యెట్లు ?

మహా : అల్లినల్లి, ఇక్కడి వ్యవహారములు కనిపెట్టుటకు జంగమవేషము ధరించి, సిద్ధేశ్వరు డను పేరుతో మూలమకముందు ప్రవేశించి, బలగామె మకమునుండి వచ్చినానని ప్రచురపరచి, శిష్యులద్వారా ఇక్కడి జాడలు తీయ వారంభించెను. అతడు విజాపురమునుండి వచ్చిన తురక యని, మాయలాచెని తిమ్మరుసు గోవింద

దయ్యగార్లు ఎట్లు గ్రహింపగలిగివాలో — అల్లినల్లి వచ్చిన మూడవవాడు — అల్లినల్లికిరము కిరము నుండి వేరుచేయబడినది. దివములతో మొండె మొక ప్రక్కను, కిరము మరియొక ప్రక్కను ఆ మఠము సింహ ద్వారమువందు ప్రేలాడ గట్టుబడెను. అంతెదురు పెందు లకు, నే నెవ్వడనో కోధించుటకు ఫకీరువేషధారు లయి వేగర్లు నావంట దిరుగుచున్నారు. మంత్రి తిమ్మరుసయ్య కటాక్షుచే నా తల యెత్తు డెగిరి పోవునో !

ఫీరూ : తిమ్మరుసయ్యకంటే మహాప్రధాని విజా పురంలో ఉంటే సుల్తానువారికి ఎంతో సహాయంగా ఉండును. వీహ్వగుండుహవంతు ఉన్నారు, కాని —

మహా : భాయి! సాహెబ్! ఇంకొక ధోరణిలో పడి ఆసలు సమాచారం మీకు ఇంకా తెలుపలేదు. మల్లి ఎక్కడను అతెదరునుడీ! తిమ్మరుసయ్యకంటే మంత్రి కాదుకదా అయినకున్న ప్రతిభలో ఒక వీషం అంతకలవాడు కూడా విజాపురరాజ్యంలో కానరాదు.

ఫీరూ : భాయి! వకీరుఖాను సాహెబ్ వారికి తిమ్మరుసయ్యవారి ప్రజ్ఞావిశేషములు తెలియునా ?

మహా : అసలుమాట ఏమనగా — నగరకోధననిమి త్తము అప్పుడప్పుడు రాయలు, మహామంత్రి తిమ్మరుసు, దండనాథుడు గోవిందరాజు, రాయసం కొండమరుసు మొదలయినవారు ఒంటరిగాను, కలిసి సుంపుగాను, మారువేషాలతో రాగ్రులందు పోవుచుండురు. ఒక్కొక్కప్పుడు రాయలు ఎవ్వరికిని తెలుపక ఒంటరిగానే పోవుచుండును. అది తిమ్మరుసయ్యకు కూడ తెలియదు.

ఫీరూ : రాయలకు ఎంత సాహసము! అర్థరాత్ర మున ఆ రాయల సుట్టు కేర్తువు తెలిగిన విపత్తు రాదా ?

మహా : గట్టిగా మాటలాడకుము! జాగ్రత్త! ప్రమత్తుడవు గారుము! ఇక్కడ గాలికి సయితము చెవు లున్నవి. చార్లలు గొనిపోవుటకు గాలికి సయితము నాలుక లున్నవి. ఆ విషయ మటుండనిమ్ము. రాయలకు వయసునాటి వలపుసాని - లంబపెండము - అత్యంత రూపలావణ్యరతి యొకతె గలదు. రాయ లామెను వీడి యుండజాలక చంద్రగిరినుండి యిక్కడికి రప్పించు

కొన్నాడు. ఆమె కొక కూతురుగూ కలదు. ఆమె వచ్చినప్పుడినుండియు వగరుకోధన కని విషపెట్టి ఒరు లెలుగుతుండే రహస్యముగ, విశ్వాసపాత్రుడైన యొక అంగరక్షకుని సహాయమున, రాయలు ఆ వలపుసావి యింటికి రాత్రులందు బోవుచు వచ్చుచుండును.

ఫిరూ : తిమ్మరుసు మంత్రి కి విషయము తెలియువా ?

మహా : ఇంతవఱకు తెలిసినట్లు కనబడదు.

ఫిరూ : ఇప్పుడు నా కంఠయు బోధపడినది. మహా బత్! మన వేగర్లు జాగరూకత విడిచి ప్రసరింప రాదు. దొరికిన యరతాళమును పోనివ్వరాదు. కృష్ణ రాయలవంటి మహారాయలు విజయనగరసింహాసన గుండైయుండుట మన సుల్తానువారి శిష్టతైనను అపాయకరమే.

మహా : ఫిరూజ్, బాగుగా గ్రహించితిరి. మీ నీ వగరమును విడిచిపోవుటకు ముందు మన వేగరులకు, కోధ కులకు కొక సంకేత మిచ్చి పోవలయును కుడీ !

ఫిరూ : మంత్రి తిమ్మరుసుకు మహారాయల ప్రసర్తనము తెలిసినచో తప్పక అరికట్టకమానడు. ఆయన గారు వెంటనే ఏదేని యొక యుపాయము మాహించును. మన ప్రయత్నములు విఫల మగునట్లు ఎదురు పన్నాగములు కూడ పన్నగలకు. మన తలలంగూడ తెగి యూడిపడ గలవు. విజాపురమునకు ఈ వర్తమానముల నిప్పుడే అగ్నికులద్వారా అందజేయుదును..... పోయినట్లువా ?

మహా : నేనుకూడా యిప్పుడే మిమ్ములనుద్దేశించి పోవలయును. దూరమున దయ్యములు తిరుగుచున్నవి. ఏనుయిన వివరీతము వాటిల్లగలదు. కేపటి అపరాధా మున మరల కలిముల్లా మసీదులో కలుసుకొందుము. అల్లావారి దయ యున్నయెడల ఈలోపుగా మనవారి నిద్దరిని కలుసుకొని క్రొత్త క్రొత్త వార్త లేమయిన మన్న గొనివత్తును.

ఫిరూ : ఎవరో రాజభటులు గావలయును వచ్చు చున్నారు.

మహా : పడి కావలివారు. యమకింకరులు. వారి

కంట అడవిండ తప్పించుకొని పొందు. వారి చేతికిన ప్రాణములు నిల్వవు.

ఫిరూ : సలామ్.

మహా : అల్లా విస్మిల్లా.

(నిష్క్రమింతురు)

మూడవ రంగము

[విజయనగరమున. చిన్నా దేవిభవనము వాయు వాదిన రాత్రి వేళ.

ప్రవేశము—చిన్నా దేవి, దాని ఓబలమ్మ, దాని కాచమ్మ.]

ఓబలమ్మ : అమ్మా, అమ్మగారండీ...ఎక్క డున్నారే, దేవి ?

కాన : ఏమే అంత రోజుకొనుచు వచ్చినావు! ఏమి వార్తలు తెచ్చినావు ?

ఓబ : దేవిగా రెక్కడనే! మహారాయలవారు వేంచేయుచున్నారు. అందల మిప్పుడే దిగినారు.

చిన్నా : స్వామివారి పాదకమలములను కడిగి అడుగు దమ్ములకు మడుపులతో రెడి యెత్తివారటే? స్వామి వారికి వింజామర లెక్కడనే? కర్పూరనీరాజన మిచ్చిరే? పాగడి కత్తె లెక్కడ నున్నారు? సాహా పరాకులు తెల్పవే స్వామివారికి.

కాన : ఎందులకు దేవి, మీ కింత సంధ్రుమము? స్వామివారికి రాజోపచారములు జరుపుటకు పరి చారికలు సిద్ధముగ నున్నారు.

చిన్నా : కటిక బెల్లములవారు స్వామివారి ముంగిట వడచినచ్చుచున్నారో? రాజపర మేకీరులకు హెచ్చరికలు తెలుపుచుండెరే ?

ఓబ : స్వామివారు నందనవనమునందు నవకంబ మంటపముందు రత్నకంబలముపై నమర్చిన పూసెజ్జ యందు వేంచేయున్నారు! కావలి నీలమ్మ సౌంజ్జ చేయుచున్నది.

చిన్నా : ఎంతటి ముద్దుబిడ్డనమ్మా నేను. స్వామికి ఎదు రేగి సంగకనీరాజన మిచ్చి క్రీపాదములకు నమస్కరించుటకు బోదుకొని రావైతిని. నా కేల అట్టి

బుద్ధి పొడమటో. నా స్వామి శోభలస్వాదయ మెంత
నొచ్చుకొనునో. పదవే. నాస్వామిసన్నిధికి వడువవే.

కాచ : అమ్మా! మహారాయలు ఇదే వేంచేయు
చున్నాడు. నందనవనమునుండి. దాని తిమ్మక్క
భుజముపై కై దింప సాచి—స్వామివారి సౌందర్య
మేమని వర్ణింపను? ఆకంచుకాగడమెలగునో. ముందు,
ఏమి లావణ్యమే, ఏమి తీర్థమే. మూడు రాయర గంధాం
కము ఆయెడమకాలిపై ఎట్లు నుదిసియునుచున్నదో.

చిన్నా : ఎక్కడ నున్నారే నాస్వామి, ఎక్కడ
నున్నారే నాస్వామి? ఓసి మందబుద్ధి! తిగటు బంగరు
పల్లెము, కర్పూరమును ఇటు లేవే. నేను కూర్చిన విర
జాజి పూదండ ఎక్కడనే? క్రమముగ తెప్పింపవే.

కాచ : దేవీ, అన్నియు మీ చెంకనే యున్నవి.
పల్లెదమున చెట్టి పట్టుకొని వచ్చుచున్నది మీవాని
ఓబలమ్మ!

చిన్నా : ఎక్కడనే?

ఓబ : అమ్మా, తను చేతులు సంక్రమమున నడ
కుచున్నరమ్మ. తలిరాకువంటి తనవు మీయది.
బంగరుపల్లెము తను చేతులనుండి నీరాజన మిచ్చు
వేళ—వారిపదలగుదు. నన్నుకూడ పట్టుకొననిండు.
స్వామివారి కంఠసీమను ఆలంకరింపుడు—వారికి ప్రీతి
యైన జాతిపూజలతో.

చిన్నా : స్వామికి వింజాయర లెక్కడనే?
చెల్వనాయకి ఎచ్చటనే? భక్తములు బట్టవే.

కాచ : అన్నియు సిద్ధముగ నున్నవి. పరిచారకు
లము మేము మహారాయలవారికి రాజోపచారములందు
లోపము రానిచ్చి, మీ యుభయుల ఆగ్రహమునకును
గురి కాలేము దేవీ! ఆయాసపడవలదు! అమ్మా.

చిన్నా : నా స్వామి! నా స్వామి! ఆన
గ్రహింపబడితిని.

కాచ : స్వామివారికి తమపై అత్యంతానురాగము
కలదు కావుననే పట్టాభిషిక్తులయినను, అత్యంతరరాజ
కార్యము లున్నను, మన సదనమునకు స్వయముగా
వేంచేసినారు.

చిన్నా : నా స్వామికి జయమగు గాక.

కృష్ణ : దేవీ, నీవు సమర్పించిన ఈ పూజల
ఎంత మనోహరము గా నున్నది!

చిన్నా : ఆనగ్రహింపబడితిని.

కృష్ణ : మేమును భవ్యుల మైతిమి.

చిన్నా : ప్రభూ!...

కృష్ణ : (అర్హోహో) ఆగిరి నేమి? దేవీ!

చిన్నా : ఏమియును లేదు, ప్రభూ!

కృష్ణ : ఏమియో యోచనాప్రవాహమునందు
బొట్టికొనిపోవుచున్నావు కాబోలు!

చిన్నా : కాదా, స్వామివారికి సుఖానందము
ఎక్కడ నుంచితినే?

కృష్ణ : దేవీ, అమర్చియుంచిన పూసెట్లపై సుఖా
సీనుడవై యున్నాను. ఎందులకి సంక్రమము దేవీ!
ఏమి నీ తను వింత కాగుచున్నది?

చిన్నా : ప్రభూ! నేను మందబుద్ధిని! మంద
భాగ్యును గూడ!

కృష్ణ : చిన్నా దేవీ!

చిన్నా : స్వామి, తాము సుత్పత్రియకులసంజా
తులు. త్రిసమద్రవేలావలయుతాళిండభూమండలి నేలు
సార్యభౌములు. విజయనగరత్మ సింహాసనారూఢు
లైన రాజపరమేశ్వరులు. నేను పూర్వమెఱుంగు
పచరించునట్టి కులముదానను, మహారాయలు మాతోట్ల
నివాసములకు రాదగదు. దేవరవారి కింత శ్రమకలిగించిన
తమ పాదదాసి ననుస్కరించుచున్నది. నా తప్ప
కాచి రక్షింపుడు.

కృష్ణ : దేవీ, నీ పాదటి బొట్టులోని రత్నములు
నా పాదములకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి.

చిన్నా : దేవీ కృణుము నా స్వామివారు నాకుప
యోగింప జనదు. నే నవర్తను!

కృష్ణ : హృదయేశ్వరీ!

చిన్నా : ఒకనాడు ఒకగిన వాదానమును
స్వామివారు ఇవ్వడు తప్పనిసరిగ నెరవేర్చువక్కర

లేదు. స్వామివారి యమగ్రహము యెప్పుటియట్లు నుండిన అంతియ చాలును.

ఓం : అమ్మా ! స్వామివారికి విజయనగరసార్వభౌములకు భాషగ తప్పవ రాయర గండాంకము కల క్రమాగత మైనది.

చిన్నా : నావంటి సామాన్యవనితకొసగిన బాధ తప్పట విశేషము గాదు.

కృష్ణ : వ్యాదయేశ్వరి!

ఓం : అమ్మా, స్వామివారువనితాధీనుభుగారమా!

చిన్నా : స్వామిని చూపించుటలేదు సేను. నా స్వామి వేంచేసి నా గృహము పావనము చేసినారు. ఇంతయే చాలును. ఇది మహాభాగ్యము కాదే!

కృష్ణ : చిన్నా దేవి! ఆనాడు, తొలుత చంద్రగిరిలో పట్టాభిషిక్తులయినదియెందలు సేటివలకు, ఈ యేడాదిలోపల విన్న తలచుకొనని దిన మొక్కటికూడ లే దనియో నీ కలకుమాటలు? ముందు చనిన దినము లలో నున్న తీరిక, అప్పుటి పరిస్థితులు ఈ రాజ్యభారమును పూనిన దాడిగా లే వని, మారిపోయిన వని నీ వెఱుగజాలకున్నావు.

చిన్నా : ఎఱుగుదును స్వామి! ఎఱుగ సేమిటి? అందులకే మఱచియో, త్రోవ తప్పియో, వ్యాగ్రతను విడనాడియో, ప్రభు విట్లు వేంచేసియున్నారని యూహించుచున్నాను. “వనిత తనంత తా వలచి వచ్చిన చుట్కున గాఢ యేరికె?”

కాచ : అమ్మా, స్వామివారు త్రోవ తప్పవ లేదు. ప్రమత్తులై చరించుటయు లేదు. శ్రీకృష్ణ దేవ మహారాయల హృదయభలకమున చిన్నా దేవులు చిత్రితమై హత్తుకొని యున్నారని లోకు లనుకొనుచునే యున్నారు. చిన్నా దేవమ్మ కృష్ణరాయలవారిపై నిలిపిన కన్నె మరులు గాఢముగ నాటుకొనియున్నవని గూడ లోకులెఱుగుదురు.

కృష్ణ : చిన్నా దేవి!—

చిన్నా : స్వామివారి మనోవిధిని అలముకొని యున్న మేఘముల గతు లెఱుగనిదానను గాను. మహారాయలట! మూఢాభిషిక్తులట! చిన్ననాడు కలవు

నిలిపిన ఒక సామాన్యవనితకొలకు జంకు గొంతును లేక యామెయిలు సాచ్చినాడట! లోకులు విన్న నీ వార్తను చూపించుకో? విపరీతములు పుట్టినో? విపత్తులు సంభవించినో? ఇక మహాప్రధానుల చెవిన బడిన ప్రమాదము సంఘటిల్ల దే! మక్కువ యున్నచో మగువను తన పొన్నివ్యమునకు రప్పించుకొని చుభించుట రాజులకు పాడి.

కృష్ణ : చిన్నా దేవి.

చిన్నా : సామాన్యకులయను బుద్ధినదానను, స్వామివారి కటాక్షమునకు పాత్రురాల నైనదానను. కాని అంతమాత్రమునకే దేవీవదమున కర్హురాలను కాజాలను. నా ప్రభువు, మన్నవతో నన్ను తను పన్నిధికి రప్పించుకొన దగునే?

కాచ : అమ్మా, మీరు అవిచారముగ బలుకుచున్నారు. మహారాయలు మిమ్ములను తమ పన్నిధికి రప్పించుకొన సమ్యతము గాకనే ఇటుకు వేంచేసి యున్నారు.

చిన్నా : నా స్వామి యిటుకు వేంచేయుట నా భాగ్యమే యగును గాని, అది యేమి? చగర్కుకొనుచు వచ్చుచున్నది తెల్వవ్వు? కానా, ఏమో తెలిసికొని రమ్ము. ఇంతరాత్రినేగే ఏమి విద్వారము నాటిల్లినదో?

కాచ : విశేష మేమియును లేదు. మిఠవితాగురు వులు, అల్లసాని పెద్దన్నయ్యంగారు వేంచేసి యున్నారు.

చిన్నా : ఇంత యర్ధరాత్రమున!—ఎన్నడు...

కృష్ణ : పెద్దనకపింద్రులు ఇపుడేల వచ్చిరిటకు? ఏ నిటవచ్చియుండుట పెద్దనకవి యెఱుగరారు! చిన్నా దేవి! సేను పోయి రావలయు.

చిన్నా : ఎఱిగియే వచ్చియుండురని నాకు జ్ఞాన పాదముచున్నది ప్రభూ!...మరల వానై ఎన్నడు ప్రసరించునో స్వామివారి కటాక్షము!

కృష్ణ : దేవి, వెళువకుము.

(నిష్క్రమించును)

చిన్నా : ఓసి కానా, స్వామివారి కటాక్షమును బడసి, అందలమెక్కించి, వీడ్కోలు సమర్పించి వారిని

నే సాగనంపించురటకు, నురుదేవులను అభ్యంతరమందిరమునందు గుఱాసినమందు వేంచేయుండును. వారికి ప్రేమ మననయింపను ఉపచారములు చేయుచుండ వలయు నని భరిచారికలకు నా యాజ్ఞ తెలుపుము. పాము—ఏమి! ఇంతలో తిరిగి వచ్చుచున్నావు?

కాన: ఆమ్మా, కపింద్రులు అభ్యంతరమందిరమున విశ్రమింపక, తమ కేదో అత్యవసరముగ నొక విషయమును వినిపించదలచి తమ గుండు తావునకే వచ్చుచున్నామని తెలి విచ్చివారు.

చిన్నా: చిత్రముగ నున్నది కపింద్రుల రాక! మంచిది!... అంద్ర కవితా పితామహులకు, నా నురుదేవులకు సాష్టాంగ నమస్కారములు.

పెద్ద: కళ్యాణ ముద్దు, సుధ ముద్దు, మనోహంఘా ఫలసిద్ధిరస్తు.

చిన్నా: నురుదేవులు ఈ శిష్యురాలి సదనము పాదనము చేయబూనుట మహాభాగ్యము. నురుదేవులకు కుళలమే కద?

పెద్ద: మాకు కుళలమే.

చిన్నా: మరి?

పెద్ద: ఇంత ప్రాద్దుపోయినచో నీ ప్రాసాదమునకు నేను వచ్చిన కారణము తెలిసికొన కుతూహలముతో వుండువు.

చిన్నా: చిత్రము.

పెద్ద: చిన్నమ్మా! ఈవాటి పరిస్థితులు విజయనగరమునకు మిక్కిలి విపత్కరములుగా నున్నవి గుమా!

చిన్నా: నురుదేవా! అంతయు అవగతమైనది.

పెద్ద: మహారాయలు నీమీద వలపుచొప్పున రాజ్యసంరక్షణభారమును పరిత్యజించి అత్యర్హణమును ముఱచి ప్రవర్తించుచున్నాడు. నీవు కడు జాగరూకతతో వెలుగవలయును గుమా.

చిన్నా: చిత్రము. కపింద్రు లావతిచ్చిన రీతి— ఏనుకూడ ఆద్రమత్తై నరించుచున్నాను. కాని నురుదేవా, హృదయము ద్రవ్యులగుచున్నది. నా ప్రాణ

బంధువు. పతి. దైవము. నా సర్వము. నా స్వామి. భవాద్యులకు తెలియరాని విషయ మే మున్నది?

పెద్ద: నీవు విజయనగరసామ్రాజ్యము కైమును కోరుదావదేని, కృష్ణదేవరాయమహారాయల మనసు నారడిపెట్టకుము.

చిన్నా: నురుదేవా! (దుఃఖించును)

పెద్ద: చిన్నమ్మా, దుఃఖించకుము.

“ఎవ్వడు మీ దెలుంగక య

భేచ్చ సుతైకరలిం జరింపగా

నవ్వల వంశదోని, వ్రత

హాని, యశోధనహాని పుట్టు, నా

నవ్వెడ గమ్యునుద్యుపకు

వయ్యది వివేకి చెడుక జగంబునక

వవ్వగజాలం రారవము

నం బడు బాలను నింద పాలునై.”

చిన్నా: అయ్యో, నీ వెంత మందభాగ్యురాలను!

“నోములు నోచినమ్మలు మ

నోరభముల్ దయివాట ని త్తలిం

దామరతంపరై ప్రియులు

దారువిహారము ప్లు, వీరిలో

నీమెయిరుఖిలినను నే తీరింప దరంతె!

(హర్షపోవును)

నాల్గవ రంగము

[మరికొన్నాళ్లకు. మంత్రి తిమ్మరుసుగారి ప్రాసాదము. అభ్యంతరమందిరమున తిమ్మరుసుమంత్రి ఆలోచనానిమగ్నుడైయుండ, వారి పన్నిధింత్రి అవసరం నరసయ్య ప్రవేశించును.]

నరస: జయము జయము శిరఃప్రధానులకు. అన సరం నరసయ్య సాష్టాంగదండప్రణామములు.

తిమ్మ: నరసయ్యా, ఎక్కడినుండి నీరాక?

నర: దేవరా, మలయకూట ప్రాసాదమునుండి.

తిమ్మ: ఇంత ప్రాద్దుపోయినచో?—నెందు బాములు దాటియుండవచ్చును! ఇప్పుడు వచ్చుటకు ప్రబలకారణ ముండవలయును! ఏమి వృత్తాంతములు?

నర : దేవరా, అంతయు తా నూహించిన రీతిగా జరిగినది. జరుగుచున్నది.

తిమ్మ : మహారాయలు అంతఃపురమున పవ్వరింప లేదా? ప్రతిదినములు సేతుకూడ నొంటరిగ నగరిపరి శోధనమునకు తోయి యుండిరా?

నర : చేరచిత్తము.

తిమ్మ : లేముడు గోవిందయ్య ఏమి చేయుచున్నాడు?

నర : మహామంత్రి గోవిందయ్యగారికి ప్రతిక్షణమును ఎక్కడ ఏమిజరుగుచున్నదియు తెలియుచున్నది. అన్నగారి ఆజ్ఞాబలమున వారు ఆశ్రమమై యున్నారు. మహారాయలవారు నగరశోధనకు తోవుచుండగ శ్రీవారికి వసుక, శ్రీవారికి తెలియకుండ కొండ్రానా మొదలయిన సాయుధులైన చారులను బంపుచున్నారు. ఎట్టి ప్రమాదము సంభవించునో యని పీఠభటులు, జట్టిలొకొందరు వెనువెంట నిశ్చలముగ నడచుచున్నారు.

తిమ్మ : మహారాయల వెంట నేరుయిన పరివారమున్నదా?

నర : చెప్పవలసికాదు దేవరా! మహారాయల వారు కొంత మేర పొదచారులై పోవుచుందురు. కొంతదూరము ఎక్కడనుండియో వచ్చు అందల మెక్కి పోవుచుందురు. అప్పుడప్పుడు ఆశ్వాసూనులై ఆరుగురుచుందురు కొంతదూరము.

తిమ్మ : ఈ వివరముల నన్నింటిని గోవిందయ్య సరిగా గుర్తించునా?

నర : చేరచిత్తము.

తిమ్మ : బైరా, ఎంత సాహసము! విజయనగర మహాపాత్రాజ్యమునంటిను అశ్రమమై సంచరించు గూఢచారులుగూడ మన మహారాయలను పట్టుకొన లేకున్నారు!

నర : కిరప్రధానలకు ఒక వృత్తాంతమును వివరింతును. మన్నించి అవధరింతురుగాక! నిన్నటిరేయి మహారాయలవారు, మూడవ ప్రాకారమునందు పొదచారులై పోవుచుండ, ఏదియో గుఱుగునగా మాటలాడు

కొనుచు ఇద్దరు—ఒకడు ముసల్యునుడు, రెండవవాడు జంగముడు - కివయోగి— శ్రీవారిని సమీపించి సంభాషణలోనికి దింటి, శ్రీవారిని గుర్తించుటకు ప్రయత్నము చేసిరట! అప్పుడు మహామంత్రి గోవిందయ్యగారి పీఠభటులు, చారులను గలసి, అదుర్కార్యలను విజృంభణగల్గినగా గుర్తించి, ముహూర్త మాత్రములో నాయురువురిని వలవేసి బంధించి చేపలను బట్టినట్లు పట్టుకొని నగరరక్షకుని సన్నిధికి గొనిపోయిరి. వారిరువురును మహారాయలవారికి అపాయము దలపెట్టి కాదుకొని యున్నట్లు వారివద్ద దొరికిన రెండు ఉత్తరములనుబట్టి, విజృంభణమునండి వచ్చిన వాటివలన దెలిసెను.

తిమ్మ : ఈ కథసంతయు పొద్దుటనే వింటిని. తరువార నేమి జరిగెను?

నర : చేరవారూ యాహింసజాలని చేయున్నది? మంత్రి గోవిందయ్యగారు వారిరువురిని చిత్రనధ చేయించి రాజద్వారగోపురములకు వ్రేలాడగట్టించి వారు.

తిమ్మ : నరసయ్య, అననముగా నిపుడు నీవు గొనివచ్చిన వార్త లేమి?

నర : శ్రీశ్రీరాత్రి గూడ మహారాయలవారు మలయకూటప్రాసాదాంతఃపురమున పవ్వరించలేదు. రాగ్నడికలైలు, ఊడిగం బాచన్న, అడపం తిమ్మ వాయడు, సముఖం చెన్నప్ప మొదలయినవా రెవ్వరిని మహారాయల వృత్తాంతము తెలియదు.

తిమ్మ : విజయనగరప్రాకారములలోని తొమ్మిది గోపురద్వారములుగూడ మూయబడియున్నవి గదా, వాయజ్ఞలేకుండ ఎవరు వచ్చినను తెల్లవారినపిమ్మట గూడ కపాటములు తెరువరాదు. మహారాయలే వచ్చినను తెరువరాదు. చిన్నా దేవమ్మగారి భవనముచుట్టును గోవిందయ్యగారు పడికావలివాండ్రను ఈవలకే నియమించివారు కదా.

నర : చేరచిత్తము.

తిమ్మ : ఇంక మహారాయలు ఎట్లు తప్పించుకొని పోగలరు? కాదు. ఇంక మహారాయలవారికి భయము

లేదు. ఈనాడు అప్పుడే ఈ సాహసకార్యమువలన
రెండు పర్యాయములు ప్రాణోపద్రవము తప్పినది.

నరస : దేవర ఆశ్రమ తల్లి !

తిమ్మ : నరసయ్యా, నీ విషయ పోషలయును,
అల్లసాని పెద్దన్నగారిని, మహారాజపురోహితులు
సర్వతోముఖమాణులు యజ్ఞశాలాయాత్ర దీక్షితుల
వారిని, వేదపండితులు చంకట్రామశాస్త్రులుగారిని
మేము అత్యవసరముగ కలసి సంప్రదింపవలసియున్నది.
వీరెల్లరు వేర్యము మాకు దర్శన మీయవలయును.
తెలిసినది కదా ?

నరస : దేవర చిత్తము. పోయిరా వెలపు
దయచేయుడు. (నిష్క్రమించును.)

తిమ్మ : మంచిది. కొండా, ఎవడురా? సేవకు
డక్కడ? కానలి ఎక్కడ?

కొండ : ప్రభువువారి ఆజ్ఞ.

తిమ్మ : !తకాలమయినను, నాకు ఉష్ణవాధగా
నున్నది. ఆరామమందు ఆకసముక్రింద నాకు శయ్య
నమరింపుము.

కొండ : దేవర చిత్తము !

విదవ రంగము

[మరికొన్ని దినములకు. మలయభూటప్రాసాద
మున కృష్ణ దేవమహారాయల దర్శనముకొనుట ప్రాతః
కాలముననే శిరోప్రధాని తిమ్మరమమంత్రి వచ్చెను.
అభ్యంతర మందిరమున కృష్ణ దేవరాయలు, మంత్రి తిమ్మ
రమ ప్రవేశింతురు.]

మంత్రి : జయము, జయము ! విజయనగర రత్న
సింహాసనాధ్యక్షులకు అభ్యుదయపరంపరావాప్తి రక్షు.
శ్రీ కృష్ణ దేవ మహారాయలవారికి, రాజపరమేశ్వరులకు
కుశలమే కదా ?

శ్రీ కృష్ణ : కర్ణాటాంధ్ర సామ్రాజ్య ధారంధర్య
లకు, శిరోప్రధానులకు, మా కాప్తనచిత్తులకు నమస్క
రింతుము.

తిమ్మ : మహారాయలవారు ఈ ప్రాతస్సమయమున
సావధానమనగ్నులై యున్నారని తెలియును. విన్నప

మొకటి చేయవలయును. రాయారు, ముడుగల్లు కోట
లపై దండయాత్ర సాగింపను ఏలినవారు అవధరించిన
తెలుగున—కురకాగ్యము పై కార్యము చేసేవారలు
గావున—వలసిన సైన్యము సంధానము చేయబడినది.

కృష్ణ : ఎంత క్షిప్రుకాలములో చేయగలిగితిరి ?
తిమ్మరుసయ్యా, అటుటనటుటనాసామర్థ్యము మిత
గలదు.

తిమ్మ : ఏలినవారి ఆజ్ఞాబలము. స్వామివారి
సైన్యసమీక్ష మొదటిసారి నగరమునకు వెలుపల యేర్పర
చితిమి. కొండనాయనిపల్లె సంకలాపురముల చెంత
విజయస్కంధావారమును నిర్మించినారు. ఏలినవారి
గుడారములు విజయస్కంధావారము నడిమిభాగమున
వేయబడినది. ఆరువేల యేనుగులు, గుత్తాలు ఇరవై
నాలుగువేలు, కాల్యలము రెండువేలులను సంతరించి
నాము. కైశీతమున సమకూర్చినా మీ సైన్యమును
అంతయును. ఏలినవారి మహాసైన్యమును నేటి యేన
యమున సమీక్షచాయ నవధరింపవలయును.

కృష్ణ : లెస్సగా నున్నది. మాకు ఆశ్చర్యమును,
అనందమును కలిగించిన శిరోప్రధానుల సామర్థ్యము
కొనియాడి బహూకరింప దగియున్నది. అయ్యా, ఇచే
తను కుచితమైన సప్తాంగము ! అపరంజనరిగతో
నల్లిన పట్టుకుల్లాయి, పట్టుకటాయి, ఇచే తాలి,
చాకట్టు, పీతాంబరం, ఇచే గంధము, కస్తూరి, కర్పూర
తాంబూలం, ఆభరణములు. శిరోప్రధానులను సత్కరించి
మేము ధన్యుల మైతిమి !

తిమ్మ : దేవరవారి కటాక్షము.

కృష్ణ : ప్రసానముచూర్త మిప్పుడే గద ?

తిమ్మ : దేవరశ్రీచిత్తము. దేవరవారు మహాస్తిపై
నెక్కి రావలయును.

కృష్ణ : మా శిరోప్రధానులు మా వెనుకనే
కూర్చుండి వలయును.

తిమ్మ : దేవరశ్రీచిత్తము. రాయసం కొండమరును
అయ్యమరుసులు, దళవాయి గోవిందయ్య, మహా
పేనాని పెమ్మసాని రామలింగయ్య, సముఖమును రాయ
సింహాసనం శ్రీంబజ దేవుడు, మహానాయకరాచార్య

ఓబలనాయకుడు, మహామండలేశ్వర ఆరవీటి బుక్కరాజా, అపురువారు, ఆదిగా గలవా రందరు అశ్వా కూఢులై ముందువెనుకల ఇరుపార్శ్వములందు ఆసన రించి రాగలరు.

కృష్ణ : లెప్పుగా నున్నది.

(అంతట మంగళమారాధ్యరావములు, లేచూ ధ్వనులు చెలరేగును.)

(అప్పుడు మాగధి చిరుడుగద్య ఈ రీతిగా పఠించును:)

జయజయ స్వస్తి శ్రీ సంతతి నేంకటాచలవతి చరణారవిందపీవాకందశితసామ్రాజ్యమఖో ప భోగ ! సమస్తసద్గుణాధిరామ ! సకలవసుంసరాభారధరణ భురంధర ! నిస్తులప్రతాపతపశోదయ ! నిరస్తపరిపంశి సామంతాధికారాంధకార ! శుశుంషవంశాలంకార ! శరణాగతవజ్రపంజర ! మహాదానకంకణ ! మణికంకణ ! కార్యసహాయ ! ఈశ్వరవరసరాజప్రియతమాజ ! నాగాంతాగర్భసుక్తిమత్రాశ్రూ ! శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మాతరామర గండ ! భాషగ తప్తవ రాయరగండ ! శ్రీకృష్ణదేవమహారాయా ! విజయీ భవ ! దిగ్విజయీ భవ !

(మంగళధ్వనులు, మరల కృష్ణదేవమహారాయలు, గజాయాధుడై బయలుదేరును.)

ఆరవ రంగము

[శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, మంత్రి తిమ్మరసు మద నాస్తిపై కూర్చుండి సంభాషించుకొనుచుండురు.]

తిమ్మ : మహారాయలవారికి ఏరులభాసుని వైద్యులు మెంత గలవో, విజాపురసేనానులు ఎంత సాహస కార్యములు, ఎంతటి రణకౌశలమును గలవారో విక దమే కదా !

కృష్ణ : అయ్యో ! మన సమరసన్నాహములు విజాపురమువారికి తెలియకుండువా ? ఇస్కాయలు కడు దుర్మార్గుడు. తన ప్రభువుకొద్దూడబెరికి, విశ్వ సింఛిత ప్రభువుకుమాళ్లను చెలయం దుంచివాడు.

తిమ్మ : అతడు కృతఘ్నుడగు శిషింపదగినవాడు. శ్రీవీరస్వసింహరాయలనాడు రామారు ముడుగల్లుసీమ లను సాధించు భారమును వీలినవారైపై నుంచి స్వగర్భ లై నాడు.

కృష్ణ : అంతే కాదు తిమ్మరసయ్యగారు ! ఉదయ గిరిరాజ్యము మొదలుకొని కొండవీడు, కొండపల్లి సీమలవఱకును గల ఆంధ్రమండలభాగమును సాధించి విజయనగరసామ్రాజ్యమువందు శేర్వకలయు నని సాగువ నరసింహరాయలవారి సంకల్పము. అన్న గారి సంకల్పముమాడ నదియే గద. కావున ఈ పూర్వుల యధిల్లాష దీర్ఘవ భారము మాయందు కలదు !

తిమ్మ : దేవరవారు లెప్పుగా అవధరించివారు.

కృష్ణ : మనము రామారి ముడుగల్లుకోటలు సాధింపబోయినచో గజపతి సామంతులు ఉదయగిరి నుండి వచ్చి చెంజి చంద్రగిరి రాజ్యములపై బడగలరు.

తిమ్మ : దేవరవారు సామ్రాజ్యరక్షణమందు ఆప్ర మత్తులై యోచించుచున్నారు. మహాభాగ్య మిది. కాని...

కృష్ణ : అయ్యో, ఆర్థోక్తిలో ఆగినారు ? ఏమి యోచన చేయుచున్నారు శిరఃప్రధానము ?

తిమ్మ : యోచన యేమియు లేదు. దేవరవారి చిత్తము సామ్రాజ్యరక్షణయందు దగిలియుండినది గదా, యితర రక్షణోపాయముల శేమేమి తలపెట్టియున్నారో యని యోచించుచున్నాను.

కృష్ణ : అటు ఉదయగిరివారిని అదుపులో మంధ నలయును. ఇటు విజయనగరమును సంగ్రహించుకొన కలయును.

తిమ్మ : దేవరక్రిచిత్తము !

కృష్ణ : ఈ మహావైద్యమును, ఆమరనాయకుల వైద్యమును కలిపి చూడు భాగములు చేసి, ఒకటి విజయ నగరసామ్రాజ్యశక్తద్రస్తికి సగరమున నిలిపి, మిగిలిన రెండు భాగములతో మేము ఈకాన్యంమీద కార్యం సాగించవలచినాము.

తిమ్మ: దేవరవారి ఉపా చక్కగా నున్నది. గజపతి గర్వమున ప్రస్తుతమైయున్నాడని విందుము. కావున ఉదయగిరినుండి ప్రస్తుతము మన కే భయమును కలుగజేడు, విజయనగరరక్షణకు దేవరవారు విశ్వ సింఛిన దండవాయకు డెవ్వరు?

కృష్ణ: శిరప్రధానులు ఈ నియామకము మాచేత చేయింపదలచినట్లు హింతుము.

తిమ్మ: మహారాయలవారు ధురంధరులు. రాజ భరమేశ్వరులకు విశ్వాసపాత్రులైన భాగ్యశాస్త్రి ఎవ్వరై యుండురా యని యోచించుచున్నాను.

కృష్ణ: దీని కింత పెద్ద యోచన పనిలేదు? తిమ్మరుసయ్యగారు! కలదు కదా తమ పోదరుడు నోదించుకొన్నారు. వారిపే నగరరక్షకులుగా నియమింపెదము.

తిమ్మ: మహాభాగ్యము. వీరినవారికి విశ్వాస పాత్రులమైన భృతులము. సర్వదా కృతజ్ఞులము. మాయుత్సాహ ప్రభు మంత్ర శిష్యులు, ఉపాయ బుద్ధి ప్రాణములు. దేవరవారి సేవ కుపయోగపడుట మా భాగ్యము. ఈ ప్రభుసేవకుని చొక విన్నపము కలదు పావ్వు!

కృష్ణ: ఆనశ్యము సెలవీయుడు.

తిమ్మ: మహాప్రసాదము. పాత్రాజ్యభద్రసిద్ధికి, విజయనగరసంరక్షణకు, తురకాణ్యంబిద కార్యం చేయుట కొరకు కైజితనైవేద్యమంతయును సంతరించుట యందు స్వయముగా రాజకార్యమును పవ్విశించి చక్క తెట్టుకొనుటలో విరుపమానప్రజ్ఞాధారంధర్యము లను జాతుమన్న మహారాయలవారు — ఈ హిందూమహా పాత్రాజ్యభద్రసిద్ధికి మూలాధారమైన మానప్రాణసమము లనుగూడ ఆతిసాహసాతిలేకమున లెక్క సేయ కున్నారు.

కృష్ణ: శిరప్రధానుల చాక్యరచన నిగూఢమై, నూటిగా అర్థమగుటలేదు.

తిమ్మ: ఏ విపరీతపరిస్థితులందు ఈ మహా పాత్రాజ్యము ఇంకను ఊపిరియాడకుండు కొట్టుకొను మన్ననో వీరినవారికి తెలియని విషయము గాదు.

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యగారు, తమవంటి నియోగులు మాకు శిరప్రధానలై రాచకార్యము చక్క తెట్టుచుండ...

తిమ్మ: వీరినవారు నా విన్నపము పూరిగా నవధరింతురుగాక. వీరినవారి శ్రుచిత్తము మా భాగ్య విశేషము. దేవరవారిని శ్రీ వీరవృసింహరాయల వారు ఏ కారణమున విజయనగరరత్న సింహాసనముపై నభిషేకింప నవధరించి ముద్దులుంగర మిచ్చికో, ఇంతకు పూర్వమే వీరినవారు సెలవిచ్చియున్నారు.

కృష్ణ: మహాప్రధాను లేమంటిరి? సరిగా వారి కింపలేదు.

తిమ్మ: దేవరవారు నగరశోధనకు ఒంటరిగా లోయినపుడు రెండు పర్యాయములు విజాపురపు తురక వేగదులు తలపెట్టిన భూరకార్యములు...

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యగారు, మేమును ఆ తరుణములందు మిక్కిలి జాగ్రూకులమై ప్రవర్తించితిమి.

తిమ్మ: ఆ రీతి నొంటరిగ బోవుట సాహసము! విపరీతమైన సాహసము. వీరినవారికి ఆపాయము లేవ్వట విజయనగరహిందూరాజ్యరమాపాభాగ్యగతిమ కారణము గాని దేవరవారి ఆప్రమత్తత గాజాలదు. తమింతురుగాక! ఇస్మాయిలుఖానుప్రయత్న మలే, తలంపులే సిద్ధించినచో, విజయనగరపాత్రాజ్య మేమయి యుండెనో, అట్టి అమంగళము నా కంక్షమున ప్రాణ మున్నంతకాలము జరుగ నేరదు.

కృష్ణ: శిరప్రధానుల భావము?

తిమ్మరుస: దేవరవారు ఎఱుగని దే మున్నది? వాత్సల్యమునకు కామనూత్రములందు “బహువశ్య కామనకగా సగణా వీర విసమ్మై మ్రాయంతే”, “నత్యేన పరభవన విశ్వరూప్రసిద్ధి” అని ఇత్యాదిగా కాసింఛినాడు. లోకహితుడైన రాజ ఇంద్రియవిగ్రహము కలివాడుగా నుండవలయును. మూర్ఖాభిషిక్తుడు విషయాభిలాషియై వేశ్యాంగనములు సౌరభాడు. అది మానప్రాణభంగములకు కారణము.

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యగారు?

తిమ్మ: మహారాయలు నా హితవును తిరస్కరింపదలచినచో, ఈ కిరక్రధానత్వమును, ఈ రాజ్య సంరక్షణభారమును ఈ మేము వీలినవారు విశ్వాస పూర్వకమున మరెవరికీకీ బహువచ్చును. ఏమి నిశ్చయింతునో నుండును.

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యా.

తిమ్మ: దేవరవారికి అనుంగళము వారింతును గాక. ఏదేని హాని వాటిల్లినచో ఈ హిందూసామ్రాజ్యము గతి యేమి కావలయును స్వామీ?

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యా, తా మెఱుగని దేమున్నది? అమె వేశ్యాంగనయే కావచ్చును. కాని యామెపాణిగ్రహణము ఏవాదో జరిగినది. ఇరువది యైదేండ్లుగా నూ యిరువురి దాంపత్యగాఢ పాగినది. అమె నా మహానయనప్రాణలల్ల!

తిమ్మ: దేవరవారు చిన్నమ్మగారిని అంతఃపురమునకే రప్పించుకొనదగును. ఒక సామాన్యచరిత్రకై మూరురాయరగంపడు ఇట్లు చేరింపదగదు. ఇది రాజధర్మమునకు, లోకధర్మమునకు గూడ విరుద్ధము.

కృష్ణ: ఆమెను—తాము వచించిన రీతి ఒక సామాన్యచరిత్రకు — విజయనగరసార్వభౌముడు తన అంతఃపురమున ప్రవేశపెట్టదలచుట రాజధర్మమునకు విరుద్ధము కాదే? లోకులు విన్న నవ్వక?

తిమ్మ: అటులయిన దేవరవారు చిన్నమ్మగారిపై మనసు తిప్పకొనవలయు?

కృష్ణ: తిమ్మరుసయ్యా, అది అసంభవము. అది యునుగాక ఏమి ఆమె లోక సమయమున వాగ్దాన మిచ్చియుంటిమి.

తిమ్మ: దేవర క్రి చిత్తము. వీలినవారికి....

కృష్ణ: అయ్యా! తిమ్మరుసయ్యా! తా మీ రీతి బలుకదగదు. ఏమును విన నెఱుఁగుము. విజయనగర సామ్రాజ్యరక్షణమును వీడజాలను; చిన్నా చేది కిచ్చిన వాగ్దానమును తిప్పజాలను. అమె నా పౌత్రయేశ్వరి.

తిమ్మ: దేవరవారు ముక్తత్రయ వంశసంభూతులు. సామాన్యస్త్రీని పెండ్లియాడుట యొకటి, ఆమెను పట్టు

మహిషిని చేయదలచుట యొకటి, ఇట్టి విపరీత మెంద యిన వింటి మే నుందు?

కృష్ణ: అయ్యా, తిమ్మరుసుమంత్రి, తాము మాకు ఇష్టపడివులు, పితృసమానులు.

తిమ్మ: వీలినవారు ఈవిషయమును పునరాలోచన చేయదగును. ఈ భృత్యుని హితవు నవధరింపవేడదను.

కృష్ణ: అయ్యా!

తిమ్మ: మహారాయలవారు విజయస్కంధావారమును ప్రవేశించుచున్నారు. మంగళతూర్యారావములు చెలరేగుచున్నవి. వైశ్యాధ్యక్షులు, దండనాథులు, పడవాల్లు, మన్నెదోరలు వారి వారి గౌరవ మర్యాద సంప్రదాయానుపూర్వకముగ నిలువబడి యేలినవారికి సాహోబాలు చిట్కాయున్నారు. వీరలాంఛనముగ రాజపరమేశ్వరునికి నందన మిడుచున్నారు.

స్కంధావార: స్వస్తి శ్రీ హిందూరాజ్యరహరముణా! జయీ భవ, దిగ్విజయీ భవ, రాజాధిరాజ రాజపరమేశ! జయీ భవ, దిగ్విజయీ భవ. శ్రీకృష్ణ దేవరాయమహేంద్రా! జయీ భవ, దిగ్విజయీ భవ!

బట్ట:

శ్రీ చింతపేళిపదప

ద్యావేతనదయపౌదయ, పారనిటలనట

త్యావకపరిభావిమహా

ప్రావృతనిభిలా! కృష్ణరాయమహీశా!"

జయీ భవ, దిగ్విజయీ భవ! (మంగళతూర్యారావములు, శంఖధ్వనులు.)

ఏడవ రంగము

[మరికొన్ని దినములకు. పాశ్వతిమ్మరుసు మంత్రి శ్వరుని మందిరము. ప్రవేశము అవసరం నరసరాజా.]

తిమ్మ: నరసయ్యా, ఎంత సే పయినది నీవు ప్రవేశించి? కార్య మేరితి సాగుచున్నది?

నరస: మహారాయలవారు కిరక్రధానులకు సయితము దర్శన మియ నెందుచున్నారు.

తిమ్మ: ఈమాట నాకు వింతగా నున్నది నరసయ్యా. మహారాయలవా రెక్కడ, నే నెక్కడ? ఎంత

తొరటియ్యము. రాజవర మేళ్ళెరువకు అనుగ్రహము లప్పిన వన్ను ఈ క్షణము వగరులోనికి రావలదని కాసింతురు. రాజసేవ ఇట్టిది. నేడు రమ్మనవచ్చును, తప్పు పొమ్మనవచ్చును. ప్రభువుల చిత్తవృత్తులు, జవరాండ్ర చిత్తవృత్తులు, పసిబాలుర చిత్తవృత్తులు నొక్కరితిగ నుండును.

నరస : నిన్న రేయి చాల ప్రాద్దుపోవునటకు మహారాయలవారు పెద్దవకనీంద్రులతో ఇష్టానోష్టి తెలుపినారు.

తిమ్మ : భోతే, పాచిక చక్కగా పారినది ! తరువాత?

నరస : మహారాయలవారు పెద్దవగారిని పిచ్చోలువులు గద్దెయి డిగ్గి హితువు; నతురకవోనిధి; ఈ కార్యమును సాక్ష్యతిమ్మమండ్రీక్ష్యకలతో నాలాచించి అపజ్ఞలయు చేయవలయు, ఇప్పట్లున ఎక్కరిదు "పేర్కొన మీకు?" అనుచు పెద్దవగారి వాస్తవ్యమును తెను కరకమలములం దుంచినాని పట్కిరట.

తిమ్మరును : నరసయ్యా, పెద్దవ కనీంద్రులు వచ్చుచేత అయినది.

నరస : అద నేకకుడు వచ్చుచున్నాడు— పెద్దవ కనీంద్రుల రాక తెలుపుటకు గావలయు.

సేన : జయము, జయము పకలప్రధానశేఖరులకు. అండ్రకవిరాజితామహ అల్లపాని పెద్దవ కనీంద్రులు ఏలినవారి దర్శనార్థ మే తెంచినారు.

తిమ్మ : నరసరాజా, నీవు పోవచ్చును. తక్కిన కార్యమును అత్యంతసరముగా పూర్తిచేయుము. పెద్దవ కనీంద్రులను ప్రచేత పెట్టుము కొండా.

సేన : చిత్తము.

తిమ్మ : అండ్రకవిరాజితామహా ! దయ చేయుడు.

అ. పె : పకలప్రధానసంకారవోన్నతి గల శిరఃప్రధానలకు, సాక్ష్యతిమ్మపనిచేంద్రులకు అభివాదములు!

తిమ్మ : అభివాదము కనీంద్రా. కార్య మేరతి సాగుచున్నది ?

పెద్దవ : తా మూహించిన రీతిగనే సాగుచున్నది. చివరకు మహారాయలవారు భాగవతములోని పద్యమును—

“బ్రదుకవచ్చుగాక బహుబంధనములైన
వచ్చుగాక లేమి వచ్చుగాక,
తీసధనములైన బెడుగాక, పడుగాక
మాట దిరుగలేదు మానధనలు”

అని చదివి వినిపించినారు.

తిమ్మ : ఇట్లు జరుగు నని నేను తొలకనే హాసించితిని.

పెద్ద : కర్తవ్య మేమి హాసించితిరి? వ్యవహారము ప్రతి మించి రాగమున బడినది.

తిమ్మ : ప్రభువు చిన్నా కేవలమును పెండ్లియాడవలయును. తప్పుదు. కాని యిం దొక ధర్మసమస్య వ్యాపకమైయున్నది ఎదుర్కొనుచున్నది.

అ. పె : శిరఃప్రధానులు, అనురంధ్రునికి బృహస్పతి యనురిన రీతి, శ్రీకృష్ణదేవమహారాయసార్వభౌములకు అనురిన మీకు సాధ్యముగాని సమస్య ఘట్ట మే ముండును ?

తిమ్మ : పట్టాభిషేకానంతరము కర్ణాటము జరిగినచో నా వధువు పట్టుమహిషియును అని వేదపండితులు, స్వృతి ధర్మశాస్త్రవేత్తలు వెంకట్రామ శాస్త్రిలువా రనుచున్నారు. చిన్నా దేవియు రాణి గారు గావచ్చునుగాని శ్రీ తిరుమలదేవమ్మగారు పట్టుమహిషి కదా ?

అ. పె : అటులయిన మహామండ్రులవా రే మాలోచించిరి ?

తిమ్మ : విజయనగర కర్ణాట సామ్రాజ్యమునకు వాటిల్లిన లోపములన్నియు నేడు వీరప్రతాప శ్రీ వీరకృష్ణదేవమహారాయలవారివలన దీరవలయు. ఆ సార్వభౌముని శ్రీ చిత్రామహారముగ గర్తించినగాని సామ్రాజ్యమునకు క్షేమమునకు మారుగా ముప్పు వాటిల్లగలదు.

అ. పె : శిరఃప్రధానుల యుపాయము మహారాయలకు విన్నవించును.

తిమ్మ : కనీంద్రా, సర్వము సిద్ధమైయున్నది.

పెద్ద : కర్ణాటపరంపరావా ప్తిరస్తు !

తిమ్మ : శిభాస్తు ! కవివాక్కు రిత్తవోడు.

ఎనిమిదవ రంగము

[మరికొన్ని దినములకు. సాశున తిమ్మరుసు మంత్రి శేఖరుని బుద్ధిని శేషముచేత శ్రీ కృష్ణరాయల పట్టాభిషేకముచోల్పినము మరల జరిగెను. ఈసారి మునుపటి యట్లు ఒంటరిగా గాక తిరుమలదేవీసహితుడై పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. దేవునికి ఏలేట కల్యణముచోల్పినము జరిగినరీతి రాయలకు తిరుమలదేవీ కల్యాణమును తిమ్మరుసుమంత్రి ముందు జరిపించెను. పిదప చిన్నాదేవి నిచ్చి పెండ్లి గావించెను. తిరుమల దేవియు, చిన్నాదేవియు తనకు సూర్యు ప్రియభార్యలుగా, పట్టమహిషాలుగా శ్రీ కృష్ణరాయలు ధరావలయునునకు బట్టము గట్టుకొనెను. శ్రీభూదేవులట్లు ఉభయపార్వత్యులందు అమరియుండ శ్రీమన్మహాదేవులవలె కృష్ణరాయలు ప్రకాశించుచు, కల్యాణవేదికవిూదినుండి దిగెను. ఆ శుభసమయమున మంగళవాద్యధ్వజముల చెలరేగును, సముద్రసామంతిరాజు లోకము వాహనములు తోలుకొడుముండ జయ చెల్లుదురు. అప్పుడు ఆసాన కవులు దీవించిన దీననలు-

పెద్దన :

కరుణాకర వేంకటాద్రిభు
 వరణస్మరణప్రసంగాతిమతి !
 క్విరనరసింహుహీధృ
 ద్వరనందన కృష్ణరాయభరణీపతికి.

అభ్యుదయపరంపరావా ప్తిరస్తు. ఆఖండదిగ్విజయోఽస్తు!

శ్రీఖండేశికనగను
 ధ్యాఖండతో జీమండలాఖండల వి
 ద్యాభలనభోజనుర్ధి
 శేఖరును కృష్ణరాయ లీలామదనా!
 నిత్యకల్యాణసౌభాగ్య మస్తు!

నంది తిమ్మన :

శ్రీ వేంకటాగిరీవల్లభ
 సీతాపరతంత్రీహృదయ చిన్నమదేవీ
 తీవితనాయక, కవితా
 ప్రావీణ్యధరీశ కృష్ణరాయమహికా.
 “తిరుమలదేవీకల్లభ,
 కరుణాయుతహృదయ, రాజకంఠీరవ, యా
 క్విర నరసభూపురందర
 వరనిందన బాపదప్పవరగండాంకా !

విజయోస్తు, విజయోస్తు. ఆఖండలక్ష్మీప్రసాద సిద్ధి రస్తు. చిరాయు రస్తు!

కృష్ణ: కవుల దీననలు మాకు సకలభుభుమల సౌసగు గావుత. ఏము కృతార్థుల యైతిమి. ఇంకను శ్రీసాశ్వ తిమ్మమహా మంత్రికవయలకు మా నమస్కృతులు. కన్న తండ్రివలె మాతోగొల్లు తీర్చిన శిరఃప్రధానులకు మా వందనములు. చిన్న వాటచండి పెంచి పెద్దజేసి విద్యా బుద్ధులు, రాజనీతి, శస్త్రాస్త్రకాలములు, సంగ్రామపద్ధతులు ఆదిగాగల విద్యులెల్ల సాంతముగ నేర్చి విద్యా సగరరత్న సింహాసనాధ్యక్షుని చేసినది యొక యెత్తు; ఈ చిన్నాదేవిని మాకు చేవరిని తేసినది, మా ‘బాప’ వప్పుకుండ తేసినది యొక ఎత్తు. నిక్కముగ తాము మాకు జనకసన్యతులు ! అయ్యా, ఆపూతీ ! ఇది మరల నమస్కరించుచున్నాను.

పెద్ద : ఇది యెంతటి మహాభాగ్యము, మంత్రి క్వరా !

“అయ్య యనిపించుకొంటివి
 నెయ్యంబున కృష్ణరాయస్వపుంగవుచే,
 వయ్యా, నీవరి యేరీ
 తియ్యని నిలుకొనవయ్య తిమ్మనపయ్యా!”

బట్టువాడు :

శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వరా !
 బాసగ తప్పన రాయగండ !
 మారురాయర గండ ! కన్నాటేశ్వర !
 కృష్ణదేవమహారాయపార్వతామరసింహధానా !
 సకలాగమనీతిప్రపారావారా !
 శ్రీసాశ్వతిమ్మదండినాయక !
 జయ భవ, దిగ్విజయ భవ!

కృష్ణ: ఆపూతీ, ఏము వర్యభా గవ్యలము, కృతజ్ఞులము.

తిమ్మ : దేవర ఒక్కరు మాత్రము కాదు ; సకల హిందూసామ్రాజ్యమున, మేమును వీరినవారి భృత్యులము, గవ్యలము. మాయందరి మనోరథము లీ చేరినది.

బట్టు :

జయ జయ కన్నడరాజ్యరమారమణా !
 జయ జయ రాజాధిరాజరాజపరమేశా !
 జయ జయ తిరుమలదేవీహృదయేశ్వర !
 జయ జయ చిన్నమదేవీతీవితనాయక !
 జయ జయ మలయకూటపార్వత్యునిహరి !
 జయ జయ భువన విజయభక్తి సౌధనిహరి !
 జయ జయ హిందూరాజ్యరమాభువంగరగ్రామణి !
 జయ.

భారతదేశము-కామన్వెల్త్ సభ్యత్వం

శ్రీ పండితరాధ్యుల నాగేశ్వరరావు

ప్రపంచవిభజన నిరపదిపోయింది. ఏదేకేంకూడా ఎంతో కాలం ఏమీ మొగ్గక తటస్థంగా ఉండగల కోణాలుకూడా క్రమంగా గతియ్యవ్వవి. ఏమూల భగ్గుమన్నా, ఆ జ్వాలలు ప్రపంచంచాలుగుమూలలకూ వ్యాపించడానికి అనుకూలంగా పరిస్థితులుకూడా మారుతూఉన్నవి. కనుక ఏ దేశమైనా చలే, తన్ను తాను రక్షించుకోవడానికి ఏదో ఒక అసరా చూచుకొనక తప్పనిపరి అవుతున్నది. మనం ఒకరి తోలికి పోరడం లేదు కాబట్టి, ఒకరు మన తోలికి తారని మనస్సును సమాధానపరుచుకొని కాలక్షేపం చేయడం ఇచ్చడే సాధ్యం గాకుండా ఉంది. ఇకముందు అలాంటి ఆలోచనలకే అవకాశం ఉండదు. రక్షణ వ్యవహారాల్లో గాని, ఆర్థికవ్యాపారికమయాల్లో గాని ప్రపంచంలో ఏ దేశమూ స్వయంసమృద్ధంగా లేదు. ద్వితీయప్రపంచపంగ్రామంలో దాదాపు అన్ని దేశాలూ అన్నివిధాలా చితికిపోయినవి. ఒక్క అమెరికా మాత్రం తన కాళ్లపై తాను నిలబడగలగడమే గాక, ఇతరదేశాలనుకూడా నిలబెట్టగల కత్తిని కలిగిఉంది. అయినా ఇతరరాజ్యాలను త్రోసిరా జనలేకుండా ఉంది. యూరపువునరుద్ధరణవర్తకం యూరపురాజ్యా లకు ఎంత అవసరమో, అమెరికాకూ అంత అవసరమే. అదేవిధంగా ఉత్తరఅట్లాంటిక్ రక్షణపరిపాలన యూరపుదేశాలకు ఎంత అవసరమో అమెరికాకూ అంతే అవసరం. అమెరికాదేశమే ఆవిధంగా స్వీయ అభివృద్ధికి, స్వీయరక్షణకు ప్రపంచరాజ్యాలను కూడ గట్టుకోవలసివచ్చింది. భారతదేశంలాంటి కొత్తగా స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందిన దేశాలు ఎవరితోనూ ఏవిధమైన సంబంధమూ కట్టబెట్టకొనక స్వతంత్రంగా ఉండగలవా? ఆవిధంగా "మాకు ఇంకొకరి పొత్తు అవసరం లేదు" అని ఆ దేశాలు ఎంతకాలం తను స్వాతంత్ర్యాన్ని

కాపాడుకోగలవు? త్రెనాగరి ఏ మైంకో, బర్మా ఏం కాబోమాఉన్నదో ప్రత్యక్షంగా చూస్తూ ఉన్నాం. రష్య, బ్రిటన్, అమెరికాలు ఎంత తాపత్రయపడుతూఉన్నవో ప్రత్యక్షంగా చూస్తూ ఉన్నాం. ఇన్ని చూస్తూ మనం ఎవ్వరి సహాయాన్నీ, ఎవ్వరి సహకారాన్నీ అభిలషించకుండా, అర్థించకుండా ఎలా ఉండగలం?

భారతప్రధానమంత్రి పండిట్ నెహ్రూ ఇదన్నీ గమనించే, దేశావసరాలను గ్రహించే, దేశక్షేమాన్ని కాపాడే కామన్వెల్త్ ప్రధానమంత్రిల ఒడంబడికపై సంతకం చేశా రవడానికి సందేహం లేదు. రాజ్యాంగ పరివర్తనఅవ్యక్తమై రాజేంద్రప్రసాదు అఖిలభారత కాంగ్రెస్ సంఘసమావేశంలో లండన్ ఒడంబడికను సమర్థిస్తూ పండిట్ నెహ్రూసత్సంగల్పాన్ని కేంకించడం మహాపచారం అనీ, ఆ విధంగా అనుమానించడం భారతజాతికి అవమానించడం అనీ హెచ్చరించారు. ఒకప్పుడు దేశంకోసం ప్రాణాన్ని అర్పించడానికి కూడా వెనుకాడని దేశభక్తులు మాతృదేశానికి ద్రోహం చేసిన పందర్బాలు చరిత్రలో ఉండకపోవు. కాని పండిట్ నెహ్రూవిషయంలో ఆవిధంగా అభిప్రాయ పడేందుకు చాటులా ఏమీ లేదు. యభారత్పృష్టితో ప్రస్తుతపరిస్థితులను పరిశీలించితే, లండన్ ఒడంబడికకు సమర్థింపకపోయినట్లయితే పండిట్ నెహ్రూ భారత దేశానికి చాలా అన్యాయం చేసినవాడు అయ్యేవాడని అభిప్రాయపడవలసివస్తుంది. ఒకవిధంగా లండన్ నిర్ణయం భారతదేశానికి, పండిట్ నెహ్రూకూ అఖండి విజయం అనే చెప్పాలి. "బ్రిటిష్ కామన్వెల్త్" అనే పేరును మార్చి "యునైటెడ్ కామన్వెల్త్ ఆఫ్ నేషన్స్" అని నామకరణం చేస్తే బర్మాకూడా కామన్వెల్త్లో ఉండిపోయింది దని గాక కేవలం సంతకం

బర్మాప్రధానమంత్రి భారీకాను ప్రకటించారు. ఆనాడు బర్మా పాధింపలేకపోయిన మూర్ఖుడు ఈనాడు భారతదేశం పాధించింది. ఈ మామ్రే ౧౯౪౭ లో జరిగిఉంటే బర్మాపరిశ్రే మరొకవిధంగా ఉండేది. కామస్వెల్లు ఇప్పటికంటే ఇంకా ఎక్కువ బలంగా ఉండేది. కామస్వెల్లుస్వయాంశంలో వచ్చిన ఈ మూర్ఖు పల్ల బర్మా తన పూర్వనిర్ణయాన్ని పునరాలోచించు కొనడానికి అవకాశం చిక్కింది. ఇదే లంసకాటనం బడికప్రశ్నకర.

కామస్వెల్లుసభ్యత్వం కేవలం ఆ దేశాల ఇష్ట యిష్టాలపై ఆధారపడిందే అనీ, ఇందులో నిర్బంధం అనేది ఏమీ లేదనీ ఈ లంసకాటనంబడిక అసం దిగంగా వెల్లడిచేస్తున్నది. భారతదేశం ఈ కామ స్వెల్లునుండి వై తొలగడానికి నిశ్చయించుకుంటే ఈ ఊణం బయటికి వచ్చిపోవచ్చు. అలాగే బర్మా తిరిగి కామస్వెల్లులో చేరదలచుకుంటే ఇప్పుడే చేరి పోవచ్చు. ౧౯౨౬ వ సంవత్సరంలో ఓంప్రథమంగా బ్రిటిష్ అధినివేశాలు అంటూ బ్రిటిష్ పాత్రాజ్యం లోని సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం, స్వపరిపాలనాధికారం గల రాజ్యాంశాలను ఏర్పడినప్పట్నుంచి ఆ అధినివేశాలకు బ్రిటన్ తోనూ, బ్రిటిష్ కామస్వెల్లుతోనూ తమ సంబంధబాంధవ్యాలను నిర్ణయించుకునే అధికారం ఉంటూనే వచ్చింది. బ్రిటిష్ కామస్వెల్లు నిర్వచనంలోనే ఈ విషయం ఇబ్బడిఉంది. ౧౯౨౬ వ సంవత్సరంలో జరిగిన బ్రిటిష్ పాత్రాజ్యసమావేశంలో ఈ అధినివేశనిర్వచనం జరిగింది. "బ్రిటిష్ కామస్వెల్లు నాతులగ వచ్చికముగ సంఘటితమైన సంపూర్ణ స్వపరి పాలనాధికారంగల దేశాలు" అనే ఈ నిర్వచనం. అప్పుడే ఈ స్వపరిపాలనాధికారానికి ఏమైనా పరి మితి అంటూ ఉన్నదా అనే అనుమానం కొందరికి కలిగింది. ఏ అధినివేశమైనా, తనకు ఈ కామ స్వెల్లులో ఉండేందుకు ఇష్టం లేకపోతే, ఆ కామ స్వెల్లులోనుంచి వై తొలగడానికి స్వాతంత్ర్యం, హక్కు ఆ అధినివేశానికి ఉన్నదా అని దక్షిణాఫ్రికా జనరల్ హార్ట్ ఫ్రాంగ్, బర్లెండ్ కాన్ గ్రేవ్ ప్రశ్నించారు. బ్రిటన్ యుద్ధానికి దిగితే ఏ అధినివేశమైనా వరే, బ్రిటన్ పక్షమైన యుద్ధానికి దిగకుండా బ్రిటిష్

అధినివేశంగా ఉండగలదా అని మీర అడిగారు. అయితే అప్పట్లో ఈ ప్రశ్నలకు ఇచ్చిరిమైన సమాధానం రాలేదు. నిడిపోయే అధికారంనుంచి ఈ నిర్వచనంలో ఏమీ లేదని, అయిన దేశాలు తమ ఇష్టం మీద బ్రిటిష్ కామస్వెల్లుగా ఏర్పడిన వనీ, కామ స్వెల్లులో చేరడంలోనే ఈ స్వాతంత్ర్యం ఉన్నదనీ ౧౯౨౬ పాత్రాజ్యసభలో పాల్గొన్న బ్రిటిష్ రాజ్యాంగవేత్తలు వాదించారు. ౧౯౪౩ వ సంవత్సరంలో సర్ ప్రాథర్డ్ క్రిస్టు అధినివేశాకు కామ స్వెల్లులో చేరడానికి ఎంత స్వాతంత్ర్యం ఉన్నదో కామస్వెల్లునుండి విడిపోవడానికి అంత స్వాతంత్ర్యం ఉన్నదని స్పష్టంచేయడానికి పూర్వచే, దక్షిణ ఆఫ్రికా, బర్లెండ్ ఈ సమస్యను పరిష్కారం చేసి వేసినవి. ౧౯౩౭ వ సంవత్సరంలో బర్లెండ్ మాత్తు రాజ్యాంగకాన్ఫరెన్సు చేసినప్పుడు బర్లెండ్ ప్రతిపత్తిలో గాని, బ్రిటిష్ కామస్వెల్లుసభ్యత్వంలో గాని మామ్రేమీ రాలేదని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ప్రకటించింది. బ్రిటిష్ పూర్వకామడికి బర్లెండ్ దేశాంగవ్యవహారాల్లో ఏమీ సంబంధం లేదనీ, విరివనుంక్రలు గాని, ప్రభుత్వోద్యోగులు గాని రాజభక్తిప్రమాణం చేయవలసరం లేదనీ ఈ సూతనరాజ్యాంగం స్పష్టంచేసింది. ౧౯౩౯ యుద్ధం వచ్చేసరికి బర్లెండ్ విదేశాంగవ్యవహారాల్లో కూడా స్వాతంత్ర్యంగానే వ్యవహరించవారంభించింది. బ్రిటిష్ కామస్వెల్లులో ఉంటూనే బ్రిటన్, ఇతిర కామస్వెల్లురాజ్యాంశాల యుద్ధంలోకి దిగినా, బర్లెండు మాత్రం తిట్టంగానే ఉండిపోయింది. ౧౯౪౬ వ సంవత్సరంలో సం దిగంగా ఉన్న విషయం ౧౯౩౯ లో విస్తృతమైంది.

దాదాపు అదే సమయంలో ౧౯౩౯ నాటికి మొదట లేచిన దక్షిణఆఫ్రికా యూనియను పార్లమెంట్, యుద్ధంలో బ్రిటన్ పక్షమైన తన దేశం పాల్గొనాలా, అవసరం లేదా అనే విషయంపై నిర్ణయించేయడానికి సమావేశమైంది. అప్పుడే దక్షిణాఫ్రికా ప్రధానమంత్రి జనరల్ హార్ట్ ఫ్రాంగ్ దక్షిణాఫ్రికా తిట్టంగా ఉందా అని ఒక తీర్మానాన్ని ప్రతిపాదించాడు. ఈ ప్రతిపాదనపై జరిగిన చర్చల్లో ఒక్క విషయం స్పష్టమైంది.

"బ్రిటిష్ యుద్ధానికి దీనివంటిదానికైన దక్షిణాఫ్రికాకుడా యుద్ధానికి దీని వనవలం లేదు, ఇట్లు మిస్టర్ కాపనం ప్రకారం దక్షిణాఫ్రికా యుద్ధంలో పాల్గొనక తప్పకుండా ఉండవచ్చు. అయితే అవిధంగా తప్పకుండా ఉండడం దక్షిణాఫ్రికాకే హానికరం" అని యూనియన్ పార్టీ మెంబర్ తీర్మానం చేసింది.

౧౯౩౯ యుద్ధంయొనెల భారతజాతీయ కాంగ్రెస్ ఆనవలించిన విధానంకూడా ఇందుకు ధిన్నంగా లేదు. బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలోని అధినివేళరాజ్యాలు యుద్ధంలో చేరవలూ, చేరకపోవడమూ అనే ప్రధాన సమస్యను వాటికవి సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యంతో పరిష్కారం చేసుకుంటే, బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యదేశంగా ఉంటున్న భారతదేశంపైన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమే విచ్ఛిన్నమైంది. ఆ నిర్ణయం చేసే అధికారం భారత ప్రజలకు ఉండాలనే కాంగ్రెస్ ఆవాదు కోరింది. యుద్ధంచేయవలూ, చేయకపోవడమూ అనే అత్యంత ప్రధాన ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పే హక్కు, అధికారం భారత ప్రజలకు ఉంటే, వారికి యధార్థమైన సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యం ఉన్నట్లే స్పష్టమవుతుంది. ఆ స్వాతంత్ర్యాన్ని అధినివేళ ప్రతివర్తి అని అన్నా, సంపూర్ణస్వపరిపాలనాధికారం అని అన్నా బాధలేదు. బెన్టెండ్ రిపబ్లిక్ గానే ఉంటూ బ్రిటిష్ కామన్వెల్త్ లో పది సంవత్సరాలు ఉన్నది. ౧౯౪౯ లోనే విదేశాంగసంబంధాల కాపనాన్ని రద్దు చేసి బ్రిటిష్ సార్వభౌమత్వంతో గల సంబంధాన్ని పూర్తిగా వదులుకున్నది. భారతదేశం లండన్ ఒప్పందానికి అంగీకరించడంవల్ల ౧౯౪౯ మేకి పూర్వం బెన్టెండ్ రిపబ్లిక్ కామన్వెల్త్ లో ఏవిధమైన స్థానం, హోదా ఉన్నదో భారతదేశానికి అమాదిరి హోదా, స్థానమూ ఏర్పడింది. ౧౯౩౭ నుంచి ౧౯౪౯ వరకూ బెన్టెండ్ రిపబ్లిక్ పరిశీలించితే ఈ లండన్ ఒప్పందంవల్ల భారతదేశ స్వాతంత్ర్యం ఏమీ పరిమితం కాలే దనీ, కాదనీ స్పష్టమవుతుంది. ఇందులో ఒకరి బలవంతులకూడా ఏమీ లేదు. బర్మావిషయంలో అప్పటి (౧౯౪౭) ఇండియా, బర్మాకార్యదర్శి లార్డు లిప్టోనల్ లార్డ్స్ సభలో చేసిన ప్రకటనలల్ల ఇంకా ఎవరికైనా, ఏమైనా అనమానాలు ఉంటే పూర్తిగా నివృత్తికాగలవు.

"We do not regard membership of the Common-wealth as something to be thrust by force upon a reluctant people, but as a priceless privilege granted only to those who deeply desire it and are conscious of its obligations as well as of its advantages. The essence of the Common-wealth relationship is that it is a free association of nations with a common purpose, who belong together because they have decided of their own volition to give and to take their fair share in a world-wide partnership."

లార్డు లిప్టోనల్ ౧౯౪౭ నవంబరు ౨౫ వ తేదీన చేసిన ఈ విషయ ప్రకటననే కామన్వెల్త్ ప్రధానమంత్రిల సభ పునరుద్ఘాటించింది. ౧౯౪౯ ఏప్రిల్ ౨౭ వ తేదీన కామన్వెల్త్ ప్రధానమంత్రిల సమావేశం ఫలప్రసంగా ముగిసినతిరువారే వెలువడిన అధికార ప్రకటన కామన్వెల్త్ సభ్యత్వం ప్రాతిపదిక హక్కులు, బాధ్యతలను ప్రత్యేకంగా పేర్కొన్నది. ఈ సమావేశం ముఖ్యంగా భారతదేశం సర్వాధికార సమన్వితస్వతంత్రరిపబ్లిక్ అయినతిరువాతకూడా కామన్వెల్త్ లో ఉంటేందుకు వీలన్నదా, లేదా అనే విషయాన్ని విచారించడానికే జరిగింది. రిపబ్లిక్ రాజ్యాంగాన్ని ఆమోదించిన బెన్టెండ్ కామన్వెల్త్ లో ౧౨ సంవత్సరాలు ఉండడానికి ఏరైతే భారతదేశం మాత్రం కామన్వెల్త్ సభ్యత్వాన్ని ఎందుకు పొందలేదు? అయితే బెన్టెండుకూ, భారతదేశానికి ఒక్క విషయంలో లేదా ఉంది. రిపబ్లిక్ ను భారతదేశం విదేశాంగవ్యవహారాల్లో గాని బ్రిటిష్ సార్వభౌమత్వం నుండి వదలి. బ్రిటిష్ రాజ భారతదేశం వస్తే ఇతర రాజ్యాల అధిపతులను ఏవిధంగా గౌరవించి, సత్కరిస్తుందో, అదేవిధంగా గౌరవించి సత్కరిస్తుంది భారతదేశం అనీ, భారతదేశాధిపతి రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడే గాని బ్రిటిష్ రాజ గా దనీ పండిట్ నెహ్రూ విషయం చెబాడు. ఇతర కామన్వెల్త్ రాజ్యాలకు మాత్రం బ్రిటిష్ రాజే అధిపతి. ప్రతి కామన్వెల్త్ రాజ్యంలోనూ

బ్రిటిష్ రాజ ప్రతినిధి—గవర్నరుజనరలు—ఒకడు ఉంటాడు. భారతదేశంలో మాత్రం బ్రిటిష్ రాజులైన వ్యవహారం జరిగే గవర్నరుజనరల్ ఎవ్వరూ ఉండరు. ఇదే భారతదేశానికి, ఇతరకామన్వెల్త్లదేశాలకు ఉన్న వ్యత్యాసం. అయితే ఇతరరాజ్యాలతో బాటు భారతదేశంకూడా బ్రిటిష్ రాజును “కామన్వెల్త్ అధిపతి” గా అంగీకరించింది. ఇంతకుపూర్వం బ్రిటన్ రాజు బ్రిటన్ కు, బ్రిటిష్ అధినివేశాలకు, ఉత్తరదగ్గిందే కూడా రాజుగానూ, భారతదేశానికి చక్రవర్తిగానూ ఉండేవాడు. ఈ మార్పువల్ల బ్రిటన్ రాజు ఒక్క-బ్రిటన్ కే రాజుగా, కామన్వెల్త్ కుటుంబ వికృతకు చిహ్నంగా, కామన్వెల్త్ కు అధిపతిగా ఉంటాడు.

“కామన్వెల్త్ వికృతకు చిహ్నం” అనే మాటలకు అర్థం ఏమిటి అని ఏప్రిల్ ౨౮ న లేచిన ప్రతికా విలేఖరులు అడిగిన ప్రశ్నలకు “శబ్దకోశం” చూడమని ఉపప్రధానమంత్రి ఫర్వార్ పేటర్ సమాధానం చెప్పారు. కామన్వెల్త్ వ్యవహారంలో కలిగిన ఈ మార్పుల ప్రాధాన్యము క్రమేణాగాని విధితంగాను. భారతదేశం రిపబ్లికనురాజ్యాంగాన్ని అనుసరించడానికి దేశంలోని రాచరికాలు, సంస్థానాలు ప్రతిబంధకం కావచ్చును బ్రిటిష్ కామన్వెల్త్ కు ఒక రాజు అధిపతిగా ఉండడంకూడా ప్రతిబంధకం కావలసరం లేదు. ఏమైనా లండన్ ఒకసంబడిక భారతజాతీయోద్యమానికి గాని, స్వతంత్రభారతదేశ ప్రతిష్ఠా, గౌరవాలకు గాని భంగం కల్గించ దని లండన్ ప్రకటనే పుష్టం చేస్తున్నది.

కామన్వెల్త్ లో చేరవలెనట్లు భారతదేశ స్వాతంత్ర్యం ఏవిధంగానూ పరిమితం గాదని ౧౯౩౧ యుద్ధం విషయంలో దక్షిణాఫ్రికా, ఐర్లెండ్ అనుసరించిన విధానాలు ప్రచురపరచినవి. దక్షిణాఫ్రికా-భారతదేశ తగాయవాళ్లలోనూ, ఇండియా - పాకిస్థాన్ వ్యవహారాల్లోనూ మరొక కామన్వెల్త్ రాజ్యం గాని, బ్రిటన్ గాని ప్రత్యేకం కల్గించుకొనకపోవడం వల్ల కామన్వెల్త్ రాజ్యాల తగాయవాళ్ల మధ్యకర్తత్వం నెరవేరదానికిగాని, రాజీయేదానికిగాని ప్రయత్నించే

ఒక కాశ్వరమైన ఏర్పాటుకూడా ఏమీ లేదని పుష్టమైంది. కామన్వెల్త్ లో సభ్యత్వంగల రాజ్యా అన్నింటికీ సమానమైన హోదా, ఒకేవిధమైన హక్కులు ఉంటువని ౧౯౩౬ వ సంవత్సరంలో వెలువడ్డ చార్టర్ ప్రకటన అసందిగ్ధంగా పుష్టంచేసింది. ౧౯౩౭ వ సంవత్సరంలో తనదా ప్రధానమంత్రి మెక్ నీకింగ్ బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యభాగాలుగాఉన్న అధినివేశాల సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యంగలించి చేసిన ప్రకటనకూడా ఈ అభిప్రాయానికి బలం ఇస్తున్నది. “బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యదేశాల్లో కొన్ని యుద్ధంలోకి దిగితే, కేరలం బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యభాగా లైనంతమాత్రాన ఇతర రాజ్యాలు ఆ దేశాలపక్షం యుద్ధం చేయా లనే నిర్బంధం ఏమీ లేదు” అని మెక్ నీకింగ్ ఆ సందర్భంలో ప్రకటించాడు.

నీటన్నింటికల్లా ఒక్క విషయం పుష్టమౌతున్నది. రాజకీయ వ్యవహారాలకు సంబంధించినంతవరకు కామన్వెల్త్ సభ్యత్వంవల్ల దేశస్వాతంత్ర్యానికి ఎలాంటి భంగం కలగదు. కాని ఒక కామన్వెల్త్ రాజ్యం ఒక రాజకీయఆర్థికసమస్యవిషయంలో ఒక విధానాన్ని అనుసరించదలచినట్లైతే, ఆ విధానాన్ని ముందుగా ఇతర కామన్వెల్త్ ప్రభుత్వాలకు తెలియచేయవలసి ఉంటుంది. వారి అభిప్రాయాల ప్రకారం త్వరపారించకపోయినా, వారి అభిప్రాయాలను తెలుసుకొన్న మీదటగాని ఆ విధానాన్ని అమలుజరపడానికి అనకాళం లేదు. భారతదేశానికి అధినివేశప్రతిపత్తిని ప్రపాదించడానికి ముందు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం తన నిర్ణయాన్ని ఇతర అధినివేశాలన్నింటికీ తెలియచేసింది. ఆ అధినివేశాల్లో ఏ అధినివేశం ప్రతిహతించినా, బ్రిటన్ తన నిర్ణయాన్ని మార్చుకునేది కాదు. అయినా కామన్వెల్త్ సభ్యత్వంవల్ల ఏర్పడిన ప్రధాన బాధ్యతలలో ఈవిధంగా ఇతర కామన్వెల్త్ రాజ్యా లకు ముందుగా తన నిర్ణయాన్ని తెలియపరచడ మనేది ఒకటి. బ్రిటన్ ౧౯౩౬ వ సంవత్సరపు బ్రిటన్-ఈజిప్టు ఒడంబడికను సరళించి, ఈజిప్టునండి దివ సేనలను ఉపసంహరించడానికి నిర్ణయించుకొన్నప్పుడు ఆ నిర్ణయాన్ని ముందుగానే ఇతరఅధినివేశాలకు

రాజ్యాల అభివృద్ధికి ఏమీ సహాయం చేయలే దని నాలుగుమాసాలక్రితం ఏర్పడిన తూర్పుయూరపు ఆర్థిక సమాఖ్య నిర్వాహం, అందుకు సంబంధించిన నిబంధనలను పరిశీలించితే స్పష్టమవుతుంది. వైశా రష్యాను ఆశ్రయించితే ఏ దేశమూ తన రాజకీయస్వాతంత్ర్యాన్ని నిలుపుకోలేదు. రష్యాతో చేరడ మంటే కమ్యూనిస్టువిధానాన్ని అంగీకరించినట్లు, కమ్యూనిస్టు వ్యవస్థను స్థాపించినట్లే. చక్కణ్ దేశీయా చరిత్ర ఈ విషయాన్ని స్పష్టంచేసింది. కామన్వెల్త్ లో భారతదేశం చేరికను విమర్శించినవా రెవ్వరూ కమ్యూనిస్టువిధానానికి, కమ్యూనిస్టువ్యవస్థకూ ముఖంబాడారు. భారతదేశం కామన్వెల్త్ లో ఉండకపోతే ఏటకొనుండిగాని, అమెరికానుండిగాని ఆపగింజంత సహాయాన్నియినా పొందలేదు. మేమాసాంతంలో జరిగిన అఖిలభారత కాంగ్రెస్ సంఘసమావేశములో లండన్ ఒడంబడికను సమర్థించుచూ ప్రధానమంత్రి పండిట్ నెహ్రూ ఈ విషయాన్ని చక్కగా వివరించారు : "లండన్ విల్లయం ఇతరులకు విషప్రాయం కావచ్చు; భారతదేశానికి, కాంగ్రెస్ నేతామూత్రం అలా గాదు. భారత స్వాతంత్ర్యాన్ని ముగిసినచేయడానికి, ప్రపంచకాంతికి కృషిచేయు శక్తిలను బలపరచడానికి ఈ ఒడంబడిక ఉపయోగపడుతుంది. ప్రపంచకాంతికి వచ్చే నాలుగైదు సంవత్సరాలా చాలా ప్రధాన మైనవి. ఆర్థికంగా బలంగా లేకపోతే ప్రపంచరాజకీయాల్లో మనం ఏమీ చేయలేము. మనం ఆర్థికంగా ముందుకు సాగిపోవడానికి, అభివృద్ధి చెందడానికి లండన్ ఒడంబడిక యం మనకు అవకాశం ఇస్తుంది. ఆ అవకాశం మన జాతీయాధిమావానికి ఆత్మగౌరవానికి భంగం కలగకుండానే లభిస్తుంది."

కామన్వెల్త్ లో ఉండిపోవడమునల్ల ప్రత్యేక ఒడంబడికలు చేసుకొనవలసిన అవసరం లేకుండానే భారతదేశానికి, ఇతరకామన్వెల్త్ రాజ్యాలకూ వర్తక వాణిజ్యలావాదేవీల్లో ప్రత్యేక సదుపాయాలూ, సౌకర్యాలూ లభిస్తవి. అయితే అట్టి ఏర్పాట్లు ఇతర రాజ్యాలతో ప్రత్యేక ఒడంబడికలను చేసుకొనడానికి ప్రతిబంధకాలు కావడంలేదు. యుగస్లావియా, చెక్ స్లవేకియా, స్విట్జర్లాండ్ మొదలైన దేశాలతో భారతదేశం వాణిజ్యఒడంబడికలను చేసుకొన్నది. రష్యాతో వ్యాపారలావాదేవీలను సాగిస్తూఉన్నది. భారతదేశం రష్యాతో చేరితే ఇతరదేశాలతో ఈ విధంగా వ్యవహరించలేదు. బ్రిటిష్ కామన్వెల్త్ లో గలకనే రిపబ్లికను రాజ్యాంగాన్ని అంగీకరించి పూర్వపు సంబంధాలను యథాప్రకారంగా ఉంచుకోకల్గింది. లండన్ ఒడంబడికను సమర్థించడానికి ఇదొక్కటే చాలు.

కామన్వెల్త్ లో ఉండిపోవడమునల్ల ప్రత్యేక ఒడంబడికలు చేసుకొనవలసిన అవసరం లేకుండానే భారతదేశానికి, ఇతరకామన్వెల్త్ రాజ్యాలకూ వర్తక వాణిజ్యలావాదేవీల్లో ప్రత్యేక సదుపాయాలూ, సౌకర్యాలూ లభిస్తవి. అయితే అట్టి ఏర్పాట్లు ఇతర రాజ్యాలతో ప్రత్యేక ఒడంబడికలను చేసుకొనడానికి ప్రతిబంధకాలు కావడంలేదు. యుగస్లావియా, చెక్ స్లవేకియా, స్విట్జర్లాండ్ మొదలైన దేశాలతో భారతదేశం వాణిజ్యఒడంబడికలను చేసుకొన్నది. రష్యాతో వ్యాపారలావాదేవీలను సాగిస్తూఉన్నది. భారతదేశం రష్యాతో చేరితే ఇతరదేశాలతో ఈ విధంగా వ్యవహరించలేదు. బ్రిటిష్ కామన్వెల్త్ లో గలకనే రిపబ్లికను రాజ్యాంగాన్ని అంగీకరించి పూర్వపు సంబంధాలను యథాప్రకారంగా ఉంచుకోకల్గింది. లండన్ ఒడంబడికను సమర్థించడానికి ఇదొక్కటే చాలు.

Courtesy : Archeological Survey of India.

శ్రవ్యనాటిక :

నాగశిల్పి

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

సోమశేఖరశర్మను పొందిన తరువాత బుద్ధుడు బోధివృక్షపు ఇరుగుపొరుగుల నన్న అనేక స్థలములలో ధ్యానసమాధిని కొన్ని వారములు గడపె నని వివరింపబడిన గలదు. గెండవవారము చివర ముచిరింద వృక్షమునొద్దకు వెళ్లి యా చెట్టుమీదట ఆ పరమయోగి 'బాగునపెట్టు' జేసికొని నిశ్రేయసానందమును అనుభవించుచు ఏడుదినములు గడపెనట.

అప్పుడు ఆకాలములో పెద్ద ముఖ్యపట్టి ఆ యేడుదినములు చలిగాలితో కూడిన వానముగూర్చు పట్టినదట. ముచిరిందవృక్ష అధినివాసి కాబోయి ముచిరిందు దను నాగరాజు తన నివాసముననుండి వెలుపలికివచ్చి బుద్ధుని తీరముచుట్టును ఏడునూరుల తనతోకను చుట్టుచుట్టి తన పెద్ద పడగలను ఆ మహావృక్షుని తలమీద గొడుగు విధమున బట్టి యిట్లుకొనె నట : "ఏ చలియు బుద్ధునికి తాకకుండునుగాక! ఏ యుష్ణమును బుద్ధునికి సోకకుండునుగాక! ఏ త్రివికీటకములును, ఏ గాలియు బుద్ధుని సహింపకుండును గాక!" ధ్యానసమాధినున్న బుద్ధునికి ముచిరిందుడు తన తీరమును జుట్టచేసె నను నెఱుకయే లేకపోయెను.

ఏనుడిననులకొల విట్లు గాలియు, వానయు చెలరేగను. తదనంతరము ఆకాశము నిర్మలమై తెరసిగా నుండుట చూచి వాగరాజు ముచిలించుడు బుద్ధుని కేరీరమునకు కవచమువలె సంఘటించిన తన చుట్టలను దీసివేసి, బ్రాహ్మణాయునకుని రూపమును ధరించి అంజలిపట్టి నమస్కరించుచు బుద్ధుని ముందు నిలబడెను.

బుద్ధుని గాలివాననుంచి కాపాడిన ఈ ముచిలించగాథ కొద్ది పంక్తులలో సంక్షేపముగా నిదానకథ అను బాధ్యగ్రంథమునగూడ నున్నది. అయితే ఇది మారధర్మణము—మారుని తనయలు బుద్ధుని మహాబోధివిజ్ఞానము పొందుటకు విఘ్నము కలిగించిన గాథకు—విదవ వచ్చును. ఈ నిదానకథ ననుసరించి మారప్రలోభనము అయిదవ వారములోను, ముచిలించుడు బుద్ధుని కాపాడుట మహాబోధియనంతరము అంజనవారములోను జరిగినది. వాగరాజు తన తోకను బుద్ధుని కేరీరముచుట్టు కవచమువలె ననుసరించి కాపాడుచుండిన కాలమున బుద్ధుడు గంధకుటిలోనుండి విముక్తిముఖము ననుభవించుచుండిన ట్లుండె నని నిదానకథ తెలుపుచున్నది.

లలితవిస్తరము బుద్ధుని తీవితమును చెలుపు గ్రంథము. దీనిలోగూడ ఈ ముచిలించగాథ కలదు. విశేష మేమన, ఇందు బుద్ధుని ముచిలించు దొక్కడే కాక నాలుగుదిశలనుంచి వచ్చి యింతర వాగరాజులుగూడ కాపాడిరని చెప్పబడినది. ఇందరు వాగరాజులను బుద్ధుని కేరీరముచుట్టును తమ బోకలను కవచములవలెను, కిరముదూడ తమ వడగలను ఛత్రములగను అనుసరించి ఆ పరమపురుషుని కాపాడుచుండినవరి వారు మేరునగము ననుకరించుచుండిరట. ఈ లలితవిస్తరము ప్రకారము మారప్రలోభనము నాలుగవ వారములోను, వాగరాజుగాథ అయిదవ వారములోను జరిగినది.

మహావస్తు అను బాధ్యగ్రంథమునగూడ ఈ ముచిలించగాథ సంక్షేపముగ గలదు. ఈ గ్రంథము ననుసరించి ముచిలించుడు వృక్షాధిపై నముగ దోచును.

ముచిలించగాథ ఈ విధముగా ఒకరేలిన ప్రసిద్ధమయినదే—అది యే వారమున జరిగినదేమి. కాని ఈ గాథను శిల్పమున అరుదుగా చూడగలము. బుద్ధజీవితమునకు సంబంధించిన కథాభాగములు అనేకములు శిల్పమున కానవచ్చుచున్నను ఈ ముచిలించగాథ మాత్రము ఎక్కువగా శిల్పజవాదరమును పొందలేదు అడెందులలో. శిల్పమున ఈ భావమును చిత్రించుట కష్ట మనియేమో శిల్ప రీతిగా గాథను స్వీకరించలేదు. హిందూదేశ మంతటి లోని బాధ్యశిల్పమును పరికిలించినచో ఈ గాథ మూడునాలుగుచోట్ల మాత్రమే చిత్రితమయిన దని తెలియగలదు. వీటిలో కడు పురాతన మయినది సాంచీలో నున్నది.

సాంచీస్తూపము దక్షిణసింహద్వారము తోరణపు రాతికమ్ములమీద ఈ గాథ చిత్రితమయినది. దీనిని మ విష్ణు డెక్కడి స్థానికచిత్ర కస్తుత్రదర్శనకాలలో కనుగొనగలము. ఈ తోరణపు కమ్ముమీద ఎగువ నొక గట్టి పుష్పమాలాబంధకృతమైన ముచిలించవృక్షము చిత్రిత మయినది. ఈ వృక్షమున కుభయపార్శ్వములందును తి. హస్తములందు పూలమాలలు ధరించి అంతరిక్షగాము లైన కిన్నరు లున్నారు. ఆ వృక్షముమందు కూన్యముగ నున్న ఆసనమువలన బుద్ధుని యునికి నూచిత మయినది. ఆయాసమునకు ముందు శిలబిడ అయిదుపడగలు ధరించి మానవాకృతిని వాగరాజు ఉపవిష్ట డయియున్నాడు. అతని రాణులు వాగిను లిరువురు అతనికి చెరి యొక ప్రక్కను నుభాసనాసీను లయినారు. వారి పరిచారికలు వారివెనుక నిలబడి వారికి వింజామరలు పీచు చున్నారు. బాదకశృంగిణుల యూహ ననుసరించి ముచిలించగాథను తెలుపుచిత్ర మిది.

సాంచీస్తూపము దక్షిణద్వారము అంధ్ర-సారేవాహనభూపతి శ్రీకాళికర్ణికాలమున క్రీస్తుకు పూర్వమే నిర్మించినది. ఈ దక్షిణద్వారతోరణము అత్యంత మనోహరశిల్ప విరాజిత మయినది. ఈ తోరణము నడికమ్ము మీదనున్న ఈ క్రింది కానమువలన అంధ్రరాజుల కాలములో ఇది నిర్మిత మయినట్లు తెలియచున్నది :

“రాజాజీరి పాతకజీన ఆవసజీన వాసిశీపుతన ఆనందన దానం.”

ఈ కాశనమును ప్రకటించినవారు ‘ఆవసజీన’ అనుపదమునకు శిల్పుల కధ్యక్షుడు—the foreman of the artisans—అని యర్థము చెప్పినారు. ‘ఆవసనం’ అనగా ‘ఆవేశనము’—work-shop, శిల్పశాల. ఇందువలన పై కాశనము అర్థమిది: శ్రీ కొలకర్ణిరాజు శిల్పుల కధ్యక్షుడు వాసిశీపుత్రుడయిన అనందుని దానము. ఈ కాశనము ననుసరించి ఈ ముచిలిందగాథను రాతిమీద గండరించిన మొట్టమొదటి హిందూదేశీయులు ఆంధ్రులని వేరే చెప్పవచ్చురలేదు.

ఈ గాథను రాతిమీద గాననకు మరియొక ప్రదేశము అమరావతి. ఇక్కడ ఈ గాథను చూపిన తీరు వేరు. ఇక్కడి చిత్రములో ప్రభావరికేషముతోడి బుద్ధుని మూర్తియే ఉన్నది. బుద్ధుడు నాగరాజు తోక చుట్టలమీద పద్మాసనము చేసికొని కూర్చున్నాడు. నాగరాజు తన ఆయుధులెల్ల పడగను బుద్ధునిపైని ఉంచి శిరసు అతనిని కాపాడుచున్నట్లు చూపబడినది. అమరావతిలో ఈ కథావస్తువును చిత్రించిన పద్ధతి గ్రంథసమయిన గాథకు నిజముగా సరిపోక భిన్నముగా ఉన్నప్పటికిని దానియంత మనోహరముగాను, అంత నిపుణముగాను చెక్కిన శిల్పమును హిందూదేశపు అటు తరువారి శిల్పములో ఆరుదుగా చూడగలము.

ఇక పార్శ్వాక్షులో మరొకచోట శిల్ప శ్రీ గాథను రాతిమీద చెక్కినవారు కాని యిది సామాన్య మయినది; ఇందు కళానిపుణత లేదు.

ముచిలిందగాథ హిందూదేశమునకు తూర్పున జాథమతము వ్యాపించిన ద్వీపములలోను దేశములలోను ప్రజారంజకముగా మన్నట్లు కాన్పించును. అక్కడి శిల్పచిత్రములలో ఈగాథ తరచుగా గానవచ్చును. కాంబోడియా, బోరోబుదురు ప్రాంతాల కి గాథ అమరావతినుంచియే వెళ్లినట్లు కొప్పు జాడకరావిమర్మకుడు యస్. భూషే అభిప్రాయపడుచున్నాడు.

ఇన్నిచోట్ల చిత్రములను మించినది, విశిష్టమయినది, కళావైదగ్ధ్యము గలది నాగార్జునుని కొండలో ఇత్యవకంఠపు మహారాజు వీరపురుషదత్తుని మేనయత్ర మౌంత్రీ కట్టించిన మహావైత్యములోని శిలాఫలకముల మీద చెక్కిన శిల్పకృతి. ఇది ఒక అపల్ప శిల్పమహాకావ్యమే.

‘నాగశిల్పి’ అను ఈ నాటిక నాగార్జునుని కొండలోని శిల్పమును భావనలో ఉంచుకొని రచియించిన ఆహాచిత్రము. ఆ శిల్పచిత్రమును చక్కగా పరిశీలించగా తోచిన మనోభావముల కీ నాటిక రూపకల్పనము.

శిల్పచిత్రములోని విన్నాసమును చదువరులు గ్రహించుటకు వీలుగ ఆ శిల్పచిత్రముపటమునూడ ఇందు ప్రవేశపబడినది.

౧-వ రంగము

ధనకటకంలో కోమ్మోజు ఇల్లు.

(తిప్పోజు, అతని కొడుకు కొమ్మోజు, మమ మడు ఉల్లప్ప)

కొమ్మోజు—(వెటకారంతోను, కోపంతోను) ఇదిగో! ఎక్కడినుంచో పూడిపడ్డారు! వేళకు రిండికి రావడానికికూడా తీరిక లేకుండా వుంది. ఎక్కడికి నయచేశారు?

ఉల్లప్ప—(మాటాడడు)

కొమ్మోజు—(కోపంతో) నిన్నే నయ్యా ఉల్లప్ప! ఎక్కడికి వెళ్లా నింతసేపు? ఇంటిమాటే జ్ఞాపకం లేదు! ఏం చేస్తున్నావు? నిన్నే. ఎక్కడికి వెళ్లా వంటే మాటాడవేయరా?

తిప్పోజు—నాడి మీదిమీదికి వెడుతున్నావు, కొడతావేమిటా వాణ్ణి?—(మనుమడితో) వెళ్లు, నాయనా! పో. అన్నం రిను.

కొమ్మ—వెనక వేడుకురావయ్య వాణ్ణి. అందుకనే నాకు మరి ఆ విధంగా తయారవుతున్నాడు.

తిప్ప—ఇంక కొన్నాళ్లు పోతే నాదికే వస్తుంది జ్ఞానం. నూ నాయనా గొప్పవాడవుతాడు.

కొమ్మ—అవుతాడవుతాడు! (వినున నలతో) ఇప్పటి కొక బొమ్మ గీయలేదు, వురితో పట్టు మని, పదిగడియలనేపు కొట్టలేదు. వచ్చా యప్పుడే పద్నాలుగోళ్లు వచ్చా యిట్టాయీగ రికి!— ఎక్కడికి వెళ్ళావురా?

తిప్ప—(ఉల్లప్పును దగ్గరకు తీసుకుని తల నిమురుతూ) అన్నీ వస్తాయి. అన్నీ తెలుస్తాయి.— (ఉల్లప్పుతో) వేళకు తిండికి రావ్దూ? నాయనా! ఉల్లప్ప! చూడు, అప్పుడే ఎంత పొద్దోయిందో! బామరాత్రి వైసయింది.

ఉల్లప్పు—(కొంచెం తేరుకొని) లేదు తాతయ్యా! ఎక్కడికి వెళ్ళలేదు. మన మహాసేనాధిపతి గారు కావాలన్నారటవచ్చే వైకాఖపున్నమన్నానానికి మహావైకాఖానికి సమర్పించేటందుకు, పినతాత రాతిమీద దెక్కడానికి వమానా బొమ్మ గీస్తాంటే చూస్తూ కూర్చున్నా వక్కడ.

కొమ్మ—(చిరాకుతో) ఆ మాట ఇందాకానే వీడిస్తే యేం? పోనీ ఆయనదగ్గర పని చేర్చుకొన్నా బాగానే వుండును.

తిప్ప—అట్లాగే చేర్చుకొంటాడు లేరా. ఎక్కడో అక్కడ చేర్చుకొంటాడు.

కొమ్మ—(ఉల్లప్పుతో) చూడు, వాళ్ల కన్నోకాగారి చేతన్నని చూడు. వాడప్పుడే ఎంతవాడయినాడో. వయసులో నాదికీ నీకు ఏడాదో ఏడన్న ర్థమా లేదా.

తిప్ప—(ఉల్లప్పుగారు ముద్దాడుతూ) అంత కంటేనూ గొప్పవాడవుతాడు మానాయన.— (ఉల్లప్పుతో) కేఉల్లప్ప! బాబు! మీ ఆమృత నీకోసం కనిపెట్టుకుందికావును. వెళ్లు. ఉర.

ఉల్లప్పు—పినతాత ఏటికీపడింది, లేరా. తిండికి ఏం వెడతా వివ్వ దింటికి. భోంచేసి రాత్రి కిక్కుడ

పడుకో. కే పొద్దున్న వెడుచువుగానిలే అన్నాడు. 'నేను వెళ్లాలి. మానాన్న కోప్పడతా' జన్నాను. ఇంతలో అక్కబామ్మ వచ్చి 'మధ్యాహ్నం ఎప్పుడవగా తిన్నావో, రెండు మెకుకులు నోట్లో వేసుకుపో. బుర్రానంటే నీ కిష్టంగా! ఆ బుర్రాపు పెరుగు పోస్తాను. గడ్డలాంటి పెరుగు. బొన్న నంకడీ! ఇంత గడ్డపెరుగు పోసుకొని తిందువుగాని లే' అంది. పినతాత 'లేరా' అన్నాడు.

కొమ్మ—తిండి తినే వచ్చాకా ఏమిటి? ఆయిందీ ఆరగింపు! పరే అయితే.

ఉల్లప్పు—ఆర. తినే వచ్చాను. తిన్నాక నే నండను వెళ్లాంటే పినతాత దిగచెట్టదానికి కూడా వచ్చాడు.

తిప్ప—పోతన్న వచ్చాడా ఏమిటి? కనబడ మందానే వెళ్లాడేం?

ఉల్లప్పు—ఇక్కడికి రాలేదు. మన వీధి మలుపు దాకా వచ్చాడు. 'ఇంక నేను వెళ్లగలనులే. నువ్వు వెళ్లు తాతా' అన్నాను. అక్కణ్ణించి ఆయన వెళ్లి పోయాడు. నే నంటి కొచ్చాను.

కొమ్మ—(ఉల్లప్పుతో) మరి ఆ మాట చెప్ప తేం—అన్నం తిన్నానని? మీ ఆమృత నీకోసం కని పెట్టుకు కూర్చుంది. తినమని చెప్ప—ఉర. ఎందుకులే అట్లా విధిలో? వెళ్లాలి. నేనే చెప్పి వెడతానులే. (వెళ్లును.)

తిప్ప—రా! నాయనా! ఇక్కడ పడు కొందాం. చూడు. ఆ వొత్తి కొంచెం తగ్గించి మరిరా. ప్రవిడలో అడుదం ఉందా? వొత్తి మరి గంటలా వెలుగుతోంది.

ఉల్లప్పు—వుంది. (వత్తి తగ్గించును).

తిప్ప—ఉర. వాణ్ణి. ఇంక తగ్గించకు. రా నాయనా!—మరి నువ్వు పని చేర్చుకోకపోతే ఎట్లాగ చెప్తా. నువ్వు ఎంచక్కటి బొమ్మలు చెక్కాలి, ఎం అక్కటి బొమ్మలు వ్రాయాలి. గొప్పవాడవు కావాలి. చేతన్న ఎంచక్కా వ్రాస్తున్నాడు. ఎట్లా చెక్క తున్నాడో చూడు. మన చేతులో ఎంతటి పనితనం

వుంటే అంత గౌరవం. మన్ని రాజులు, రాణులు, మంత్రులు అందరూ గౌరవిస్తారు. భూవాహ శ్లోకాన్ని యని పేరు తెచ్చుకోవాలి.

ఉల్లప్ప—అవును తాతయ్యా! నే నెవరనూ? చూడు, నే నెట్లాంటి బొమ్మలు చెక్కుతావా?

తిప్ప—ఏమో, ఏం చేస్తావా? ఇంతవర కేమీ చెయ్యలేదు. నాయనా! పనికూటాని! పోయి కాస్త నాన్నదగ్గర కేర్చుకో నాయనా పని.

ఉల్లప్ప—పనికూటంటే, ఏముంది తాతయ్యా! మన తలలో వుంది కాని. పని కేర్చుకోవడం మెంత? అవునుకాని ఇదిగో తాతయ్యా! పినతాత ఓ కథ చెప్పాడు.

తిప్ప—ఏమిటాకథ?

ఉల్లప్ప—పూర్వం ముచిలిందుడని ఓ నాగరాజు ఉండేవాడట...

తిప్ప—ఇదా? ముచిలిందుడి కథా? నాకు తెలుసులే—ఉరి, ఆ కథ?

ఉల్లప్ప—నీకు తెలుసా తాతయ్యా? తెలిస్తే చెప్పు చూతాం.

తిప్ప—పూర్వం బుద్ధస్వామి ఒక చెట్టుకింద కూర్చుని తపస్సుచేస్తున్నాడట. తపస్సుకి కూర్చున్న పుటిసుంచీ...

ఉల్లప్ప—అరి ఇదే యిదే! ఉరి, తర్వాత?

తిప్ప—తపస్సుకి కూర్చున్న పుటిసుంచీ దట్టంగా మచ్చేసి ఆకాలంలో వారంరోజులు వానా గాలి నట. అప్పుడు స్వామితపస్సుకు భంగం కలగకుండా ఉండా లని ముచిలిందుడనే నాగరాజు తన అయిదు పడగలూ విప్పి వాన కురవకుండా గాలి తగలకుండా ఆ స్వామిని ఏడు రోజులు కాపాడాడట.—తెలుసుకొనూ నీకు. నాగులు బుద్ధస్వామి! పరమ భక్తులు. ఈ కథేనా?

ఉల్లప్ప—అవు నిదే. కాని తాతయ్యా! పడగలు స్వామిమీద పెడితే తల తడవదుకాని వొళ్లు తడవమా? గాలి వేయమా?

తిప్ప—అదే చిత్రం! నాగరాజు తన పడగలు ఆస్వామిమీదపై పెట్టి గబ్బలుబా ఆ స్వామిమీదటా రాత్రీ పగలూ ఆ యేడురోజులూ తిరుగుతూనే వున్నాడట. ఆ తిరుగుడువేగానికి నాగరాజుతోక స్వామివంటిచుట్టూ కవచంలా ఆమరి, ఆస్వామిమీద వొక్కచిమకుఠాడా పడలేదట; రవంత గాలియినా తగలలేదట. చిత్ర మేమున్నది ఈ కథలో?

ఉల్లప్ప—అది కాదు; పినతాత అన్నాడు—‘అబ్బీ! నీన్ని రాతిమీద చెక్కగలవటరా?’ అని.

తిప్ప—ఏ మన్నావు నవ్వు?

ఉల్లప్ప—మాతాతయ్య చెక్కగలడన్నాను.

తిప్ప—(నవ్వుతూ) ఏమన్నా వేమిటి పినతాత?

ఉల్లప్ప—(నవ్వుతూ) ‘ఓరి పుట్టాయా! నవ్వు చెయ్యగలవా అని అడిగితే మాతాత చెక్కగలడంటూ వేమిటా’ అన్నాడు. (సాలోచనగా) ఎవరైనా చెక్కగలరా అది, తాతయ్యా?

తిప్ప—(నవ్వుతూ) నువ్వన్నావుగా మీ తాతయ్య చెక్కుతాడని.

ఉల్లప్ప—చెప్ప తాతయ్యా!

తిప్ప—అహ!—ఈ కథ ఇదివరకే చెక్కారు.

ఉల్లప్ప—(ఆశ్చర్యంతోను, ఆశ్రంతోను) చెక్కారా? ఎక్కడ, ఎక్కడ తాతయ్యా!

తిప్ప—ఏం, నవ్వు చూడలేమా? మన మహాచైత్యంలోనే.

ఉల్లప్ప—మన పెద్దచైత్యంలోనే—కన్న తెన్ను వొడ్డు నుండి? ఎట్లా చెక్కారు?

తిప్ప—మనం బొమ్మ తెట్లా చెక్కుతామో అట్లాగే.

ఉల్లప్ప—కాదు తాతయ్యా! ఆ తెట్లా చూపారు?

తిప్ప—ఆ నాగరాజు తన తోకచుట్టలు చుట్టగాని పడగలు విప్పవుంటే, ఆ తోకచుట్టమీద బుద్ధస్వామి కూర్చున్నట్టు చూపారు.

ఉల్లప్తు—దానిలో గొప్పదనం ఏ నుండి?

తిప్ప—ఏం?

ఉల్లప్తు—ఆ చుట్టూరిత కూర్పుంటే స్వామిగా లెండుకు తగలకు? వా నెండుకు కురవకు వంటి వాడ?

తిప్ప—మరి రాతిమీద అన్ని భావాలూ చూపాలంటే కష్టం కామా? ఏ లభ్యమందా?

ఉల్లప్తు—గారీ వావా తగలకుండా వాగ రాజా స్వామిని రక్షిస్తున్నట్టు తెలపడ మెట్లా? తెల పకపోతే ఆ కథ చెక్కడ మెండుకు?—మత్స్య చెక్క లేవు తాతయ్యా అట్లా తెలిసేలాగ?

తిప్ప—నే నయితేమాత్రం అట్లా చూపడం కష్టం కామా?—నిద్ర వస్తున్నదా?

ఉల్లప్తు—లేదు తాతయ్యా!

తిప్ప—ఉలుకు పలుకు లేకపోతేను—నిద్ర పోతున్నావేమో?

ఉల్లప్తు—ఏం లేదు తాతయ్యా! ఎట్లాగా అని...

తిప్ప—ఏమి అట్లాగ?

ఉల్లప్తు—తెలిసేటట్టు చెక్కడం ఎట్లాగ అని. (అబ్బాయీ! అని లోపలినుంచి తేక)

తిప్ప—వెళ్లు. మీ ఆమ్మ పక్కవేసింది కావున, పిలుస్తోంది. వెళ్లు తరువాత ఆలోచిద్దావు గాని. లే, వెళ్లు.

౧౨వ రంగము

ధనకటకంలో బుద్ధజయంతి.

(గొప్ప ఉత్సవం, మహాకోలాహలం. మహా చైత్యప్రాకారంలో ఒకమూల ఉల్లప్తు, బేతన్న.)

బేత—ఇంకా ఇక్కడే వున్నావు? కూడా వస్తున్నా వనుకొన్నాను. ఇంకా చూడడం కాలేదూ ఈ చిత్రం?

ఉల్లప్తు—ఎంతసేపు చూస్తేమాత్రం, తనివి తీరటం లేదు. చూసినప్పుడల్లా ఆనందం కలుగు తోంది—ఈ నలగిరిదమనం. ఏవేవో కొత్తకొత్త

భావాలు! దీన్ని ఏ మహామహాపురుషు చెక్కాడో కాని—చూడు. స్వామిని చంపడానికి నేపథ్యం ఏ కిరణం వదిలిన పట్టుపు లేనను నలగిరి ఎంత భీకరంగా వస్తోందో! అది దారిలో అడ్డంపచ్చివారిని తొక్కి పోతోంది. తొందానికి చుట్టతెడుతోంది. తప్పుకోండి, తప్పుకోం దని విధివెంట వచ్చే పోయేవారు జవాన్ని భయంతోను, ఖంగారుతోను చేతు లెత్తి ఎట్లా వారి మున్నాలో—ఎదురుగా రావద్దని. ఈ గండగోళం చూడడానికి స్త్రీలు పిల్ల పాపలతో మేడ లెక్కి, మిద్దె లెక్కి ఎట్లా చూస్తున్నారో. వారి మొహాలూ కళ్లూ చూడు. ఆ మొహాలలో భయము, ఆదుర్దా, ఖంగారు ఎట్లా చూపాడో శిల్పి! చూ దిక్కడ, అంతటి భయంకరమైన యేనుగూ ఎదురుగా వస్తున్న స్వామి దగ్గరికి వెళ్లి ఆయనపాదాలకు మ్రొక్కుతోంది. స్వామిమొహంలో ఆ మహాకారం, జనుల మొహాలలో ఆ యక్కజం చూడు. మనస్సులోని భావాలు ఎంత స్ఫుటంగా, నేర్పుగా మొహంలోకి దింపాడు శిల్పి! ఎంత గొప్ప ఆచార్యుడో ఆయన. చేయెత్తి కోహరు చెయ్యాలి. భావం చిత్రించడమే ప్రజ్ఞ!

బేత—ఇ దొక్కచేనా యేమిటి! ఈ చిత్రాలన్నీ అంతే, ఒకదాని కొకటి తీసిపోదు.

ఉల్లప్తు—చిత్రం లెన్నయినా ఉన్నాయి. కాని అన్నీ, యిటువంటివి కావు. ప్రతీశిల్పి చెక్కిన వాటిలో శిరోధూమములైన విగ్రహాలు ఒకటో రెండో ఉంటాయి.

బేత—మిగిలిన వన్నీ గొప్పవే కాదంటావా?

ఉల్ల—అన్నీ ఒక్కలాటివే అనను. గొప్ప శిల్పి ప్రజ్ఞ అతను చెక్కిన ప్రతీచిత్రంలోను కనబడు తుంది. కాని ప్రతిభమాత్రం ఏ వొకటి రెంటిలో మాత్రమే వికదమవుతుంది. నూటికి కొటికి ఒక గొప్ప శిల్పి వుంటాడు. గీసిందల్లా చిత్రమే అయి, గండ రించిందల్లా బొమ్మే అయితే ఇంక కాని దేది?

బేత—ఈ బొమ్మ చూడు. ఇదిమాత్రం బాగా లేమా? వాగరాజా వాగిన స్వామిని ఆరాధిస్తున్నట్టు ఎంత బాగా చెక్కాడో! ఈ వాగిన మొహం చూడు.

ఉల్లప్ప—అ! దానిలో ఏం విశేషం వుంది?

చేత—మొహం ఎంత అందంగా వుందో?

ఉల్లప్ప—చెక్కడం ఆభ్యాసమయితే అమాత్రం అందమయిన రూపం ఎవరైనా చెక్కుతారు. రూపం చిత్రించడం కాదు, భావం చిత్రించడమే కష్టం. అన్నట్లు, నాగరాజుంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. నాగరాజుతోకలుట్టమీద స్వామి తపస్సు చేస్తున్నట్లు, ఆయనతలమీద నాగరాజు పడగలు విప్పినట్లు చెక్కిన చిత్రం ఉందట. ఆ చెక్కడ!

చేత—నువ్వు చూడలేమా? అదిగో అక్కడ. రా, చూసిస్తాను. ఇటు ఇటు—ఇదిగో!

ఉల్లప్ప—ఇదా? చాలాసార్లు చూశా న్నిది. కథ తెలక ఇది ఫలాని దని గుర్తుపట్టలేకపోయాను.

చేత—బాగా చెక్కారు కామా? స్వామిని పాముచుట్టమీద ఎంత బాగా చెక్కారో. ఇదా అని ఇట్టే పెదవి విరిచే కొత్త. అందంగా లేదా చిత్రం? స్వామిమొహం చూడు. ఎంత ప్రకారంగా వుందో, తీసం వుట్టిపడుతూ ఎంత అందంగా వుందో.

ఉల్లప్ప—చూడడానికి బొమ్మ అందంగా ఉండడం కాదు ప్రధానం.

చేత—తీసం వుట్టిపడుతూ బొమ్మ అందంగా లేకపోతే ఏమి వుంటే నేమి, ఏం లేకపోతే నేమి?

ఉల్లప్ప—భావం కాని రూపం కాదు ప్రధానం. అందమైన బొమ్మ చెక్కడం గొప్ప కాదు. భావం చిత్రించడమే కష్టం. ఆఖరికి జన్మకంఠతూ అటువంటి భావస్ఫూర్తకమైన ఉత్తమచిత్రం ఒక్కటి చెక్కినా చాలు. మనస్సులో ఏదో ఒక ఉద్దేశం, ఒక భావం పెట్టుకొనేగా బొమ్మ చెక్కుతాం. ఏ భావం తెలియ తేయడానికి ఆ బొమ్మ వ్రాశామో ఆ భావం స్ఫుటంగా కనబడకపోతే ఇంకెందుకు అది చెక్కడం?

చేత—ఏం, ఇప్పుడీ బొమ్మ కేం లోపం వచ్చింది?

ఉల్లప్ప—ఎందుకోసం, ఏ భావం తెలపడానికి చెక్కారో చెప్పు, ఈ చిత్రం? ఈ కథమిటి?

చేత—ఏ భావం తెలపడానికి చెక్కారో, కథమిటో నాకు తెలకదు.

ఉల్లప్ప—మరికథ తెలకకుండా నాదిస్తావేం? బొమ్మ అందంగా లేదన్న. కాని శిల్పి తెలపాలనుకొన్న భావాన్ని తెలపలేకపోయాడు. అటువంటిప్పుడు అతని ప్రయత్నం విఫలమయినట్టేగా?

చేత—ఏం తెలపాలి?

ఉల్లప్ప—నాగరాజు స్వామిచుట్టూ తిరుగుతూ స్వామికి గాలి వానా తగలకుండా ఆయన్ను కాపాడినట్లు చూపాలని శిల్పిఉద్దేశం. ఆ వుద్దేశం బొమ్మలో స్ఫురిస్తోందా? ఇది ముచిరిందుడనే నాగరాజుగాథట. మా తాతయ్య చెప్పాడు.

చేత—అయితే ఆ శిల్పి కేమీ చేతకాదంటావు—(చెటకారంగా) ఓరి బాబో! మొనగాడు పుట్టాడురా. పూర్వం గొప్పవారికిమాదా తపస్సం పడుతున్నాడురా బాబు!

ఉల్లప్ప—ఆ శిల్పి కేమీ చేతకాదని వేనవను. అతను గొప్పవాడు కాదనను. కాని అతడు తాను తెలపదలచిన భావాన్ని సరిగా తెలపలేదంటాను. అదీ తక్కు?

చేత—నువ్వు వారికంటే మొనగాడవనా?

ఉల్లప్ప—ప్రతిభా, ప్రజ్ఞా ఒక్కవారి సార్తేనా? మనం పనికిమాలిన వాళ్లమే! మనం తెలివితక్కువవాళ్లమనుకొంటే మన పూర్వంలను తెలివితక్కువవాళ్లన్నట్లు కామా? జ్ఞాపకం ఉంచుకో. సింహాంకదుపున నింహపు పిల్లలే వుడితాయి.

చేత—ఈ పుత్సవంలో ను వెన్నీ బొమ్మలు గివ్వప్రదర్శించావు?

ఉల్లప్ప—ఏమీ ప్రదర్శించలేదు. ప్రదర్శించకపోతే?

చేత—ఇంతవరకొక్క రేఖాచిత్రం గీయలేదు. ఒక్కబొమ్మ చెక్కలేదు నువ్వు. మన పూర్వంలను చెక్కిరిస్తున్నావు!

ఉల్లప్ప—రేపొప్పులు చెప్పడం చెక్కిరింపా?

చేత—ఉల్లపా! పోనీ, ఈ గాథలోని భావం ను చెప్పి ప్రవర్తిస్తావు చెప్పు.

ఉల్లప—నా కింకా తోచలేదు. దాన్ని నేను చిత్రిస్తా నని చెప్పలేదు.

చేత—ఇంతేనా మరి? నవ్వు చిత్రించలేనప్పుడు మన పూర్వుల చిత్రాలలో తిప్పలు పట్టగూడదు.

ఉల్లప—మన పూర్వులు చేసిన పాపపాటు లేమిట? తెలుసుకోకపోతే ఇక మనం అభివృద్ధి పొందడం ఎట్లా?

చేత—(వెటకారంగా నవ్వుతూ) తిప్పలు పట్టి అభివృద్ధి పొందా లంటావు. ఛే! బాగుందిరా ఉల్లపా! మన పూర్వులను తిప్పపట్టా లంటావు మనం గొప్పవారే మనదానికి. ఛే! బాగుందిరా ఉల్లపా! (వెటకారమునవ్వు.)

(ఉల్లపా! ఉల్లపా! అని దూరాన కేలు.)

చేత—అరుగో మీనాన్నా, ఆహ్లా నిన్ను వెతుక్కుంటూవస్తున్నట్లున్నారు!

(ప్రవేశము కొమ్మారా, అతని భార్య ఎర్రక్క)

కొమ్మారా—ఇదుగో అబ్బాయి! చేతన్నా ఇక్కడే వున్నాడు!

ఎర్రక్క—(అత్రంతో) నాయనా! ఇక్కడున్నావా? ఎక్కడా కనబడకపోతే ఎక్కడ తప్పి పోయానో, ఏమయిపోయినానో అని అబ్బ! మాయ ప్రాణం పాడిలిపోయింది. ఏంప్రజ! ఏంప్రజ! నేల యీనినట్టు ఎక్కడినుంచి వచ్చారో—ఇక్కడున్నావటరా నాయనా! ఏం చేస్తున్నారరా ఇక్కడ?

కొమ్మారా—(చేతన్నతో) చేతన్నా! మా నాడ్డలేరం కొట్టావులే. మీనాన్న చెప్పాడు—నవ్వు గీసిన బొమ్మలకు మంచి చేరం వచ్చిందట. ఏదో చిత్రం, క్షాపకం లేదు, దానిని గండరించి యిస్తే నేలగిరి ప్రభువు అయిదుమార్లు బంగారం ఇస్తా నన్నాడట. బాగుందిలే నీ పని. ప్రయోజనపడ నయినావు. ఎందుకు మానాడూ వున్నాడు. వొట్టి తెలివితక్కువ నాగన్న!

ఎర్రక్క—నాయనా! ఒక్క బొమ్మయినా సంబరంలో పెట్టావు కాదుకదా?

చేత—నై కట్టా వున్నాడు కాని, మీనాడపాధ్యుడయ్యా నీవ్వి! నీ నిట్లా వెల్లివస్తాను. (నిష్క్రమించును.)

కొమ్మారా—అవు నవును అపాధ్యుడే, తెలుస్తూనే వుందిగా వాడి పనితనం. అరు నెల్లనుంచి, అరు నెల్లనుంచివూ, పోరుతున్నాను స్వామిజయంతికి తయారుచెయ్యరా పది బొమ్మలని. ఉచూ! ఒక్కటి—వొట్టిబుకొన్నట్టు—గీస్తేనా?

ఎర్రక్క—మల్లీ విప్పారూ కనితెకట్ట? ఇక మీ కేమీ పనిలేదు. నాన్నీ వేళా పాళా, స్థలమూ తాళూ లేకుండా దుయ్యబట్టడంతో సరి మీకు.

కొమ్మారా—(వెటకారంగా) సంబరమంతా అక్కడుంటే ఈమూ లేం చేస్తున్నా రయ్యగారు! ఆ సంబరంలోకి వచ్చిన బొమ్మలయినా ఏది ఎట్లా గీతాలో చూసి అభూరించరాదూ?

ఎర్రక్క—ఇంక చాలైంది. సంబరంనాడయినా సాధించే, పండుగనాడయినా పడతిట్టే. ఆ తో రూరు కోడు. మా నాయన ఎప్పుడూ గీస్తూనే వుంటాడు. వాడు మాత్రం ఊరుకొన్నాడా యేమిటి? నాడూ రాస్తాడు. నాడూ చెక్కుతాడు.—పదరా నాయనా!

కొమ్మారా—ఆ కొడుక్కి ఈ తల్లికి సరి పోయింది. ఉచ. పదండి. (అందరు నిష్క్రమణ)

3 - వ రం X ము

ధనకటక వాద్ధవిహారంలో.

కొన్నేళ్ల అనంతరం.

[వాద్ధాచార్యుడు తివ్వగిడుడు, సేవకుడు, చేతన్న ప్రవేశము]

తివ్వ—బోధివృక్షందగ్గర పువ్వులు, పళ్లు, ముగంధ ద్రవ్యాలు అన్నీ సిద్ధంగా వున్నాయీకాదూ? చేతన్నా! ఇంకా ఇక్కడ మామిడాకుల తోరణాల కట్టలే దేం?

చేత—ఎంతసేపండి. కట్టేస్తాం.

(అరు గంటలు వినబడతాయి.)

తివ్వ—అప్పుడే అరు గడియలు కొట్టారు. ఇంకంత, కొద్దిసేపటిలోనే వచ్చేస్తుం దానిక.

దేవ—ఎవరు బాబు, రావడం ?

తిమ్మ—మన మహారాజులుంగారు వీరపురుష దత్తులవారు లేదు ? వారి మేనల్ల డొంట్రి మహాదేవి గారు. ఆవిడ విజయపురినుంచి పనిమీద ఈ పూరు వచ్చింది. మన విహారానికి ఒకసారి దయచేయవలసిందని ఆహ్వానించాం ఆవిణ్ణి.

(మారాన కలకలం. మంగళవాద్యాలు. క్రమంగా చేరువకు వస్తున్నట్లు వివరణకు).

తిమ్మ—(విమట అభినయించి) అదిగో కలకలం! వస్తున్నట్లున్నారు మహాదేవిగారు. దగ్గరికి వచ్చేకారు. లేవన్నా ! ఏవీ పట్టా పుప్పూలూను. వచ్చేకారు !—ఇట్లా లే.

(మహాదేవికి స్వాగతం చెప్పుతూ) మహాదేవి గారికి స్వాగతం. ఈ పురాతనమహావిహారంలోని పరి వ్రాజకుల పక్షాన దయాధర్మస్వరూప, మహాదాన పత్ని శ్రీశ్రీశ్రీ డొంట్రి మహాదేవిగారికి గౌరవాదర పురస్కరంగా స్వాగత విస్తున్నాము. ఇదిగో! ఈ పట్టా ఘాలూ స్వీకరించండి. మీరు కలకాలం వర్ధిల్లు లని మా కోరిక.

డొంట్రి—ధనకటకమహావిహారంలోని మహాపరి వ్రాజకమండలిచేత అనుగ్రహింపబడినాను. ధన్యమ. ఇక్కడ పరివ్రాజకు లందరికీ శ్రీ తథాగతులవారి సేవా సత్కారాలూ; ధర్మార్థయనమూ నిరంతరాయంగా సాగుతున్నాయా ? ఆచార్యదేవులకు విద్యార్థిబృందానికి భద్రమే కద ?

తిమ్మ—మహారాజులుంగారి అనుగ్రహంవల్లా, మహాదేవివారు—లేమ అదరాభిమానాలవల్లా అన్ని కార్యాలూ నిరంతరాయంగా సాగుతున్నాయి. శ్రీశ్రీ వీరపురుషదత్తుమహారాజులుంగారి పరిపాలనలో మా కందరికీ శ్రేయమే. తమరు మ మృందరినీ నేయికల్లతో కనిపెడుతుంటే మాకు భద్రాని కేం తప్పక తల్లి!—మా విహారానికి దయచేసి చాలాకాల మయిందను కొంటాను.

డొంట్రి—అయిదారే క్లయిసా అయివుంటుంది. అప్పటికి ఇప్పటికీ ప్రదేశంలో చాలా మార్పున్నట్టుంది.

తిమ్మ—మన విహారంలో విద్య నభ్యసించే నిమిత్తం చేతదేశాలనుంచి వస్తున్న విద్యార్థులతో, వారికి బోధించే ఆచార్యులతో చోటు చాలక కొత్త వనది గృహాలూ, విద్యామండపాలూ కట్టించవలసినవచ్చింది. ఇనుక తమ రిక్కడికి విజయంచేసినప్పుడు ఈ గృహాలు, మండపాలు లేవు. రండి — విహారం సందర్శింతురు గానీ, ఇదిగో ఇది ధర్మవణిజాడు కాంతిభద్రుడు కట్టించిన వనదిగృహం. ఇందులో వందముండికి వసతి. కాశ్మీర దేశాగమలయిన ధేరులకోసం కట్టించిన విహార మిది. అటు ఇంకా ఉన్నాయి ఇటువంటి భవనాలు. ఇనుక తమరు విజయంచేసినప్పటి కి వేమీ లే వను కొంటాను.

డొంట్రి—అవును. ఇక్కడ పుష్పవనం ఉండే దని జ్ఞాపకం.

తిమ్మ—ఈ బోధివృక్షం చల్లని నీడను ఈ యాననంమీద మహాదేవివారు ఆసీనులు కావాలని మా కోరిక.

డొంట్రి—అనుగృహీతమ.

తిమ్మ—ఈ దివసాన మా విహారానికి సాక్షాత్తు మహాప్రజాపతి గౌరవి వచ్చిన ట్టుంది.

డొంట్రి—ఆ విధంగా భావించడం మీకు నా మీదగల వాత్సల్యాభిమానవిశేషంతక్కు మనొకటి కాదు. (మారాన వాద్ధధర్మపఠనం)

తిమ్మ—అరుగో ! వారు ఆచార్యబృందం, తమకు పుష్పఫలాదికములు సమర్పించి ఆతిథ్యగౌరవం సెరపుతున్నారు.

డొంట్రి—సంతోషం. విప్రమిత్రతో అందుకొంటున్నాను. ఇంతకంటే కావలసిన దేముంది ? పూజ్యాలూ, పుణ్యమూర్తులూ మీ ఆశీర్వాదాలే నాకు కావలసినవి. ఆచార్యవర్గులకు నా ప్రణామాంజలి.

తిమ్మ—ఇరుగో ! మీరు విద్యార్థిబృందం—వారు చినాదేశీయులు; ఈపక్క మీరు భోటదేశం వారు. ఈ మధ్యవారు కాశ్మీర, గాంధారదేశవాసులు. ఈనడుమ భోటదేశీయులు తమ దేశంలోని దూషంగ నగరంలో మన యీ విద్యాకేం నమానామీద ఒక

విద్యాసీతం ప్రాపించా లని ప్రయత్నములు. అక్కడి నుండి వచ్చిన వనకర్మకాధ్యక్షులు మన విహారం చూసి సంగతులన్నీ విచారించుకొని మెంన్ననే త్రయో దశినాడు చెల్లారు.

తాంత్రి—చాలా సంతోషం. అంతటి మర దేశంలో మన యీ భవకటకవిద్యాసీతం వమానామీద విద్యాసీతం నిర్విస్తున్నా రంటే మనకు కీర్తి ప్రతిష్ఠలు.

తిమ్మ—సంతోషా మేమిటి! తమరు నెల విచ్చింది నిజం.

తాంత్రి—ఇక్కడ విద్యాధ్యలందరూ ఎంద రంటారు?

తిమ్మ—దాదాపు ఏడెనిమిదవంద లంటారు. ఇదొక నగరమే—విద్యా నగరం. మూడేళ్లక్రిందట వచ్చిన మహామేఘంలో చాలామంది వెల్లిపోయినారు గాని లేకపోలే మహా కొన్నివంద లుండేవారు. భవ కటకవిద్యాసీత మంటే దేశదేశాల పేరుమోసింది. ఈ భవనాలు చిత్రింతురుగాని దయచేయ్యండి. ఇవిగో ఇది విద్యాధ్యల వసతిగృహాలు. ఇది భోజనశాల. ఇది చైత్యగృహం. ఇది ఆచార్యులదనాలు. ఇదిగో ఈదలన రారి భవనంలో మారదేశాలనుంచి వచ్చిన మహాప్రజా దారులకు బసలు. ఈప్రక్కడి గృహబాటవిహారం. ఇది ఆశ్రుపాలీనదనం—విద్యామండపం.

తాంత్రి—అది పుష్పవాటిక—కనబడుతూనే వుంది. ఇటు భవనా లింక శేవు.

తిమ్మ—చిత్తం. ఉన్న వసతిగృహాలూ, విద్యా మండపాలూ చాలక విద్యాధ్యల చాలా అగచాట్లు పడుతున్నారు. తమ పేరుమోడుగా ఒక్కవిహారం— వైత్యరసతిగృహాలతో నిర్మాణంచేయించి ఇప్పించా లని మా వినయపూర్వకప్రార్థన. దానికి తాంత్రిప్రతిహార మని పేరు పెట్టుకొంటాం.

తాంత్రి—ఇం కిక్కడ చోటు లేదే?

తిమ్మ—ఈ కృష్ణాతీరం అంతా బయటే ఈ పుష్పవాటిక కవతల. కౌలసినంత చోటు. చూతురు గాని, దయచేయండి.

(టక్కుటక్కుమని రామిద కొడుకున్న చప్పుడు)

తిమ్మ—ఇదంతా బయటేనండి. ఏటివోడ్లు— విహారాని కనువైన చోటు.

తాంత్రి—అటంతా అదని. మేకాయా ఏది విహారాలకు రావుకద?

తిమ్మ—ఏదీ రావు. అహింసే పరమధర్మంగా పెట్టుకొన్న తిథాగతులవారి శిష్యుల నేరీ చేయవు. ఎవ్వరూ అవి విహారాలలో! వచ్చినట్లు నే నెరగను. దేశన్నా! ఆ రాయి చెక్కడం అది ఆ బిల్లుణ్ణి అన తలి! పొమ్మను.

తాంత్రి—దాగానే ఉంది విహారనిర్మాణానికి ప్రదేశం. ఆలోచిద్దాం. ఏమి బా కొట్టేది? ఎవ రతను?

తిమ్మ—ఎవరో కాకెవళ్ల కుర్రాడు.

తాంత్రి—ఏం చేస్తున్నా దిక్కడ?

తిమ్మ—ఏదో బొమ్మ చెక్కుతున్నా నండి— దేశన్నా! చెళ్ల లేమా! బొమ్మని చెప్ప—ఆకుర్రాణ్ణి.

తాంత్రి—ఏమిటా బొమ్మ—పదండి చూచాం.

(చేరువకు వెళ్లుదురు.)

తిమ్మ—ఉల్లపా! ఈ రోజున నిన్నిక్కడికి రావ ద్దీని చెప్పలేమా?

తాంత్రి—ఇక్కడి కెందుకు వచ్చావు? ఎవరవు ఏవు?

తిమ్మ—ఏరో తెలియక వచ్చాడు లేండి. అసలే భయపడుతున్నా డు—తొలించండి.

తాంత్రి—ఎవరబ్బాయిని నువ్వు?

ఉల్లప—(భయంతో వడకుతూ) కొమ్మోక గారి ఉల్లపనండి. దణ్ణమండి. ఈ తిప్ప కాయండి బాలూ! సంద దుండ దని ఇక్కడికి వచ్చి చెక్కు కుంటున్నా నండి.

తాంత్రి—ఏం చెక్కుతున్నా వు?

తిమ్మ—వెరిమెరి బొమ్మ రోదో. స్వామి విగ్రహమేనా?

ఉల్లప—ముచిలిందగానండి.

జ్వాలా—ఏం, చెప్పినవైపు రాయి బోర్లింరా
నం? తిప్ప, ఏదీ చూడం దాన్ని.

ఉల్లప్ప—ఇంకా చెక్కడం ప్రార్థికాశేదండి.

తిమ్మ—ఇది విహారం. దీనిదగ్గర నువ్వు
ఈ రాయి టిక్కుటక్కు మంటూ చెక్కుతూ
జూర్చుంటే మా చదువులకు భంగం కాదా?

జ్వాలా—ప్రార్థికాశేదే మాన, చూడం
ఒకమాటు తిప్ప.

తిమ్మ—తిప్ప. మహాశేదవిగాదు చూస్తూ
మంటూంటే తిప్పడం రాయి?

ఉల్లప్ప—(తిప్పతాడు)

జ్వాలా—ఉర. ఎన్నాళ్ల కవుతుంది చెక్కడం?

ఉల్లప్ప—చెప్పలేనంతదాన్ని! నెల పట్టవచ్చు,
తెండునెలలు పట్టవచ్చు. సంతనాగా చెక్కడమే
కావాలండి. ఎంతకాలం పడుతుందో మరి.

తిమ్మ—అంతకాలమా మా టిక్కుటక్కు
చప్పుళ్లు తప్పతూ?

ఉల్లప్ప—రాయి తీసుకుపోతానండి, కోప్పడ
కండి. దగ్గం పెడతానండి.

జ్వాలా—నువ్వీ విగ్రహం ప్రార్థించేసి నాకు
కనబడు.

ఉల్లప్ప—చిత్తమం దమ్మగానూ!

జ్వాలా—ఇక్కడే చెక్కుకోనియ్యండి పిల్లే.
పద్మిణి పెడదాం.

తిమ్మ—చిత్తం. విహారద్వారాని కిటు అడ్డుకో
వుండి. ఇటు దయ చెయ్యండి. ఇటు ఇటు.
(నిష్క్రమణ)

(మంగళతార్యరవాలు-పల్లకిమోత)

ర-వ రంగము

కృష్ణానదీతీరావ విజయపురి కోటలో.

(రెమ్మన్న, వీరన్న అను పాదుల ప్రవేశము)

రెమ్మ—వీరన్నా! ఎక్కడికి, పక్కనున్న
నన్ను కూడా చూడకుండా అట్లా ఉరుగుతున్నావు?

వీర—రెమ్మన్నా! చూడలేదు నిన్ను. నీకు
తెలుసా కొమ్మలాగారి ఉల్లప్ప గొప్ప బొమ్మ చెక్కు
డట! భవకటకామ్మంచి దాన్ని పొద్దున్న మన పూరు
తీసుకువచ్చారట. దాన్ని మన మహారాజులుంగారి
మేనల్ల జ్వాలామహాశేదవిగారి అడ్డు చేత మనకోటలో
ప్రదర్శించారట. అందరూ వచ్చి చూడవలసిందని
పొద్దున్న మన పూర్లో యేసుగుమీద చాటింపు చేయిం
చారు.

రెమ్మ—అబ్బ! ఏమంత గొప్ప బొమ్మమిటి
చాటింపు చేయించదాని? ఊర్లో లేను. ఇందా
కాశేవచ్చాను.

వీర—చాలా గొప్ప విగ్రహమట! తిరునాళ్లకు
వచ్చివట్టు వస్తున్నారు ప్రజ దాన్ని చూడడానికి.

రెమ్మ—ఈ ప్రజకు ఏం వచ్చినా విద్దూరమే.

వీర—విద్దూరం కాదు రెమ్మన్నా! శిల్ప
చారుణులు గొప్పగొప్ప విద్యావంతులే మెచ్చుకొన్నా
రట—తల వెరసినవాళ్లు, వీరపురుషదత్తమహా
రాజులుంగారు, మహామంత్రిలు—ఒక రేమిటి?
అందరూ ఒకటే పొగడడం!—చూడు, ఆ ప్రజని.
ఎట్లా చెడుతున్నారో, ఎట్లా వస్తున్నారో?

రెమ్మ—ఏమిటా బొమ్మలోని విశేషం; అంత
పొగడదాని?

వీర—రా చెప్తుతాను. నాగరాజు స్వామిమట్టా
తిరుగుతున్నట్టు చూపాడట శర్మ.

రెమ్మ—(ఆశ్చర్యంతో) తిరుగుతున్నట్టు!

వీర—అదేకదా విచిత్రం!

రెమ్మ—నువ్వు చూశావా ఎట్లా చెక్కడో?

వీర—నేనింకా చూడలేదుకాని చెప్పంగా
విన్నాను.

రెమ్మ—ఎట్లా చూపాడట?

వీర—నాగరాజును మొలదగ్గరనుంచి పైభాగం
పైర్తిమీది పడగలలో మనిషి కారంలోను, కిందిభాగం
పాముతోకరూపంలోను చెక్కడం సుత్రదాయం.
నువ్వు మన మహాచైత్యంలో చూశావుకదా?

రెమ్మ—అవును. చెక్కలలో అట్లాంటిది కావలసివచ్చింది.

వీర—ఉల్లప్ప ఏం చేశాడట—స్వామికి వడి, యెడమ పక్కల ఒక్కటే పోలికని నాగరాజునిగ్రహాలు రెండు చెక్కాడట. చెక్కి ఏం చేశాడూ, ఈ రెంటికి కాళ్లు చేశాడట. ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క కాశి. రెండోది లోక. స్వామికి వడివైపునన్న నాగరాజుకు ఎడంకాలూ, ఎడమపక్కనున్న నాగరాజుకు వడికాలూ లోకగా చేసి, అలోక పర్యాపనం చేసుకొని కూర్చున్న స్వామిని చుట్టిరచ్చినట్టు చూపాడట. ఇట్లా బయ్యడంచేత ఆ నాగరాజు స్వామిచుట్టూ తిరుగుతూన్నట్టు పింఛదూ మరి?

రెమ్మ—అసాధ్యమట! గున్నాడే!—మరి నాగరాజు స్వామివెనుకవైపునుంచి తిరుగుతున్నట్టు?

వీర—వెనుకనుంచి తిరుగుతున్నట్టు?—స్వామి తలమీది కున్నాయి పడగలు. తిరుగుతూంటే స్వామికి వెనుకపక్క పై కొక్కపడగలే కనబడతాయి కాని, నాగరాజు కీరంకాని, పాములోకగాని కనబడకుండా? ఈవిధంగా పరిశ్రమచేసిన నూచించడంచేత స్వామికి గాలి వానా తగలకుండా నాగరాజు జాయనచుట్టూ తిరుగుతున్నట్టు కురిస్తోంది కాదా?

రెమ్మ—వా దెవడో చాలా ఘటితుడట! గున్నాడే! తప్పకుండా ఆ బొమ్మను చూడవలసిందే.

వీర—యాసేటందుకే వెడుతున్నాను. సువుత్తు కూడా రా. (పరిశ్రమించి) వచ్చేళం.

రెమ్మ—పెద్ద పందిరి వేసి వితానం కట్టి ఆలం కరించారు.

వీర—అదిగో అక్కడ ఉన్న తిపిశంమీద ఆ బొమ్మ! అంతా దగ్గరికి వెళ్లి చూసినట్లున్నారు. ఏం జనం! ఏం జనం!—వడ, మనమూ చూచివద్దాం. (బొమ్మదగ్గరికి వెళ్లి చూస్తూ) ఓహోహో! ఎంత శేర్మీగా, అందంగా చెక్కాడో?

రెమ్మ—నాగరాజు తిరుగుతున్నట్టు చూపించారు! ఏం విన్నాం! ఎవ్వరూ ఉల్లప్ప!

వీర—అదిగో ఆ వేదికదగ్గర మెట్లో పూలదండ చేసుకొని తలపాగా చుట్టి మడిచేతులు కట్టుకు కూర్చున్నాడు—అతని, కవలదండ లేమా? అదుగో అతని ఉల్లప్ప!

రెమ్మ—ఉల్లప్పపక్క ఆ పెద్ద తలపాగా లేవరు?

వీర—అదుగో, ఆ ముసలాయన తాతగారు తిప్పిజా. ఆయన వడిపక్క ఉల్లప్పలేంద్రె కొమ్మోటా. తిప్పిజాకు ఎడంపక్క ఉల్లప్పవినతాత పోతోనా.

రెమ్మ—ఆ వుల్లప్పను గన్న తలిదండ్రులు ధన్యులు. ఉల్లప్ప చెక్కిన బొమ్మ లింకా ఏమయినా ఉన్నాయా?

వీర—లేవు. ఇదే మొదటిది.

రెమ్మ—మొదటి బొమ్మలోనే ఇంత ప్రజ్ఞ చూపిస్తే ముందుముం దింకా ఎంతటివాడవుతాడో ఉల్లప్ప! మనం కానంకాని మనలో ఎంతటి గొప్పవాళ్లయినా వున్నార.

(మంగళతూర్పరాలు మ్రోగును. పెద్ద కలకలం)

వీర—అదుగో ఊరికి మహాదేవిగారు—వేదికమీది కెక్కి కూర్చుంటున్నారు.

రెమ్మ—ఆ బంగారుపక్కెంలో పట్టా పువ్వులూ మంగధద్రవ్యాలూ నీసిచినాంబరాలూ బంగారు కంకడాలూ పోరాలూ వుంచా రెండుకో.

వీర—ఉల్లప్పకు బహుమతి చేస్తూ రేమో?

రెమ్మ—అదిగో! మహాదేవి ఏదో చెప్తున్నారు కావున.

వీర—ఏదో చెప్తుతోంది ఆదిత. వింజాం. ఏమిటో అంటోంది.

(కలకలం : నిక్కబం, నిక్కబం అని కేకలు. కలకలం తగ్గను.)

ఊరి—మీ రందరూ ఈ విగ్రహం చూశాను. స్వామి తపస్సు చేసుకుంటూవుంటే ఆ స్వామికి గాలి వానా తగలకుండా ముచిలించు దాని నాగరాజు ఆయన్ను కాపాడిన చిత్ర మిది. నిజంగా ఇది చాలా

గొప్ప చిత్రం. ఇటువంటిది ఇంతవరకు నే నెక్కడా చూడలేదు. ఉపాసికనై నేను ఆసేతుపిమాచలమా యాత్ర చేసి మన దేవంలో వుంటే ముఖ్యమైన తాదా మహాత్రై లన్నీ చూశాను. అన్నీ మహావైత్యాబా సందర్శించాను. తాదాగాథలు చెప్పిన వైత్యులొల్పా లన్నీ పరిమర్శగా పరికించాను. ఈ ముచిలిందగాథ దెండు మూడుబొట్లమూత్రమే చెక్కారు—ధనకటకం లోను, మృగదావంలోను, ఇంకోకోటాను. ఆ కోటలు పేరు మరచిపోయాను. అక్కడ వాగరాజు వాగినుల స్వామికి నమస్కరిస్తున్నట్లు చూపారు. ధనకటక వైత్యంలో ఎట్లా చూపాలో మీరు చూసేవుంటారు. మృగదావంలోనూడా విగ్రహం మన ధనకటకంలో చెక్కినట్టే చెక్కారు. మన ధనకటకమహావైత్యంలో చెక్కినది గొప్ప చిత్రం. మీ రిప్పుడు చూస్తున్న చిత్రం ఈ మాడింటికంటెనూ గొప్పది మీరు వాన్ని చూడనే చూశారు. అది యెందుచేత గొప్పదో నేను మీకు చెప్పవక్కరలేదు. ఈ విగ్రహం చెక్కినతను ఉల్లప్ప. (లే, నందో ఉల్లప్ప అని కేకలు)— అదుగో ఆ నందున్నవాడే ఈ నాగశిర్షి. ఇటువంటి శిర్షి మా రాజ్యంలో పుట్టడం మాకు గర్వంగా ఉంది. ఇంత చిన్నతనంలో ఇంతటి ప్రతిభ

చూసిన ఉల్లప్పకు ఈ రత్నకంకజాలూ, నీలిరీసాలూ రాలూ ఇచ్చి గౌరవింపవలసినాం.

(మంగళవాద్యధ్వనులు - జపాల కలకలం)

వీర—చందవతంబూలారు రిచ్చి నాగశిర్షిని గౌరవిస్తున్నాడు.

రెమ్మ—ఇంకా ఏదో చెపుతున్నాడు మహాదేవి గారు!

మొంతి—ఈనాగశిర్షిని మా యాస్థానమహాశిల్ప చారులలో ఒకణ్ణిగా నియమిస్తున్నాం. ఇతరఆస్థాన మహాశిల్పచారులకు జరిగే మర్యాదలు నేటినుంచి నాగశిర్షికి జరుగుతాయి. మహారాజులొంగారి అను మతితో చేసినదే ఈ నియామకం. మరొక్కవిషయం. ప్రస్తుతం మేం ఈ విజయపురిలో కట్టికున్న మహావైత్యా నికి ఈ నాగశిర్షిని ఈ మత్యాలకంకితో పక్క రించి శిల్పకర్తావ్యవహారంగా నియమిస్తున్నాం.

(మంగళవాద్యధ్వనులు - కలకలం)

వీర—రెమ్మజ్జా! ఎక్కడకీ—సభ ముగిసింది. రా, ఇంక విధిదాం. మొంతి శ్రీ మహాదేవిగారు వెల్లి పోయివారు. పద. మనమా పోదాం.

(అందరు నిష్క్రమణ)

వెట్టి పాట

శ్రీ బెజ్జూరి శ్రీనివాసమూర్తి

౧

వెట్టిపాటల నే నాలపింతు ననుచు
కలపు బ్రదుకెల్ల పిచ్చిపోకడలె యనుచు
నవ్వుకొను లోకమునకు వందనము లిచ్చి
స్వామి, నినుగూర్చి మాటికి పాడుకొందు.

౨

ఈ కవిత్వపు పిచ్చి నా హృదయసీమ
వరిగతి వహించుకొలది, దుర్భరదురంత
వేదనామలీమన మగు విశ్వమందు
వెలుగుదారుల కవలియంచుల జరింతు.

3

భావనోన్మాదమో, ప్రేమభర మొత్తండి !
పాడుకొనుచున్న నా చిన్ని పాటలోన
కాంచుచుందును నీ నాట్యగతులయందు
చిత్త మలరించు ప్రతిభావిశేషమెల్ల.

మహాత్మునిజాతకములో మారకదశ

శ్రీ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

అంతరసమాప్తికాలము నాధారముగా తీసికొని నూత్యగణితపద్ధతులతో ఉదయము 2 గం. 30 ని. 20 సె. A. M. (1. S. T.) కాలమున మహాత్ముడు జనన మందియుండవలయు నని ఏప్రెల్ 'భారతి' సంచికలో కనుగొనియుంటిమిదా! "మరాఠీ స్తుతీయః పంథాః" అనునీతి, ఏకోక్తౌ త్త మార్గమును లేవదీసి వారని హీనము చేయువా రుందురేమో? మరియు, సుఖికువినుండియో, ప్రాణపదమునుండియో, లేక నాడీగ్రంథపద్ధతులమాలమునలో లగ్న కున్దిని పరిక్షించుటకై పరిశోధకులు సయితము పూనుకొనకపోరు. మంచిదే కాని, 1933 వ సంవత్సరమున "విధిలిపి" అను క్షోణిపత్రములో మహాత్ముని జన్మకాలము 2-౨౨ A. M. అని వ్రాయబడినట్లు ఇటీవల నామిత్రుడొకడు తెలిపెను*.

"ఉత్పత్త్యేగే హి మమ బోధి సమానస్థిం" అనుకొని సంతసితముకాక!

జన్మకాలమునుగూర్చి భిన్నాభిప్రాయము లిట్లు వున్నందు, ఆయుర్దాయము నిషయమున పండితులకు భిన్నాభిప్రాయము లుండుట వింత కాదు. జాతకశాస్త్రమున ఆయుర్దాయవిచార మెంత ముఖ్యమో, దాని పద్ధతి అంత గహనము. ప్రాచీనగ్రంథములలో ఆయుర్దాయనిర్ణయము చేయు పద్ధతులు నానాప్రకారములుగా చెప్పబడియున్నవి.

"ఆయుర్దాయవిచారో హి గహన స్సర్వదా ద్విజ,

* కెంకనూరు అష్టోల్లాసకలుమ్యాగకైకా, 1933 వ సం॥ మాఘ శుక్ల సంచిక ౨౩౫ వ పుట చూడుము.

ఆయుర్వహుప్రకారేణ భాషితం బ్రహ్మజా పురా"

(బృహత్పరాశరహోర)

బహుప్రకారములైన ఈ ఆయుర్దాయదశాపద్ధతులలో ఏ వ్యక్తికి ఏ పద్ధతి మెవయోగించవలయునో నిర్ణయించుట సులభకార్యము కాదు. ఈ విషయమును గూర్చిన మూత్రము లనేకములు 'బృహత్పరాశరహోర' లోనే కాననచ్చుచున్నవి. కాని, ఏమి కారణమో, అవి సామాన్యముగా ప్రచారములోనికి రాలేదు. మన దక్షిణదేశములో సర్వసామాన్యముగా అన్ని జాతకములకును 'వింశోత్తరీపద్ధతి' యనబడు ఉద్యుదేశ మూత్రమే కారాంతికులు వాడుచున్నారు. కృష్ణపక్షములో రవి హోరలో, శుక్లపక్షములో చంద్రహోరలో పుట్టిన జాతకులకుమూత్రమే ఈ వింశోత్తరీదశ ఉపయోగించవలయు నని పరాశరుడే వాదించినాడు:—

"కృష్ణేక్ష రవిహోరాయాం, చంద్రహోరాగలే వితే"

(బృహత్పరాశర హోర)

కాని, కృష్ణపక్షములో పగలు, శుక్లపక్షములో రాత్రి పుట్టినవారికే వింశోత్తరీదశ ఫలము నిచ్చునని 'మానసాగరిపద్ధతి' స్పష్టముగా చెప్పెనున్నది:—

"కృష్ణపక్షే దివా జన్మ, శుక్లపక్షే యదా నిశ, వింశోత్తరీ దశా తస్య, కుభాకుభ ఫలప్రదా"

అనేకశతాబ్దముల అనుభవము వలన శాస్త్రజ్ఞులు నిశ్చయించిన అర్థ మిది కాలోలు? ప్రాచీనమూత్రము లిట్లుండగా, ఏకమూలీకాప్రయోగమునలె సర్వజాతకములకును ఈ వింశోత్తరీదశ కట్టుట ఏమి న్యాయ్యము?

హానిండు. ఈ ఉడుదశకు నిశ్చితము, అనగా నిరయన చంద్రస్థానము అధారము కదా? పంచాంగ కర్తలు భిన్నభిన్నములైన అయవాలకులను ఉపయోగించుటచే వేరువేరు పంచాంగముల నుపయోగించు వారికి వేరు వేరుగా చంద్రస్థితి వచ్చుటకు సంభవ మున్నది. అనుటచేత ఒకరు నిర్ణయించిన దశాభ్యుక్త్యంతరములు ఇంకొకరు నిర్ణయింపగలుగుట అసంభవము. చూడుడు :

తెంగళూరు చాక్లరు వి. వి. రామకృష్ణగారు మహాత్ముని మరణకాలమునకు సురుమహాదశలో రవి భుక్తి వచ్చి మారకము చేసిన దని నిర్ణయించిరి. నిరయనముగా తృతీయవృద్ధాధిపతియై ఆప్తము భావమందున్న సురుమహాదశలో, లాభాధిపతియై ద్వాదశ భావమందుండు రవిభుక్తి మారకము నిచ్చుట సమంజస మని వీరి వాదము. తెనాలి వి. వి. అప్పారావుగారు సురుదశలో శనిభుక్తిలో, బుధాంతరములో (అనగా గౌరవం సం. ఆగష్టునుండి డిశంబరు) మారకము కలుగు వని చెప్పియుండిరి. † అట్లు సంభవించలేదు సతే గాని, ఇదే లెక్క ననుసరించి మహాత్ముని మరణ కాలమునకు సురుమహాదశలో శుక్రభుక్తి వచ్చును. సురుదశను మారకదశగా పండితులందరు తీర్మానించి యున్నారు కదా? ౭౦ సంవత్సరముల ముసలితన ములో ఆరంభమై ౧౬ సంవత్సరముల దీర్ఘకాలము నడువలసియున్న సురుమహాదశ మన హిందూదేశ ములో—అందులో ఇప్పటి ఆరోగ్యపరిస్థితులలో— మారకదశ కావచ్చు ననుటకు అంత శ్రమ పడవక్కర లేదు. ఇక, దీనిలో శుక్రభుక్తి, అనగా లగ్నాష్టమాధి పతిభుక్తి మారకము చేసిన దనుకొన్నచో ఇదిహాడ సమవ్యయమగును.

* తెంగళూరు అప్పిలాలికల్ మాన్యగృహ గౌరవ మార్పిటల సంచిక ౨౦౨ వ పుటచూడుడు.

† ౧౯౩౨ సం. డిశంబరునెల ౪ వ తేదీ నాటి 'హిందూ' వారపత్రికచూడుడు.

‡ తెంగళూరు అప్పిలాలికల్ మాన్యగృహ గౌరవ వారసంచిక ౪౬౮ వ పుట చూడుడు.

ఇందుమించుగా ఒక్కటే కాలమును జన్మ కాలముగా ఉపయోగించుకొన్న వీరిరువురి దృష్టిలో మహాత్ముని మరణకాలమునకు రాగల దశాభ్యుక్తలలో ఇంత వ్యత్యాసము వచ్చినచో, భిన్న కాల ముపయోగించినవారి మాట ఇక అడుగు పనియే ఉండదు.

వి. కే. సింహగారి దృష్టిలో సురుమహాదశలో కుజభుక్తిలో మహాత్మునికి మరణము సంభవించిన దట! † కుజాదు ద్వితీయపక్ష ము మారకస్థానాధిపతి యగుటచే ఆ గ్రహభుక్తిలో ఇట్టి విషమఫలము కలుగుట యుక్తమని వీరి వాదము. ఎవరియుక్తిని మనము కాదన గలము? ఇంతవీల? ఇంకెవరైన నెరుమహాదశలో శని భుక్తిలోనే మహాత్ముని విర్యాణము జరిగియుండవలె వన్నచో మాత్రము మనము కాదనగలమా? దశావాగు డగు సురువుకు పృథ్విమృత్తిలో ద్వితీయమారకస్థాన ములో నున్న శని ప్రజలమారకుడు కాదా?

మాటవరుసకు మనము వైతముదశాభ్యుక్తలను సుజేంతము. సాయనచంద్రస్థానము సింహరాశిలో ౨౦ భాగలు ౧౪ కలలలో మనకు వచ్చినది. 'శ్రోతి గ్గణిత'రీత్యా వచ్చు అయవాలకుల నుపయోగించిము గాక:—

భా. కల	
సాయనచంద్రుడు	౨౦-౧౪ సింహము.
అయవాలకులు ౧౨ వివేయగా	౨౨-౨
నిరయనచంద్రస్థానము	౨౮-౧౨ కటకము.
ది మా సం	
అనుటచే బుధమహాదశాశేషము	౧౬ - ౩ - ౨
జన్మదినము చేర్చగా	౨-౧౦-౧౮౬౯
బుధమహాదశాంతము	౧౮-౧-౧౮౭౨
కేతు, శుక్ర, రవి, చంద్ర, కుజ,	
రాశుమహాదశలం చేర్చగా...	౦-౦-౬౮
సురుమహాదశారంభము	౧౮-౧-౧౯౪౦
దీనిలో, సురుభుక్తి	౧౮-౧-౨
" శనిభుక్తి	౧౨-౬-౨
" బుధభుక్తి	౬-౧-౨
" కేతుభుక్తి	౬-౧౧-౦
చేర్చగా వచ్చు కాలము	౩౦-౧-౧౯౪౦

అనగా, అవసరమనకు గురుకులోలో శేషులైయు, అందులో బుధాంతరమును, నికరముగా ముగిసి పోయినవని తేలును. చతుర్థకేంద్రమందును శేషులు మోక్షకావకుడు కదా? మరి బుధుడో, అష్టమ (మృత్యు)స్థానాధిపతి అయినాడు. మూరకమునకు ఇంకేమి కావలయును?

మూలగ్న వాదుల కథలే ఇట్లుండగా, కర్కాటకమో, కింహమో అగ్నముగా నిర్ణయించినవారు ఏదేదాభిప్రాయము పాధించుకో? ఇంతే కాదు. జన్మ సంవత్సరమును, జన్మదినమును సంయతము మార్చి (చారికి లభించిన సామగ్రి అదియే కావోలు) కన్యా అగ్నమును మహాత్ముడు అవతరించెనని చెప్పి అప్పటి కుండలిలో ఏమేమో రాజయోగముల శేర్మరించి దానితో మహాత్ముని జీవితధర్మములను సమన్వయపరచినవారు సంయతము ఉన్నారట. వీరుకూడ ఉడుదళనే ఆధారముగా తీసికొని ఏదో మూరకదళాభిప్రాయము గూర్చి జనవరికి చూపుదు రనుటకు సంభేదము లేదు.

మహాత్ముని జన్మకాలములో ఆకాశరంగమందు చంద్రుడు ఏదో ఒక రాశిలో, ఏదో ఒక భాగలో, ఏదో ఒక్క కలలోనే కదా (వికలమట అట్లుం తము) ఉండగలడు? అట్టి చంద్రస్థానమునే ఉపకరణముగా తీసికొని సాధించవలసిన వింశోత్తరదశాపదలిలో ఒక్కొక్క కార్తాంతివని ఒక్కొక్క రీతిగా దశాంతర్వళిలు గణితములో వచ్చు టెట్లు? తాము సాధించిన దశాంతర్వళిలకు తమ ముక్కునకు మూటిగా అర్థము చెప్పి సమన్వయము చేయును వీరు కాలక్షేపము చేయుచున్నారని విమర్శకులు వాదించిరని, తప్పునలేము. జ్యోతిశాస్త్రమునే ఎగతాళిచేయుటకు సమయమునకై కామకొనియున్న ఆధునికసర్వజ్ఞ మృత్యులకు ప్రబలమైన ఊలే కొమ్మకదా యీ అవ్యవస్థ? మరియు జ్ఞానువులను విద్యార్థుల దృష్టిలో ఇది

* శ్రీ పండితభూషణ వి. సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రుగారిచే ఇంగ్లీషు అనువాదములో ప్రకటింపబడిన 'ఉత్తరకాలామృతము'నందలి ఉదాహరణాత్మకములను చూడుము.

కొన్ని గందరగోళముగాక మరేమియు? విద్యార్థికులలో, విశ్వవిద్యాలయములలో, ఈ శాస్త్రముపై అభిమానము వశించుటకు ఇంతకన్న ప్రబలకారణము కావలయునా?

* కాని, ఈ అవ్యవస్థకు శాస్త్రము జవాబుదారీ కాదు. మహర్షి ప్రజీతములగు అనేకగ్రంథములు నామమాత్రాపక్షము లయినవి. ఉన్నవైనా, అన్నియు సులభముగా దొరకవు. దొరికినవానిలోని సూత్రములు కొన్ని అర్థముకాని స్థితిలో నిలిచియున్నవి. ఇక—

“యస్మై కస్మై న దాతవ్యం, స్యువాక్యపరిషిద్ధయే.”
అనువాక్యము ననుసరించి ఎన్ని సంప్రదాయములు శాస్త్రజ్ఞులు రహస్యముగా నుంచుకొనుటచే నశించిపోయినవో? సంకేయాస్పదములుగా మన్ను సూత్రములకు ఉపపత్తిని విమర్శించు పరిశోధకులు అరుదైనారు. ఎవరి శేషుక్కు లభించునో అదే శాస్త్ర సర్వస్వముగా భావించి దానితోనే ఉదరపోషణమో, పరప్రతారణమో కావించజూచు కార్తాంతికులు ప్రబలివారు. “పండితుడు అజాలకు ౧౩ నెలల భవిష్యము” చెప్పుదుమని తాటికాయలంకేపి ప్రకటనాక్షరముల తమ కార్యస్థాన ద్వారములపై వ్రాసియుంచుకొను ‘వాక్’ జ్యోతిషులు ఇప్పటి నగరములలో మూలచూలలో నిండియుండుట ఈశాస్త్రమునకు నేటికాలమున పట్టిన అధోగతికి సాక్ష్యము. దీనికి మంచిస్థితి కావలయునన్నచో, పండితులు హోరాశాస్త్రసంస్థలను నెలకొల్పి పరిశోధనలు సలుపుటయు, ప్రాచీనసూత్రములను ఆధునికావధానములతో సమన్వయపరచుటయు ఖండాంతరశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతహోరాశాస్త్రయుక్తులను ఉదారబుద్ధితో విమర్శించి, వానిలో తగినవాని శేర్మరించి స్వీకరించటయు, విశ్వవిద్యాలయములలో ఈ శాస్త్రమునకు స్థానము కల్పించుటకై పాటుపడుటయు అత్యవశ్యకములు. అట్లు జరిగినచేతప్పు, ఈ విద్యకు రాజాదరము, ప్రజాదరము లభించుట కల్గ. ఆ భాగ్య మెన్నటికో?

అది అట్లుండె. దేశమానదశాపదలి ననుసరించి చరితగ్రహులు మహాత్ముని నిర్వాణకాలమునకు కర్మ

పరిపాకము నెట్లు చూచించినవో పరిశీలించుట ఆర
మితము కా దనుకొందును. ఈ క్రిందనున్నదే మహా
శుభ్ర పాఠ్యపజ్జనకంబలి. పాఠకమహాశయుల
పాఠశాలార్థమై గ్రామీణ వ సంవత్సరము జనవరి
మాసాంతమునకు చరిత్రగ్రహముల స్థానములు పయితము
చూపబడినవి.

జన్మకాలిగ్రహభావస్థానములతో కల్పింప సం
వత్సరముల వయస్సునకు చరిత్రగ్రహోదయ వీన సంబంధ
ములను సంపాదించినవో దయచేసి లగ్నమాదు చిత్ర
గింపుడు :—

(౧) అట్టిమ (మృత్యు) భావముపైనే అర్థకేంద్ర
(రగ భాగల) విషమదృష్టిని బరపుచున్న మాణుల

		ఇంద్రగ-రగ మోక్ష (ప) ౮-౩౦	న గ-మ	
		ఇంద్ర గ-౩౬ (వ)	VII ౩-౩౬ న ౨౦-౧౦ (వ)	
కు గ-౫౨ శే ౦-౩	శే ౮-౧౧ IV ౪-౧	మహాశుభ్ర జాతికకుంబలి — [పాఠ్యవము]		వ ౩-౩౬ వ ౨౦-౫౫
కు గ-౫౨ I ౮-౧౦ మ ౦-౫౬	మోక్ష (ప) ౬-౩౩	X ౪-౧౦ ౪-౧౧ మృత్యు (ప) గ-౫౦ వ ౨౦-౧౪		నా ౦-౩
	శ ౧౨-౨౧	I ౩-౩౬ మ ౩-౪౬ న గ-౨౩ కు గ-౨౪	ర ౮-౫౬ పాత్యా (ప) ౮-౪౮	పుణ్య (ప) గ-౪౬
ర ౨౩-౪౦ శ ౨౦-౩౧ పాత్యా (ప) గ-౪౫	మృత్యు (ప) ౩-౧౦ పుణ్య (ప) ౨౮-౦	X ౨౨-౨౦		

మార్క:- (౧) (ప) అనగా- సహమ విందువు.

(౨) బైటికుంబలిలో చూపబడినది చరిత్రగ్రహస్థానములు,

మరి ఇంద్రుడు వక్రచారము వాక్రయించి యిపు
దెవట నున్నాడో చూచితిరా? మృత్యుసహమ
విందువునై, మరీయు చరిత్రపాత్యాసహమ విందువు
ఏకకాలమందే పరిపూర్ణకోగదృష్టిని (౧౨౦ భాగలు)
ప్రసరింపజేయుచు వాని “కార్యమునకు అనుకూలపరి
స్థితులన్నియు సిద్ధముగా నున్నవి” అనుచున్నాడు.

ఇంతమాత్రమే చాలదు. మహాశుభ్ర లగ్నాధిపతి
చొరకనిదే యీ పరిస్థితు లేమి చేయగలవు? కాని,
దురదృష్టవశమున—లేక కర్మావసరముగా—ఇదే
వయస్సునకు లగ్నాధిపతి కుజుడు చరించి, చిరికేం
ద్రుని కేంద్ర (౮౦ భాగల) క్షత్రదృష్టికే అత్యంత
పన్నిహితుడుగా ఆకర్షింపబడుట ప్రమాదకారి. ఇంత

కన్న మంచి అవకాశము ఇంద్రునికి వీరయ్యులలో లభించగలదు. సరేకాని, చలనదశయన మృత్యువహ మును ఎచటికి పోయిఉన్నదో ముఖ్యముగా గమనింపుడు. కాలకర్మసంయోగ మనగా ఇట్లుండవలయు గదా? ఈ సహమము అవసానకాలమునకు చలించి చచ్చి నికరముగా మహాత్ముని జన్మలగ్నము (తమ స్థానము) పైననే సామ్యత్వించియున్నది!! మోసము, పాత్య, మృత్యువు ఇవి మూడును జట్టుకట్టుకొనియుండలేదా? తమస్థానాధిపతి (కుజుడు) మోసముపాలయి వాడు; తమవుపై మృత్యువు విలచి నది!! గ్రహచారఫల మనగా ఇంతకంటే వేరేమి? దశాఫలము శోటితో చెప్పి చెలితో చూపినట్లుండలేదా?

(౨) జన్మలగ్నము (అనగా భౌతికదేహము) చలించి మకరరాశిలో ౯వ భాగకు పోయిన దని వరుసగులు గమనించగలరు. వ్యయస్థానమందలి జన్మరవిలో ప్రాతికూల్య (౯౦ భాగల) దృష్టిని పొంది జన్మకాల పాత్యాసహమమునకు నికరముగా నిండు కేంద్రస్థానమును చలితలగ్నము ఆక్రమించు వక యిప్పుడే. ఇదియే విధి! చలితలగ్న మిప్పుడు మీననవాంశలో ఉన్నది. జన్మరవి యుండుట ధనుర్నవాంశలో. చలిత రవి ఇప్పుడాక్రమించియుండుట సయితము ధనుర్నవాంశయే. అనగా, అష్టమస్థానము నందుండి మృత్యువు నుద్బోధించు బృహస్పతి అధికారమునకే ఇరన్నీయు లోబడిన వగుట. తగినట్లే యున్నది ఫలము.

(౩) చలితరవిస్థానము జన్మరవినుండి ౭౦ భాగలు రక కలల మారములో నున్నది కదా? దీని మధ్యబిందువు (centre of gravity) వృశ్చికరాశిలో ౧౦ భాగలు ౧౦ కలలలో ఉండు నని పాతకమహాశయము ఊహించియుండుదురు. నికరముగ ఈ ఫలముండే జన్మకాలమందు కుజుండుట విశేషము.

* ఏప్రిల్ మాసపు భారతీసంచితలోని వ్యాసములో ౩౦వ పుటలో రెండుచోట్ల 'వెమిన్' అనుటకు మారుగా 'లెమిన్' అని యుండుట ముద్రణ ప్రమాదము. చదువరులు తమింతురుగాక!

అనగా, ఈ వయస్సునకు మహాత్ముని రవి కుజునిపై ఊగుమన్నాడనట. చలితకుజుడు ఈ వయస్సునందే ఇంద్రుని మాయకు లోబడి రైవహతుడై చెడుటచే, రిశ్యలమును రవి అనుభవించుచున్నాడని అర్థము. చలిత రవికి చలితకుజునితో ఇదే కాలమునకే క్రాంతి సామ్యము (Parallel Declination) సయితము సిద్ధించుటచేత కుజుని దోషము ప్రబలముగా సంతృప్తముగా రవి వాక్రమించినది.

(౪) చలితచంద్రుడు అవసానకాలమునకు జన్మ కుజునితో నికరముగా సార్ధశేంద్ర (౧౩౫ భాగల) విషమదృష్టికి చచ్చియుండుట గమనింపదగినది. ఇంద్రుని మాయావాసురలకు లోపైన కుజుడు రవికి దోషము నందిచ్చుటే గాక చంద్రుని సయితము వేధించుచున్నాడు.

(౫) లగ్నమును భౌతికదేహమని, చంద్రుని సూక్ష్మదేహమని, రవిని జీవాత్మ అని భావించుట సంప్రదాయము. అయ్యుచు పట్టనదగిన ఈ మూడును వీక కాలమున వేధపాలు కానిచో సామాన్యముగా మృతి సంభవించ దనటకు వేరు వ్యాఖ్యాన మవసరముండదు. పై చలనదశాయోగములచే ఈ మూడును ఏవిధముగా వేధపాలై చెడినవో పాతకమహాశయముల కమగొని యున్నాడు. కాని, "మానవనీకై జీవితమును ధార జోసి, అనాసక్తియోగమును త్రికరణస్థితిగా అనుభవము లోనికి తెచ్చుకొని, అజాతకేత్రు వను ఖ్యాతి గాంచిన మహాత్మునికి ఇట్టి అపమృత్యువు రావలయువా?" అని సందేహించువారికి మన మేముని ప్రత్యుత్తరము ఇవ్వగలము. జాతకమునే ప్రక్షింతముగాక! ప్రత్యుత్తరము జాతకమందలి పుణ్యసహమమునుండియే రావలసి యున్నది. ఈ దిండువు చలించి ఇప్పుడు వృశ్చిక రాశిలో ౨౯వ భాగలో నున్నది కదా? ఏమి దీని అర్థ మందురేమో? వృశ్చికరాశిలో అంత్యభాగమునకు 'గండాంత'మని వ్యవహార ముండుట మన మెరుంగుదును. విశేష మేమన, వృశ్చికరాశిలో ౨౯వ భాగ 'అపరిహర్యప్రార్థకర్మఫలమభవము' తెలుపునట్టిదని మారిన వెమిన్ * వండితుని సిద్ధాంతము. అవసాన కాలమునకు పుణ్యసహమము చలనదశయన నికరముగా

ఈ దుష్టభాగకే వచ్చియున్న దన్నచో ప్రార్థన మొనరింప వచ్చును. ఎంత అపరిహార్యమో, వేరుగా వివరింప వక్కరయ్యుండదు.

“పారిజాపి పాకేణాపి, బ్రహ్మజాపి, సురైరపి, లలాటిభిరేతే భా పరిమార్చం న కళ్యణే!”

అను పెద్దబాక్యమును మన కీ చరిత్రపుణ్యండువు జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నట్లు కావచ్చును. లేదా? ఇంకేమి ప్రత్యుత్తరము కావలయును?

(౬) మోక్షసహమందిండువును చూడుడు. మేమరాజీలో మిథున (మధ) నవాంశము పొంది, జన్మరచితిని హత్యాపహమునకును ఎదురుగా అపహాసకాలమునకు పోయి నిలచుకొనియున్నది. ఈ పాంచభౌతిక దేహ సంబంధము ఇంక చాలానది హత్యావ్యాజయచే జీవాత్మును విలిచి ఈ లిండువు అక్కర్చించుకొన్నట్లు చూపట్టుచుండలేదా? చరితరచి ఇప్పుడు గమములో న్నోత్రహంశకు పోయి ఉత్తమశ్లోకతమ అర్జించి యున్నాడు. ఏస్వల్పరద్యప్రార్థనకేముననో జన్మకాలమున పరమనీచస్థానమందున్న రచి చలనచక్రమున (అనగా కర్మయోగముచే) అత్యుత్తమస్థితికి వచ్చినపుడు మోక్షసహమందిండువు చలనధర్మముచే మేమరాజీ ౧౦ వ భాగము (ఇదే రచికి పరమోచ్చస్థానము) “నీ ఉచ్చస్థానమునకు నీవు రమ్మ” అని ఆహ్వానించి నది. సర్వసమబుద్ధి, అహింసాత్మకత్వస్థితింతయు, సర్వమానవసేవ, సర్వస్వత్యాగము, కారాగారనివాసము, మానవ్రతము, ఉపవాసాదినియమములు మున్నగు అసాధారణగుణములచే ప్రార్థనకేమమున బుద్ధిపూర్వకముగా ఇహమందే పూర్ణముగా, నిశ్శేషముగా అనుభవించి, శాంతివీరుడైన ఆ మహాహోగిని మోక్ష మహాస్వనించుట ఏమి అరుదు? అట్లు కాదని, అన్యకత్యయతోటి దైవభక్తిని తెలుపు సింహరాజీ ౧౦ వ భాగంలో మన్నధర్మస్థానాధిపతి చంద్రుడు, ఈ చంద్రునికి లిండు కర్మస్థానములో సుక్రమాభివృద్ధిని నూచించు వృషధర్మరాజీ ౨౦ వ భాగంలో మన్న బృహస్పతి, వీరు నీతివీరకాయ లగుదురు. అందులో వీరి పరస్పరకేంద్రవర్తిత్యము నూటికి ౯౯౯ వంతులకు పైగా మన్నది. యోగపు ఫలము పూర్ణముగా రావలయును గదా?

మహాత్ముని ప్రార్థనాపథము, రామధజనము, చరిత్రలో కాశ్యపముగా నిలుచునట్టిది.

“ప్రాణప్రయోగసమయే కళహంతి తైః కంఠావరోధవదిభా స్మరణం కుత స్తే?”

అని కులశేఖరాచార్యులు వాపోయినగతి తెచ్చుకొనక, ఆంధ్రకాల అసాధారణభూరపరిష్కరులలో సయితము స్థితిప్రజ్ఞుడై, “రాం, రాం, రాం” అని ముహూగును పనిశ్రుత్రీరామవామస్మరణ చేసి భౌతిక దేహమును వదిలిన ఆ మహాత్ముడు ముక్తు డనుటకు ఎవ్వరు సంశయింపగలరు?

దేవమానదళలో చరిత్రగ్రహములు, చరిత్రసహమములు, చరిత్రలగ్నము—ఇది మహాత్ముని శిల్ప సంవత్సరముల వయస్సులో వీరిగమైన కర్మఫలపరిపాకమును నూచించెనో, అది నూచించిన ఫలముతో జరిగిన దుష్కర్మజామమునకు సమన్వయము ఎంత హృదయంగమముగా నీడించినదో, సంశేషముగా పాశకమహాశయలకు నిశేధించితిని, విశేష మేమనగా ప్రశంసలోనన్న కాలమునే ఆధారముగా తీసుకొని సాయనకుండలిని ఎవరు గుణించినను, ఈమె జ్యోతిరమైన భేదము లేక పై చలనఫలములన్నియు నీడించగలవు. ఉడుదకాభుక్తులలో వచ్చినట్లు రిలకొక్క భేదము వచ్చుట అసంభవము. జన్మనక్షత్రము మఖయా, లేక ఆశ్లేషయా, మారకభుక్తి నాగుడు రవియా, కుజాదా, శుక్రదా, లేక మరయొక్కదా అను సందేహముల కిచ్చట అనకాకముండదు. సృష్టగ్రహములు, సృష్టభౌవములు, సృష్టసహమములు మున్నగువానిలో భేదము రాదు కావున, ఎవ రెవరికితోచిన యుక్తులలో, యోగములలో వారు చెప్పకొన వచ్చును. అనుటచే ఆగ్రహస్థ యుంపదనుట.

సాయనసృష్టికలగ్నమునకు మరియొక్క విశేషధర్మ మున్నది.

“సృష్టికే మకరే జన్మ, నృజాం రాహు ర్మృతిప్రదః”
(బృహత్సారాశరచోర)

అను పరాశరమూత్రము వృద్ధిలగ్నబాతులకు రాహుదే మరణమును దెచ్చు నని తెల్పుచున్నది. ఈ జాతకమునందో, రాహువు ప్రబలుడై దశమకేంద్రమధ్యమందే గలడు. చలనవశమున ఈ రాహువు అవసానకాలమునకు సింహరాశ్యారంభకలలు (౦-3) చేరుకొని నడుముకట్టి గంధపంధిలో దూకుటకు సిద్ధముగా నుండుట చదువరులు గమనించియుండురు. కావుననే మహాత్మునికి గొప్ప అపమృత్యుగండ మానవ మైనది. పరకాని, రాహుదశ యిపుడు లేచే అని సందేహింతురేమో?

“యోగేషు కేచి జ్ఞాయంతే
మూఢాః కాశ్మీరగాద్దభాః;
యోగా ప్రేకిం కరిష్యంతి
స్వదశానా మసాగమే.”

అనునీతి, దశాసౌకర్యము వచ్చినపుడే గ్రహము ఫలము మాపగల దనుమాట సత్యమే! కాని, దశయనగా వింకో త్రిదశ అనియే అర్థము చెప్పగలనైన అవసర మే మున్నది? దేవమానదశాపద్ధతిలో, ఈ వయస్సునకు చలితరాహువు గంధారఫలమును మాపుటకు సమర్థుడై సిద్ధముగా నుండె నని కనుగొంటిమి. ఇది దశ కాదా?

“పంచత్వర మహోరాత్రం
యే జానంతి మనీషిణః.”

(భూపాలుడు)

అను వాక్యమున నిర్వచించబడిన త్రోత్తిక్వాస్త్రభర్మముపై వాధారపడినదే ఈ దేవమానదశాపద్ధతి. చక్రభ్రమణము (Rotary motion), పరిభ్రమణము (Revolutionary motion) అను రెండు రకముల గతులు మన భూమి కున్నవి. ఒకదాని ఫలము మానవ మానవుతో అహోరాత్రము, రెండవదాని ఫలము దేవ మానవుతో ఆహోరాత్రము. అనగా, మానవమానములో పంచత్వర మనుట. ఈ రెండింటికి గల పరస్పర సంబంధమే ఈ దశాపద్ధతికి మూలాధారము. దేవమాన దినములో 3౬౦ వ వంతు కదా మానవమానదినము? అట్లే మానవమానదినములో 3౬౦ వ వంతు (అనగా,

మధ్యలగ్నము భచక్రములో ఒక్కభాగ జరుగుటకై పట్టు ౧౦ విభుడియల కాలము) నూత్నమానదినముగా భావించబడుచున్నది. ఒక మానవమానదినములో చారవశమున గ్రహస్థానములలో కలుగు మార్పులవలన ఫలము జాతకునికి ఒక్కసంవత్సరకాలములో ఫలము నిచ్చును. ఇదే దేవమానదశ, దీనినే పాశ్చాత్యకాస్త్రజ్ఞులు Secondary Progression అని అందురు. నూత్నమానదినములో మధ్యలగ్నచలనమువలన కలుగు మార్పులు పయితము జాతకున కొక్క సంవత్సరఫలమును సూచించును. ఈ పద్ధతికి ‘ఏకాంశవర్ష పద్ధతి’ అని వ్యవహారము. పాశ్చాత్యకాస్త్రజ్ఞులు దీనిని (Primary Progression) అని అందురు. ఈ పద్ధతులను గూర్చియు, వానివలన పొందించు శుభాశుభఫలములనుగూర్చియు పాశ్చాత్యదేశములలో నిపులమైన గ్రంథజాల మున్నది. అది అట్లుండె.

దేవమానపద్ధతి ననుసరించి చలితరాహువు ఇపుడు దశలో దుష్టు డయ్యె నని కనుగొంటిమి. పైన వ్రాసిన పరాశరమూత్రము సాయనలగ్నమునకు తాగుగా ఫలించిన దనుటకు ఇది తార్కాణ.

హంతకుడు తుపాకినుండు శ్రేష్ఠిన వేళలో దేహశీనగరమందు పూర్వహారిజము (Horizon) లో ఉదయించుచుండిన భచక్రభాగ కర్కటకరాశిఅంశ్యభాగమందలి గంధపంధియే యనుట చదువరులు మరచియుండరు. నుండు తగిలినప్పటి తార్కాటికలగ్నమును మహాత్ముని చలితరాహువు ఎదుర్కొని ఆలింగన మొనర్చుకొనుచున్నట్లు చూపట్టుచుండలేదా?

మరియుక తార్కాణము. మృత్యుస్థానమందున్న గురువు నాశ్రయించి లగ్నాధిపతియగు కుజుని వేధించగలిగినపుడు కదా రాహువు తన మారకత్వభర్మమును వెరవేర్చగలుగుట? చూడుడు—

భా కల

జన్మగురుస్థానము ౩౦-౧౦ వృషభం
జన్మకుజునికి సమస్తప్రకవేధాస్థానముగూ-౨౪ ”

పై రెండింటి ఆంతరము ౧-౪౬

పై అంతరములో మధ్యభాగము }
అవగా, గురువందొక మజ }
వేళ్లు ఫలింజగల స్థావము } ౧౮-౧౯ వృషభం

అవసానవేళలో రాహు వుండుట నికరముగా
వృషభరాశిలో ౧౮ భాగల ౧౬ కలలయందే అని
గమనించితిమేని రాహువుకై వాటము మనకు పుష్ట
ముగా కావరాగలదు.

ఇంకొక్క వింత, సింహరాశిలో ౪ వ
భాగలో కదా జన్మరాహు వుండుట? మారకుడైన
రాహువుయొక్క కార్యములో ౪ వ శంఖ్యకు ఎంత
చెలయున్నదో పరిశీలింపుడు. హంతకుడు ప్రేర్పిన
కుపాకిగుండ్లు వాలు గని వార్తాపత్రికలు ఘోషించుట
గురుచియుండెను. జన్మకాలములో మారకత్వాధి
కారము గల మహారాహువుయొక్క ముఖమునుండి
పడలు విడువాయువులచే సింహరాశిలో ఎన్ని భాగలు
విడుదలగును లయ్యెనో, అన్ని కుపాకిగుండ్లు మాత్రమే
ప్రేలుట! ఏమి చైవచిత్రమిది!

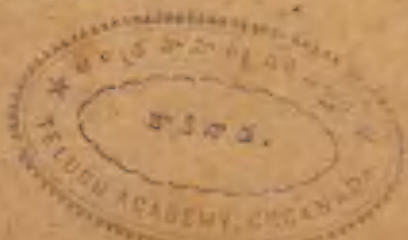
సింహరాశి ౪ వ భాగలో మన్న రాహువునకు
ఇంత అర్థమున్నదా అని యింకను సందేహించువా
గుండెకపోదు, అట్టివారికి ఒక చిన్న మనవి. రాహు
వును మారకు పండియగాని, ఆకాశరంగమునుండి
కుపాకి చేతబట్టుకొని ఆ మహారాహువే దేహాగ్నిగవ
మునకు దిగి వచ్చి మహాత్మున కెదురుగా నిల్చి కుపాకి
గుండ్లు కాల్చినా పడుకొనగలమా? హంతకుని ప్రేరే
సిందినా దనవచ్చును. కాని, అదియును జాతకగ్రహ
ముల మూలముననే జరుగవలసియున్నది కదా? హంత

కుని జాతకమున యున్న మైన చరిత్రకుజగ్రహము సింహ
రాశిలో ౪ వ భాగకు వచ్చినపుడే ఈ ఘోరకృత్యము
జరిగిన దని విన్నవో పాకకమహాశయలు ఆశ్చర్యపడక
మానరు. ఇంతే కాదు, వాత్సాహామవిచారణ తరువాత
వాాయాధిపతి తీర్పుచెప్పట ౧౦-౨౮౮౪౪ వ తేదీ
నాడు ఉదయము ౧౧-3౦ A. M. (I. S. T.) కాల
ములో అని పత్రికలలో చదివితిమి. అప్పటి లగ్నాధి
పతి శుక్రుడు కుంభరాశి ౪ వ భాగలో దళిమకేంద్ర
మధ్యమందే నిలిచియుండెను. జాతకములో వాత్సా
హహామధిపతి ఈ శుక్రుడే! మహాత్ముని జన్మరాహువు
పై కూర్చుండి స్వారిచేయదున్న హంతకుని చరిత
కుజునకు ఎదురుగా (౧౦౦ డిగ్రీలు) ఈ శుక్రుడు
నిలుచుకొనియుండి వాయాధిపతి చెప్పిన తీర్పును
విన్నాదెనుట! సింహరాశి ౪ వ భాగయందలి రాహువు
మాహాత్మ్యము కేసుతీర్పుకాలములో సయితము మనకు
కావవచ్చుచున్నది! ఇంత చాలదా?

ఎంత కల దనినను వ్యాసకు పెరిగిపోయినది.
పాకకమహాశయల తనను నర్థించుచు ఇప్పటి కింతవో
విరమించును. హంతకమహాశయని జాతకముతో
ప్రకృతవిషయమునకు గల సంబంధమునుగూర్చి
ఇంకొక్కతూరి చర్చించియు గాక!

"తం సంత శ్లోకు మన్తంతి
సదసవ్యక్తి హేతవః,
హేము పుంలత్యతే వ్యాగ్నా
విసర్థి వ్యామికాపివా."

(కాలిదాసు)

ఆశాజ్యోతి

[కథానిక]

శ్రీ గోపీచంద్

నిలువుబొట్టుకుమల్లే వెలుగుతున్న దీపానికి కొడి కట్టింది. కాంతి తగ్గింది.

కొడి రాలుద్దామని ఆమె దీపం దగ్గరకు వెళ్లింది. కాని తీరా దగ్గరకు వెళ్లేటప్పటికి ఆమెకు భయం వేసింది. చితిలో కూర్చున్న సీతమ్మవారికిమల్లే కూర్చుని వుంది కొడి. కొడి రాలిస్తే దీపం బాగా వెలుగుతుంది. నిజమే. కాని కొడిని రాలే ప్రయత్నంలో దీపానికే మోసం రావచ్చు. దురాశ దుఃఖానికి చేయి. ఆమె కొడిని రాలేకపోయింది. తనవరు కొడి రాలేదానికి? కొడిఅవసరం దీపానిది. ఆ పని దీపమే చూడుకుంటుంది. విడిపోవటమే మంచి దనుకున్నప్పుడు కొడి తనంతట తానే విడిపోతుంది. ఆ పాపాన్ని తనెందుకు వాడికట్టాలి, వున్నవి చాలక?

గీసిన అగ్గిపుల్లకోసం వెతికింది. గీసిన వేసిన అగ్గిపుల్లతో వొత్తి పెద్దది చేసింది. పెరికిన తోటకూరకాడకుమల్లే వొత్తి వాలి పోయింది. కోవగించినట్లు దీపం చిటపట చిటపట మంది. ఆరిపోయిందే అనిపించింది.

మెగుండె గుళేలు మన్నది. ఆవురు ఆవురు నుంటూ పసివాడిదగ్గరకు వెళ్లింది. వాడికి రెండో నెల, గుండె జలుబు. మూసిన కన్ను తెరవటం లేదు. వేసిన చెయ్యి కదల్చటం లేదు. చాదిన కాలు మడవటంలేదు.

దీపం ఆరలేదు. నాడు కదలేదు.

ఆమెకళ్లు చెమ్మగిల్గినై. జీవితం పామై తరుముతూ వుంది ఆమెని.

ఆమెభర్త మరణించాడు. ఈ పసివాడు కడుపున పడటం, ఆమెభర్త మరణించటం వాకేసారి జరిగినై. అప్పుడే తను ఆత్మహత్య చేసుకుందాం అనుకుంది. కాని తన కడుపులో కదిలే ప్రియాన్ని వాదిలిపెట్టలేక పోయింది. తను ఆత్మహత్య చేసుకుందాం అనుకున్నప్పుడల్లా కడుపులో పూపిరి నలప నట్లు తన్నుకునేవాడు. తనకు బాలివేనేది. ఆ ప్రయత్నం మానుకుంది. వీడికోసమే తను బ్రతికింది.

“అమ్మా!”—మంచంమీద ఆమెకు ఎదురుగా కూర్చున్న కూతురు పలకరించింది. ఆమెకు భయంవేసింది. పలకలేక పోయింది.

“అమ్మా”—కూతురు మళ్లీ పలక రించింది. ఆ పిల్లకు ఆరో ఏడు. పట్టిన పట్టు విడవదు. ఆమెమాట పెకలించింది. “ఏం తల్లీ?”

“చిట్టిబాబుకి జబ్బు కాదా?”—అడిగింది కూతురు.

“అవు నమ్మా” అని, కూతురు ఇంకేమి అడుగుతుందో అని ప్రాణాలు విగబట్టుకొని కూర్చుంది.

“నయం అవుతుందిలే అమ్మా. విచారం పెట్టుకోకు” అంది కూతురు.

అమెకు ప్రాణం లేది వచ్చింది.
“నయం అప్రతుండా అమ్మా?”

“తప్పకుండా నయం అప్రతుంది”.

“మా అమ్మే” అని పిల్లని వాళ్లొక
తీసుకుంది; గట్టిగా కావలించుకుంది. అమె
వాళ్లు గగుర్పొడిచింది. పాలు చే పు కి
వచ్చినై. కళ్లు నీళ్లు కమ్మినై. రవికె తడి
సింది. కన్నీళ్లు వారికినై.

“తప్పకుండా నయం అప్రతుండా
అమ్మా?” అతురతగా అడిగింది కూతుర్ని.

“ఓ”

“మా అమ్మే!” పరవశస్వంతో కళ్లు
మూసుకుంది. హద్దులు సురిగినై. అంచులు
కరిగినై. కొలుకులనిండా కన్నీరు. లోక
మంతా జలమయం. ఆ మయంలో మరి
ఆకు, ఆ ఆకుమీద పసిపాప. కళ్లు తెరిచే
టప్పటికి మంచంలో పున్న పసివాడు శేష
తల్పకాయలా కనుపించాడు.

చలిగాలి వేసింది. గాలి తగలకుండా
పసివాడికి గుడ్డ కప్పింది. బొట్టుబొట్టుగా
మందు పోసింది. చంటివాడు చప్పరించాడు.

“చూశావటే అమ్మా, చిట్టి బా బు
వేపాలు. ఏమీ ఎరగనట్టు కళ్లు మూసు
కొని గుటుక్కున తాగినేశాడు” అన్నది
కూతురు.

అమె చిరునవ్వు నవ్వింది. కూతురు
తల నిమిరింది.

గోడనున్న గడియారం టంగుటంగున
గంటలు కొట్టింది.

ఆ గడియారం తను కొత్తగా కాప
రానికి వచ్చినప్పుడు కొన్నది. ఎంత కాలం

గడిచింది, ఎన్ని మార్పులు వచ్చినై! కాని
అదిమాత్రం ఒకే రకంగా తిరుగుతూ వుంది.
ఉదయం ఆరుగంటలనుంచి సాయంత్రం
ఆరుగంటలు, సాయంత్రం ఆరు గం ట లు
మొదలుకొని మళ్లీ ఉదయం ఆరుగంటలు
ఈవిధంగా తిరుగుతూనే ఉంది. మార్పు లేదు.
అలవాటై అనుకోటమేగానీ, జీవితం లో
మార్పుకీ, కాలానికీ ఏమి సంబంధం? కాలం
గడవటం అని అవసరం కొద్దీ అనుకుంటాం
గాని, కాలానికి గ డ వ టం అ నే ది
ఎక్క డుంది? ఉన్నదేదో వుంది. అనలు
కాలం అనేదే లేదు.

తన భర్తకు ఆ గడియారం అంటే
చాలా ఇష్టం. నమ్మకం. దాన్ని బట్టే
వడిచారు జీవితంఅంతా. ఆయన బ్రతికి
పున్నంతకాలం అదికూడా ఆయనకోసమే
ఆడుతున్నట్టు ఆడేది. ఇప్పుడు తనకోసమే
తను ఆడుతున్నట్టు నటిస్తూ వుంది. ఎంత
వంచన! ఇతరులను ఇంత వం చిం చి
బ్రతక్కపోతే ఏమో. అది గంటలు కొట్టి
నప్పుడల్లా “నాకోసమే నేను ఆడుతున్నాను.
నా కో స మే నేను ఆ డు తు న్నా ను”
అంటున్నట్టు వినిపిస్తుంది తనకి. తన భర్తను
జ్ఞాపకం చేస్తుంది. ఆయన వొట్టి అమాయ
కుడు. అందర్నీ ఇట్లాగే నమ్మేవాడు. అందరి
కోసం తను పనిచేస్తూ వుండబట్టి. ఇప్పు
ఏమనుకొని ఏమి ప్రయోజనం?

“ఏమిటమ్మా ఆలోచిస్తున్నావు?” అ,
అడిగింది కూతురు.

అందరూ తనకోసమే పనిచేస్తున్నారు
అనుకునేవాడు. ఇంత మోసం ఉంటుం దని
ఆయనకేం తెలుసు అయినా.

“ఏమీ లేదమ్మా” అని చెప్పింది ఆమె. కాని కూతురు ఆమెమాటలు నమ్మి నట్టు లేదు.

“నువ్వు కాస్తేపు పడుకో అమ్మా” అంది.

“నాపడక్కి ఏమొచ్చిందిలే తల్లీ!”

“నిన్నకూడా నిద్దర లేదు.”

“పరవాలేదులే అమ్మా”

“మాకు జబ్బుచేస్తే నువ్వు చూస్తావు. నీకు జబ్బుచేస్తే ఎవరు చూస్తా రమ్మా?”

“భగవంతుడు” అనబోయింది. కాని కూతురు “నిన్ను చూసే భగవంతుడు నన్ను మాత్రం చూడడటే” అంటుండేమోనని, ఆపుకొని “నువ్వు పడుకో అమ్మా” అన్నది. “నాకు జబ్బు చెయ్యదులే తల్లీ” అన్నది. ఈ జవాబు కూతురికి నచ్చలేదు. “చిట్టి బాబుని నేను చూస్తాగా. నువ్వు పడుకో అమ్మా” అన్నది. “వొద్దుగాని, నువ్వు వెళ్లి పడుకో”.

“అబ్బ! నాకు నిద్దర రావటం లేదే” అంది కూతురు. అని మెదలకుండా కూర్చుంది. ఈలోగా ఏమి ఆలోచించిందో, కానే పయితరువార మల్లీ అందుకుంది.

“చూడమ్మా, చిట్టిబాబుకి ఇంత జబ్బు చేసిందా - మనం కాబట్టి సరిపోయింది... నాన్నగారే వుంటే—ఎంత గండరగోళపడే వారే” అన్నది.

ఆమె మూట్లాడలేదు. ఒక పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచింది. కూతురు చెప్పింది నిజం. పిల్లలకు కొంచెం జబ్బుచేస్తే ఆయన మనిషి మనిషిగా వుండేవారు కాదు. తను కంగారు పడేవారు. తనని కంగారు పెట్టేవారు. ఇల్లంతా కంగారు కంగారు చేసేవారు.

గడియ గడియ! “నయం అవుతుందా?” అని తనని అడిగేవారు. చిక్క మొహం పెట్టుకొని దీనంగా అడిగేవారు. ఆయన్ని చూస్తే తనకు బాలి వేసేది. లాలించ బుద్ధయ్యేది.

“నయం అవుతుంది” అని చెప్పేది తను.

“తప్పకుండా నయం అవుతుందంటావా?” అని అడిగేవారు.

కాస్త అనుమానంగా చెపితే ఏమై పోతారో అని తనకు భయం వేసేది. “తప్పకుండా నయం అవుతుంది.” అని చెప్పేది.

“నిజం చెప్పు” అని అడిగేవారు.

తను నిజం చెప్పాలట.

“నిజమేనండీ. తప్పకుండా నయం అవుతుంది. నామాట అబద్ధమేమో తెల్లవారేప్పటికి చూడండి. తగ్గకపోతే అప్పుడు అడగండి” అని తనతో చెప్పించుకొనిగాని వాదిలేవారు కాదు.

తనకు ఈ ఇద్దరు బిడ్డల నందునా ఒక కొడుకు పుట్టిపోయాడు. ఆరోజుల్లో ఆయన ఎంత బాధపడ్డాడు! తనకు ఆస్పత్రిలో కేరటం ఇవ్వలేదు. వాళ్లకు కాన్పుచెయ్యటం తెలుసుగాని పసికూనల్ని పెంచటం తెలియదు. ఆముదం పెట్టనివ్వరు. ఎంత చలిగాలి పీస్తున్నా సరే, తలుపులన్నీ బాల్లగా తీసి ఉంచుతారు. అందుకని తనకు ఆస్పత్రికి వెళ్లటం ఇవ్వలేదు. ఆయనకు ఆస్పత్రి అంటే నమ్మకం. డాక్టరు అంటే నమ్మకం. ఆయనకోసం చేరింది. ఆ కాన్పు చాలా కష్టం అయింది.

ఆస్పత్రిలో చేరటమే మంచిదయింది అనిపించింది తనకు. కాని ఆరోజోజు పిల్లవాడుపోయాడు. ఆయనదుఃఖం ఏం చెప్పమో ఆస్పత్రిఆవరణలో ఆ పెద్ద చెట్టుకింద

ఒంటరిగా దిగాలుపడి నుంచున్న ఆయన్ను చూస్తే కడుపు తరుక్కుపోయింది. తను ధైర్యం చెప్పి ఇంటికి తీసుకురావలసివచ్చింది.

“అన్నా! వెళ్లకుండా వుంటే బ్రతికే వాడేమో”. అన్నారు. వెళ్లటమే మంచిది అయిందని తాను ఎంతో సర్ది చెప్పింది. కాని ఆయనమనస్సుకి కలిగిన గాయం మాన్పలేకపోయింది.

“ఇటువంటివన్నీ మనకే జరుగుతయ్యెందుకనో?” అన్నారు.

“మనకే ఎందుకు జరుగుతయ్యిందో తెలియదు. మన కష్టాలు గనక మనకు తెలుస్తున్నయ్యి” అన్నది తను. తన ప్రవర్తన ఆయనకు ఆశ్చర్యం కలిగించింది. ఇంత మొండి మనస్సేమో అనుకున్నారో ఏమో. పాపం, ఆయన కేం తెలుసు తన బాధ. మనస్సులో తను పడిన బాధ ఆయన చూచి ఉంటేనా?

... ..

దీపం వెలుగుతూ వుంది. కొడి పెరుగుతూ వుంది. దీపం తన్ను తాను హరించు కొంటూ లోకానికి వెలుగు నిస్తూ వుంది. కొడి తాను పెరుగుతూ కాంతిని తగ్గిస్తూ వుంది. కొడిస్వభావం దీపానికి తెలుసు. కాని దాన్ని సృష్టించుకోకుండా ఉరుకోదు. ఆ సృష్టివల్ల తనకు ప్రాణాపాయం కలిగినా సరే. ఎదుగుబాదుగూ లేకుండా చిరకాలం బ్రతికిందానికంటే కడులుతూ, వెలుగుతూ ఆనందంగా ఒక్కక్షణం బ్రతికినా చాలు. అందుకు తన్ను తాను కాల్చుకుంటుంది. కొడి కట్టించుకుంటుంది. ప్రాణంమీదకు తెచ్చుకుంటుంది. జీవితం క్షణధంగురం చేసుకుంటుంది.

దీపం కుంకుమబాట్టు అయింది.

వొత్తి! నూనె అందటం లేదు అనుకుంది ఆమె. లేచి పాడుల్లో నీళ్లు పోసినట్లు ప్రతిచోటో నూనె పోసింది. మెదలకుండా వెళ్లి పసివాడిదగ్గర కూర్చుంది. వాల్లో మార్పు కనిపించింది. కదిలాడు. ఒక్క కదలటమేనా? గుప్పెట మూస్తున్నాడు, తెరుస్తున్నాడు. ఆమె చూచింది. “చూశావా అమ్మా, బాబు ఏం చేస్తున్నాడో” అన్నది కూతురుతో సంతోషం పట్టలేక.

“అడుకుంటున్నాడే” అన్నది కూతురు.

తల్లి పసివానిచెయ్యి నిమురుతూ కూర్చుంది. ఆమెచూపుడుకేలు తన గుప్పెట్లో పట్టుకున్నాడు పసివాడు. వొదలడు. ఆమెకి వొదిలించుకోవాలని లేదు. ఆలాగే కూర్చుంది.

పసివాడు వున్నట్లు వుండి కళ్లు తెరిచాడు. ఎంత తెలివిగా చూశాడని! తల్లిని గుర్తుపట్టినట్టే చూశాడు. యుగయుగాల నుంచి ఆమెకోసం వెతుకుతున్నట్టూ, నేటికి వాడి కోర్కె తీరినట్టూ చూశాడు. తను కళ్లు తెరిచింది ఆమెను చూట్టానికే అన్నట్లు చూశాడు. ఆమె కంట పడగానే వాడి కళ్లు మిలమిలా మెరిసినై. తమలో తాము నవ్వుకున్నై.

“ఏరా నాతండ్రి! ఏమిటా? దేన్ని చూచు కొనిరా ఈ మురిపె?” అని అడిగింది ఆమె.

“అమ్మరా” అని జ్ఞాపకం చేసింది వాడి అక్క. వాడు కులికాడు. ఆ కులుకులో అమ్మచెయ్యి వొదిలాడు. గుప్పెట మొహాని కేసి రుద్దుకున్నాడు.

‘ఛీ, ఛీ, ఛీ, ఛీ’ అని వాణ్ణి నవ్వించటానికి ప్రయత్నించింది వాళ్ల అక్క.

నిజంగా వాడు నవ్వాడు. ఆ నవ్వుకి ధ్వని

లేదు. వాడు బయటికి నవ్వలేదు. లోపలే నవ్వుకున్నాడు. మబ్బు పట్టి ఉరమకుండా తేలిపోయినట్టు వుంది వాడి నవ్వు. లోపల నవ్వుకున్న ఆ నవ్వుకి వాడి వొళ్లంతా నవ్వింది. డొక్కలు ఎగరవేశాడు. ఉండేలు బద్దకుమల్లే పైకి లేచాడు ఊ అంటూ.

“ఊరుకోరా తండ్రీ. పడుకో” అని బ్రతిమాలింది తల్లి.

“చూశావా అమ్మా, నామాట నమ్మక పోతివే” అంది కూతురు.

“ఏమిటి తల్లీ?

“బాబుకి నయం అయింది.”

ఆమెవొళ్లు రుట్లుమన్నది. నిరాకారంగా వొళ్లంతా వ్యాపించివున్న ఆమె భయానికి ఆకారం ఏర్పడింది.

“నయం అవుతుందా తల్లీ?” గద్గద స్వరంతో అడిగింది.

‘ఓ’ అన్నది కూతురు.

“తప్పకుండా నయం అవుతుందా?”

“తప్పకుండా నయం అవుతుండే.”

“నిజంగానా?” అని అడగబోయింది. మాట నోటిదాకా వచ్చింది. భర్త జ్ఞాపకం వచ్చాడు. ఆయన తన్నీ విధంగానే అడిగే వారు. ఆమెకు లజ్జ కలిగింది. శరీరం రస వాహినిగా మారింది.

భర్త కనిపించాడు.

ఆమె కొత్త పెళ్లికూతురైంది.

“కులాసాగా వున్నావా?” అని అడిగాడు.

“మీకు తెలియదూ?”

“తెలుసు.”

“అవిటి బ్రతుకైంది అన్నిటికీ.”

“అలా అనుకోకు.”

“దేనిమీద ఆశ పెట్టుకొని అనుకోకుండా వుండేది?”

“నేను చెప్పింది మరచిపోయావా?”

“ఏమిటి?”

“కష్టమనీ సుఖమనీ, చావనీ బ్రతుకనీ— ఇవన్నీ పెట్టుకోగూడదు. ఈ ప్రపంచంలో ఒక మనిషి కష్టపడటం, సుఖపడటం, పుట్టడం చావటం ఇవేవీ చెప్పుకో తగ్గ విషయాలు కాదు. అంటే అంటకుండా బ్రతకటమే జీవితాన్ని జయించటం.”

— “అవును.”

“ఏమిటి అవును?”

“జ్ఞాపకం వుంది.”

“జ్ఞాపకం వుండంటే చాలదు. నీవు జ్ఞాపకం వుంచుకునేదానివీ, అది జ్ఞాపకం వుండేదీ — ఈ భేదం వున్నంతకాలం చిక్కే. నీవే జ్ఞాపకం, జ్ఞాపకమే నువ్వు కావాలి.”

“నేనే జ్ఞాపకం. జ్ఞాపకమే నేను.”

అతను అంతర్ధానం ఆయ్యాడు. రస వాహిని శరీరంగా మారింది. దీపం గుప్పుమంది. కాని ఆరలేదు. కొడి పెరిగింది. కాని విరగలేదు. ఆమె చూచింది. కాని దృష్టి నిలవలేదు. అదొక దీపం. దానికొక వొత్తి. వొత్తి కొక కొడి. ఇదొక మంచం. దాని మీద గుడ్డలు. గుడ్డల్లో పసివాడు. వాడికి జబ్బు. ఎదురుగా కూతురు. కూతురుకి ఎదురుగా తను. ఇల్లా దేనికి దాన్ని చూడలేక పోయింది. ఇవన్నీ కలిస్తే ఏమవుతుందో అదే జీవితం అనిపించింది. అదేదో ఒకటి వుంది అనిపించింది...

కూతురు కునుకుకూ వుంది.

“తల్లీ!” తల్లి లేపింది.

కూతురు బరువుగా రెప్పలు తెరిచింది.

“పడుకో అమ్మా. నిద్రర కాయలేవు.”

కూతురు కళ్లు నులుపుకొని ‘కాస్తేనే’ అంది.

“వినమ్మా, బబ్బు చేస్తుంది.”

“మరి నీకో?”

“నేను పెద్దదాన్ని.”

“నేను మాత్రం పెద్దదాన్ని కాదట. చూడు, బాబు కంటే ఎంత పెద్దనో” అని మంచంమీదనుంచి లేచి నుంచుంది.

“పెద్దతనం అంటే అదికాదు తల్లీ.”

“మరింకేమిటి?”

“నువ్వు నిజంగా పెద్దదానివైతే అప్పుడు తెలుస్తుంది.”

కూతురు మాట మార్చింది. “బాబు ఎంచక్కా నిద్రరపోతున్నాడే.” అన్నది.

“వాడికి వాళ్ల నాన్న గుణం వచ్చింది.”

“నాకో?”

“అమ్మగుణం.”

కూతురికి పడుకో బుద్ధయింది.

తల్లికి అర్థం అయింది.

తనలో తాను నవ్వుకుంది. నా తల్లిదీ వాళ్ల నాన్న గుణమే అనుకుంది.

కూతురు పడుకుంది. శాలువా కప్పు కుంది. మధ్యలో ఏమి జ్ఞాపకం వచ్చిందో నేను అన్నట్టే అయింది. “చిట్టిబాబుకి నయం అవుతుంది” అన్నాను. అయింది. “రేపు నాబాబుకి నేనే నీళ్లుపోస్తా, కార్లమీద పడు

కోబెట్టుకొని. రేపు నాకు నున్ని ఉండలు చేసిపెట్టవటే?”

మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూనే నిద్ర పోయింది. పిల్లల పని అంతే.

ఆమె పసివాడికి కప్పినగుడ్డ వర్తింది.

వొంటిమీద చెయ్యి వేసి చూసింది.

బుగ్గలు నిమిరింది. ఆలోచనలో పడింది.

తన తండ్రి...తన తల్లి...తన అన్నలు. అన్నల

పెల్లిల్లయి తన పేల్లి కాకముందే తండ్రి

మరణించాడు. తండ్రి గతించగానే అన్నలు

జేర్లు పడ్డారు. వాళ్ల జీవితాలు వేరైవై. తలిసి,

తనసీ పరాయివాళ్లని చూచినట్లు చూసే

వారు. తన తల్లి తనమీద ఆశ పెట్టుకొని

జీవించింది. తనని ఒకాయన చేతుల్లో పెట్టి

తప్పుకుంటా ననేది. తనకు వివాహం

అయింది. అప్పటినుంచీ తన కడుపున ఒక

కాయ పడితే చూడాలని ఆశపడేది. అంత

కంటే ఇక ఏ కోరికా లేదనేది. తనకు

కూతురు కలిగింది. మలిచూలు మగబిడ్డ అని

ఆశపడేది. మనమరాలిపెల్లి చూడాలని

ఆశపడేది. అంతకంటే ఏకోరికా లేదనేది.

కాని అప్పటిదాకా వుంటే మునిమనుషుణ్ణి

చూడాలని తప్పకుండా ఆశపడేది. ఆశకు

అతు లేదు. జీవితానికి పునాదే ఆశ. జీవి

చటం అంటేనే ఆశపడటం. ఆ జ్యోతి నర్వ

కాలనర్వావస్థలయందూ వెలుగుతూనే

వుంటుంది. తన భర్త అంటూవుండేవాడు.

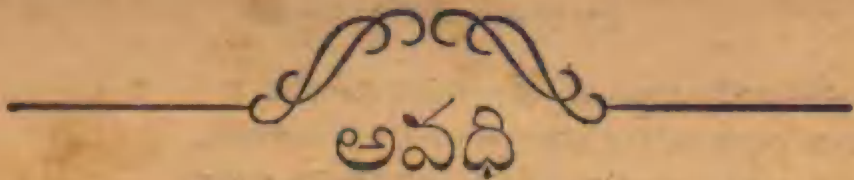
దేనికోసం బ్రతకటం అనే ప్రశ్న అర్థం లేని

ప్రశ్న. బ్రతకటమే ఆనందం.

కొడి రాలింది. దీపం మెరిసింది. మెర

వటంలో కొలనులోని కలువపువ్వులా మెరి

సింది. భట్లన తెల్లవారింది.

శ్రీ కలవటపు రామగోపాలరావు

దిక్కుల కళ్ల నెత్తురుల దీధితు లెక్కెను, బ్రక్క వార్నిధుల్
గ్రక్కె నహంకృతుల్, గగనకంపన వట్టిటు లాడి మబ్బులన్
రిక్కలు త్రుల్లె, వాటవికరీతులు రేగిన పుష్పరంచు నీ
వెక్కడి కింక పాంథ పయసించెద వర్ధనిమాలితాక్షులన్ ?

వేదుల గాడ్పులం దునురు వ్రేలు యెడారి యిహాన నెందరో
స్వాదరపోషణాథులయి, సోదరమానవహోమకుండమం
దేదో విభూతి నెత్తుకొన నెంచెడు బుద్ధులె పెద్దలైన, నిం
కేదయ! ధర్మమున్ దయయు నెంచుల కీపయ నప్రయాసముల్ ?

పోయెను పాపభీతి, విడిపోయెను ముష్కరసితి, మాయమై
పోయెను శాంతి, వ్యర్థమయి పోయెను దేవుడు పడ్డపాట్లు, వా
పోయెను భూతధాత్రి, సరిపోయెను పొట్టకు జీవితార్థ, మై
పోయెను మానవామరమహోదయస్వప్నమహాస్సమాధిగాన్.

ఒక్కతరమ్ములోనె రణహోమము లయ్యెను రెండు, చాల కిం
కొక్క తరమ్ము నాహుతిగ గోరెడు రాక్షసి శాస్త్రబుద్ధిలై
తక్కల నాడు గుండియలు దద్దరిలంగను యెండి మండునే
దొక్కలు సొక్కి సోల, లయడోలిక లాడ ద్విపాద రాసులన్.

మనిషికై యెన్నో మారులు మారి మారి-యవతరించిన దేవుడే యలసిపోయి,
మార్చలేనట్టి దిశ హతమార్చ బూని-నట్టలుండిన, నింకేటి యాశ పాంథ !

పడి లేచుచు తరతరముల-నుడులను జడజంగమముల శోధించుచు నో
బడుగా ! యిపు డెచ్చటికీ-వడి యన పాంథుండు మధురవాక్కుల ననియెన్.

ఓయి, సాంతము తనులిప్త నొక్కటైన-గడుపలే దింత నేమేమొ కాలజీవ
నావధులగూర్చి, దేవుని భావిగూర్చి-యర్భకావేశభీతుల నాడె దిబుల.

మాదిరి దప్పి మానవు లమానుషవృత్తి జరింప, తెల్లినన్,
కాదగు పూరుషార్థ మది కాదగునే పరమార్థ మింక నీ
మేదిని లేదె, సిల్వపయి మేకు కరంగిన గుండెనెత్తురుల్
బూదయిపోయెనే, ఋషులు బుద్ధులు నూరక పుట్టిపోయిరే !

మాసిన జెన్నో ఘట్టములు మానవజీవపయోధినిచులై
యాన, నిరాశ లోకుల నహర్నిశలట్టుల జాటి యావగా,
నీ సమయమే కాలమని, నీతరమే యిహమంచు నింతగా
గాసిలజెల్లినే, మమత కప్పలు విచ్చుక చూడనొప్పదే !

ఏతరమున కితర మిం-కీతరమున ప్రళయమనియె యిదె యభ్యుదయో
పేతస్వర్గమనియో-నీతులు వల్లింప జెల్లినే యొకటైనన్ ?

నీడ వెలు గుండుటకు సాక్షి, నిశ దినావ-శేష, మట్టులె నీవన్న చెడుగు పంచ
పొంది వెలువడుచుండెడు మంచి, కాల-జలధిపరిణామవీచికానలిలగతుల.

కనుల మూయ తారకలు లేకపోలేదు; - నిప్పు ద్రోక్క గాలు నీదు కాలె-
మనిపి తప్పిపోవ మారక మతనికే - గాని, యమరధర్మభూత కాదు.

దంభము లేల మానవయుదంతమె నృప్తికి మేలుబంతి యా
రంభ మటంచు, జీవముల రాసులు నెన్నడినాల్గుకోట్ల సం
రంభమునందు నీ నరదురాగతదుర్గతి కాంచ నొక్క వి
ష్కంభము మాత్రమై చనిన కాలము రాలునె, కర్మ తప్పనే !

గీతాంబకును గుండెకోత వాతలు పెట్టి మెట్ట వేదాంతాల బట్టు మేధ,
కొండపై నొక నిడుగుండె పండిన పంట - ధర కిట్టదని మట్టు కరకుతనము,
ఒక రావి జీవకారుణ్యావబోధలు పుట్టింటనే మాసినట్టి పట్టు,
సర్వసమైక్యతాస్వామి యెడారిప్రవక్త పేరున కత్తులు నూరు జడత,
తరము నూతులపై వెల్లుదడము తపసి-పంకజమ్ముల నులిమెడి మనుజవర్గ
మంతరించెడునేగాత, యంతమాత్ర-మంతరించెడునే మహాసంతస్పృహ ?

ఆశ లుండిన వర కట్టు లాశ లుండు-నందుకేనోయి, యీ విధి నవధి లేక
కడలియును, నేలయును గాలి గడచిపోదు-విశ్వచైతన్యపరిణామవీధులంద.

కాలదోషం

[కథానిక]

శ్రీ పంతుల శ్రీరామకృష్ణ

‘అసలు ఆడమనుషుల మాట విశ్వం నాటి బుద్ధి తక్కువ’ అన్నాడు వెంకటవరసింహంగారు, భార్య కామేశ్వరమ్మ తెచ్చిన మంచినీళ్లయినా అందుకోకుండా! ‘మన తాపాతుకి వాడికి కాలేజీ చదువు చెప్పించడం ఏమిటి? స్కూలు ఫయన లయి పోగానే ఉద్యోగంలో కుదిరిస్తే ఈపాటి! మాడు ఇంక్రిమెంటు వచ్చిఉండును; ఆడవాళ్ల పెత్తనా లయితే ఇలాగే తగలదురా ఉంటుంది? అని, మరి ఏమీ అనడానికి తోచకకాజీలు మంచినీళ్లందుకొన్నాడు.

అతడు మంచినీళ్లు తాగి కొంచెం సర్దుకొన్నాక కామేశ్వరమ్మ అందుకొంది. ‘బిల్లివచ్చిన పని ఏమి యింకో మంచి చెడ్డా ఏమీ లేదు; వస్తూనే తిట్లు తిట్లు! అబ్బాయి చిద్దిరించిగాని ఉత్తరం వచ్చిందేమిటి?’

‘ఏమో! ఇప్పుడింకా రైలు దిగివస్తున్నామకదా నాకేం తెలుసును?—నన్నే ఇంటికే రావాలి. అచ్చే, నా బెండుకు రాస్తామా? నేను మొదట్నుంచి అంటూనే ఉన్నాను. మొక్కయి వంగనిది మానయి వంగకుండా, కాస్త ఇప్పుడే అడుపాజ్జల్లో ఉంచ నియ్యే అని. నువ్వే వాడిట్టం వచ్చినట్టు తిరగనిచ్చేవు. ఇప్పుడు వాడు మన మాట వింటాడా? కొన్నాళ్ల పాటు అమ్మాయికయినా ఉత్తరం ముక్క రాసేవాడు ఇప్పుడు దీర్చే లేదు. అతల కాస్త దొక్క మాజేసరి కల్లా ఓ, ఏంటోయించి చేస్తాడు నైదు—తానేమో ఇక్కడ మరో డబ్బు దాచిపెట్టి ఉంచినట్లు. ఇదివర కేలాగ రెండు మా ర్తయింది; ఇకమిదట, ఆపప్పుడ కదు. డబ్బు లేకపోతే వైరాగీవాళ్ళు వచ్చినట్టు తిక్కెట్టు లేకుండా రావలసిందేగాని నేను మరొక్క డబ్బుదీయేవా పంపను.’

‘ఇప్పుడు మిమ్మల్ని పంపమన్నవా క్లెరకు చెప్పండి? అసలు సంగ లేమిటో తేలనియ్యకుండా ముగ్గు నీ రంధంతా ఎందుకు?’

‘నీకు అలాగే ఉంటుంది. నాలా కష్టపడి అర్జిస్తే అప్పుడు నీకు, నీకొడుక్కి తెలిసిఉండేది. సరే, నీయిష్టం, నాకేం, ఉన్న బంగారం పిప్పి పినరూ అమ్మి, వీడి చదువుకింద తగలేకాముకదా! ఇక నేమిటి పెట్టి చేస్తావో చెయ్యి కూతురేపెల్లి. వాళ్లకి కట్నం చెయ్యిరూపాయలకి కాదీ తక్కువయినా వల్లకాదట. తక్కిన లాంఛనాలూ అవీ ఒక అయిదు వందలతో సర్దుకొంటారుట పాపం. వైఖర్లులు ఎంత కష్టంగా చేసినా మరొక అయిదాదవందలయినా కాకపోవుకదా! వావల్లకాదు బాబూ, ఎక్కణ్ణించి తెస్తావో, తే.’

‘నే నార్టింగుచేమాటయితే మీ ప్రాధేయ మేం? అయితే, ఇంతా వెల్లి నాశ్యంకంటే అంతే అనేకు కొని ఊరుకొన్నారా? కట్న మనుకొంటారో, లాంఛనాలే పెట్టుకొంటారో, వైధవంగా పెళ్ల చేసుకొంటారో, పదిహేనువంద లిచ్చేస్తాం; ఆకాస్తా అయిందనిపించి దణతేమా?’

‘ఓ, అనడానికేం, అన్నిమాటలూ అన్నిరకాలూ గామా అన్నావ. రెండుతేలి తక్కువయే మాట యితే మరి మనం వేరే చూడుకోవలసిందేనని మధ్య వర్తి నివ్కుర్లగా చెప్పేసేడు. అసలు అదైనా వాళ్ల అబ్బాయికి మన పిల్లమీద ఎంతో మోజు ఉండబట్టిట. లేకపోతే వాళ్లకి ఇంకా రెండింతలు కట్నం వచ్చే సంబంధాలు అవతల సిద్ధంగా ఉన్నాయట.’

‘అదే నే ననేపిని. ఇప్పుడుబారవిడిచేసేమంటే ఇటువంటి సంబంధం మనం బస్యలో మరి చెయ్య

లేము. అసలు మనఅమ్మాయికికూడా ఆ అబ్బాయి వచ్చేడు. అందుకే నీ నింకలా పోరుతున్నాను. తీరా పెళ్లి అటూ ఇటూ తేలకుండా సందిగ్ధంలో పడేసివచ్చే రన్నమాట!

‘హూ, ఇంత ఆవధిపడినా నీ కలాగే ఉంది. తాంటూలా రిచ్చేసేను. ముహూర్తం కూడా ఈ మాఘంలోనే!’

‘ఏమిటి, ముహూర్తంకూడా రహితపరుచు కొనే వచ్చేయో? అబ్బ! ఇంతశీత్రా చెప్పేను కాదు. అమ్మయ్య! ఇప్పటికీ ప్రాణాలు కుదుట పడ్డాయి. అయితే వ్యవహారం మళ్ళీ మొదటికి వచ్చింది కాబోలని భయపడ్డాను. అమ్మాయి, ముగ్ధి, ముగ్ధి, లేదు, కాంతంగారింటి! ఇల్లిందికాబోలు. తెండి స్నానానికి వేగం. ఇప్పటికే పన్నెండు దాటింది.’

‘ఓహో, ఏమి కులాసాగా ఉంది కామమ్మకి! కూతురి! పెళ్లయిపోతుందన్న కులాసావేగాని, తర వారే చేతికి చిప్ప వస్తుం దన్న జ్ఞానం లేదుకదా!’

‘ఎప్పుడూ ఎందుకో అందుకు మీ కన్నులే ఇది. కాస్త ముసికి సంతోషంగా ఉందా మని పించ కేం ఖర్చుకూ! ముగ్ధమ్మపెళ్లయిపోతే ఇక మన కేం చెప్పడం ఉంది చెప్పండి. ముసిద్దరికి చినమే గడవకపోతుందా! ధిగవంతుడే ఉన్నాడు.’

‘ఆ ధిగవంతుడు దెబ్బ ఖర్చుకొరలేకుండా నీకూతురికి పెళ్లి చేయించరామా? ఇదివరకల్లా తిండి పట్టాకూడా మానుకొని, కష్టాధీతి అంతా వాడి చదువుకింద పెట్టినందుకు వాడా వరసకాతియారయేడు. ఇక ఈ ముత్తై ఏళ్లు నాకీ చెయ్యగా మిగిలిన దెబ్బ పెట్టిదీని పెళ్లి చేసేయమంటున్నావు. నీదైర్య మేమిటో నా కేం తెలుసును? ఇక మీదట నువ్వే నన్ను పోషించాలి.’

‘ఆ దేమిటందీ అపధ్రంకపు మాటలు. ఈలోగా అబ్బాయి ఏదయినా ఉద్యోగం సంపాదించడా? అప్పుడు వాడు ప్రవేశించిన ఆ కంపెనీ ఎత్తిపెట్టే సేరుటాగిరి, లేకపోతే వాడి కీపాటికి దెబ్బా వేరూ ప్రతిష్ఠ వచ్చునటకదా!’

‘అలాగే మత్తై మనసులో పాలు తాగుతూ ఉండు. మొదటిదాని! మొగుడు లేడు, కడదానికి కల్యాణం అన్నట్లు వాడికి నిత్యకృత్యానికి, కని పెంచిన తల్లిదండ్రుల్ని పోషించడానికి గతి లేక పోతున్నదిగాని, ఇక నీకు దెబ్బ అర్జించడమూ, మైగా వేరూ ప్రతిష్ఠ సంపాదించడమన్నా? అనన్నీ శ్రమంశులు చెయ్యవలసిన పనులు. సరే, నాకేం? ఉన్న మాటంటే మగ్ధుడు నీకు కొంప వస్తుందికూడాను. నువ్వే, పట్టుపట్టి ఈ సంబంధం చేయిస్తున్నావు. నీదే వూచి. నేను మరి, ఇంట్లో సాపాటుకే తప్ప అఫీసులో పనికి పనికిరా వనేకదా రిటైరు చేశేస్తున్నారు. ఇకమీదట నువ్వే నడపాలి సంసారకటాన్ని— ఎవల్లింట్లో వంటలక్కగా ప్రవేశిస్తావో ఏం తేస్తావో నీయిస్తా—’

‘ఎందు కిన్ని మాటలు? మీ కంత సరదాగా ఉంటే మీదెబ్బ పెట్టుకొని ఊరేగండి. ఎదిగిన కూతుర్ని పెళ్లి చెయ్యకుండా ఇంట్లో ఉంచుకొందుకు నామదాగా లేకపోతే నాకేమి?’

‘ఇప్పుడీ పెళ్లంటూ చేసేస్తే, తరువాత ఎటు రంటి దైన్యం ప్రావ్యం అవధించినా పరుడే కాబోలు. కానీ, బుద్ధి, కల్యాణసారితో అన్నారు. రెండువేలు, మై మరొక రెండువందలయినా చిల్లర ఖర్చు లయిపోతాయి. తరవాత మరి నాప్రాదిదెంటు ఘండులో పెక్కచెయ్యకంటే మిగిలినీ, మోహిని తీసేస్తే ఒక ఏడాది, ఏడాదిన్నరలో ఆయిపోతుందనీ సువ్రసాగా తెలుసుకో!’

‘మంశు కుభకార్యం చల్లగా కౌనిద్దురూ, తర వారే తెలుసుకోవలసినవేవో లాగా తెలుసుకుందాం. మీతో ఇదే చిక్కు. చేపిడి అంతా చెయ్యడం, మళ్ళీ నానామాటలూ అంటూఉంచడమన్నా. ఇలాటి మాట లంటారనే, అమ్మాయి పెళ్లకే చేసుకోవంటున్నాది.’

‘పోనీ, ఏమిటి నవ్వు. మనతోపాటు హాయిగా ఉంటుంది, ఆమాత్రం చదువుకుంది, కొవాలంటే ఏ స్కూలుమాస్టరుపనో చేసుకుంటుంది—ఆ బిగ్గర ఎలాగూ ఉండి లేనిలో జనుఅయిపోయేడుకదా!’

‘ఏంభర్యమో, ఎప్పుడూ నోట గుమ్మితమయిన మాట రాదుకదా! మీరు వస్తారని చూడు త్రాటలాయి కండుకొని బాగా లైలుచేక దాటిన, గంటవరకు చూస్తున్నాను. రెండి వేగం పన్నావనికీ. అదినో అమ్మాయి! రా అమ్మా, మీవాన్నీ తాంబూలా లిచ్చేవేరుట—ఈవచ్చే మాఘంలానే మహూర్తం కూడానట!’

సుకీల ఏమీ ఎగిరి గంటవయ్యలేదు తల్లి అంత ఉత్సాహంగా చెప్పిన కుభవార్తను విని.

మధ్యాహ్నం అంతా ఒంటరిగా గదిలో తలుపు వేసుకొని కూర్చుంది.

అమ్మ కాఫీకి చూడుమార్లు పిలిస్తే వచ్చి తాగి వెళ్లి మర్నీ ఎప్పటిలాగే కూర్చుంది.

రెండుమాడుమార్లు ఏదో పుస్తకాలూ పత్రికలూ చదవాలని తీసింది. కానీ సాగలేదు. కిటికీ లోంచి కనిపిస్తూఉంటారు పీఠంబు వెళ్లి మనుష్యులు. కనిపించినంతసేపూ అలా చూడడం, తీరవారే మర్నీ కాంతం గారి పీఠివాకలిలో ఉన్న కొబ్బరి చెట్టువంక చూస్తూఉండడం. గాలికి కొబ్బరిమట్టులు ఎంత చక్కగా కదులాయి! అందులోనూ ఎండి పోయినవరకునే మరిచి. ప్రతిపర్యాయం గాలివేసినప్పుడూ, టిక ఫరి, ఈమాటుతో పడిపోతుందనే అనిపిస్తుంది. కానీ, ఎంత ప్రబలమయినవో దానిని చెట్టుకి కట్టి ఉంచిన కత్తి. మనుష్యులూ ఇంలేకొబ్బరి—గట్టిగా అంటిపట్టు కొన్న అల్లవాట్లనూ ఆచారాలనూ అవి ఎంత దుర్బలంగా అయినప్పటికీ వాటినే ఆలంబనంగా పట్టుకోవాలని చూస్తారు.....

అలా ఒంటరిగా ఏవనీ చెయ్యకుండా కూర్చోడం సుకీలకు తనమీద తనకే కోపం వస్తుంది. ఛ. ఛ. ఏదో ఒకటి నిశ్చయించుకోవాలనుకొంటుంది. గంటలయితే త్వరత్వరగా పరిగెడుతున్నాయిగాని ఆలోచనమాత్రం ఎప్పటివోలనే ఉన్నట్టుంటుంది.

ఒకక్షణంలో ఎన్నెన్నో చెయ్యాలన్న ధైర్యం, ఉత్సాహం. మరుక్షణంలోనే, తానుకృతగా కారక పడడం తప్ప చేయగలిగిందేమీ అని నిస్పృహ, నిరస భావమునూ—

అన్నయ్యంటే మగవాడుగనక చెల్లిపోయి, ఎన్ని శ్రమపడుతుంటున్నా పడి, స్వేచ్ఛగా బ్రతక గలంకున్నాడు. ఎప్పటికయినా గొప్పవాడు కా గలడు. కానీ, తన కదంతా సాధ్యమవుతుందా?

కాలంలే అన్నయ్య ఈనాడు తిరిగివచ్చి ‘ఏమిటో అవోకసరదాలు పోనిద్దురూ’ అని నామాలగా ఉద్యోగం చేసుకొంటే నలుగురూ భేష్ భేష్ అంటారు. అభయం పెద్ద వింతగాచూడరు. నిశ్చయంగా చెల్లిచేసుకొని నిర్విచారంగా ఉండగలడు. కానీ, తాను ప్రపంచంలో ఒకమారు స్వతంత్రించి కాలు పెట్టేక మర్నీ చెవ్వు తీసుకోవడమందా? ఒక మారు ఇంట్లోంచి చెల్లిపోతే అంతే, కష్టమో సుఖమో, లేకుంటే చాడో అంతేతప్ప మర్నీ పెరి చేసుకోవడం, సంసారం నిర్వర్తించడం మరి జరగ దానికీ వీలేదు.

అలాగని ఇప్పుడు చూడకుంటే నాన్నప్రాచి రెంటుఫంపంతా తన చెల్లికింద ఖర్చయిపోయి, రజ మానాన తన అత్తవారింటికి చెల్లిపోతే అమ్మనాన్నా గతి ఏంగాను? ఈవయస్సులో నాన్న మర్నీ ఉద్యోగం సంపాదించి ఆర్జించగలరా? అన్నయ్య ఉంటే ఏలాగా లేకపోవును, నిజమే—

కానీ, అన్నయ్య ఏం తెలివితక్కువవాడు కాదు. ఈనాటి మహావలులపాటి సామర్థ్యం లేదా? లేకేం, ఉంది. అయితే తను చెప్పినట్టు ప్రతిదానికీ సమయం సందర్భమూ కుదరాలి; ఈలోగా వత్తురి పోయినందుచల్ల ఫలితం ఏమీ ఉండదు. అయితే ఇప్పుడెన్ని చిక్కలు పడుతున్నాడో—పడిలేనేం, ఎన్ని అవస్థలు వడెందీ ఇప్పుడు గొప్పవాళ్ళయినవాళ్ళు ఈ పీఠికి వచ్చేరా?

సుకీల కేరలం తననుగించి, తాను ముందు అనుసరించవలసిన కార్యక్రమంనుగించిమాత్రమే ఆలోచించాలనుకొంటుంది. కానీ, ఆలోచన తనకు తెలియకుండానే తక్కిన అన్నిటినుగించి, ముఖ్యంగా అన్నయ్య రాఘవరావునుగించే ప్రసరిస్తుంది.

నిజంగానే నాన్న చెప్పినట్టు అన్నయ్య తీరి తాన్ని తెలివితక్కువగా పాడుచేసుకొంటున్నాడా?

ఉచ్యతే, ఏమంది, ఇలాగే నాన్న చెప్పినట్టా, ఏ నుమాస్తాపనో, లేకపోతే ది.యే. వరకూ చదివేదనకవక బడినాప్తురువనో చేసుకొని అతికష్టమిద నిత్యకృత్యం పెళ్ళలుచ్చునూ ముసలివాడైపోతే ఏమంది? ఇప్పుడల్లా ఎన్నికష్టాలు పడితే నేం? ఎప్పటికయినా అన్నయ్యి డబ్బా, పేనూ, ప్రతిపాదనపొందించగలిగితే అవి తమని మాత్రం కావేటి? కళకళలాడా కొంత త్యాగం చెయ్యాలి—అయితే నాన్న కిదంతా అర్థంకాదు. అన్నయ్యి ఏమో పూర్తిగా చెడిపోయేదనీ, ఎందుకూ కొఱగానివాడయిపోయేదనీ ఆయన నమ్మకంలో. ముగిల తనకి తెలియకుండానే అన్నయ్యి రాఘవరావు అభిప్రాయాలను చాలావరకు స్వంతంచేసికొంది.

కానీ, అంత నిబ్బరంలోనూ అనుమానభూమం లేకపోలేదు. అన్నయ్యను సరిగా అర్థంచేసుకోక పోతే నేం, నాన్నమాటలలోనూ కొంత యధార్థం లేకపోలేదు. పాపం, ఇన్నాళ్లూ అన్నయ్యిమీదనే తమ ఆశలన్నీ పెట్టుకొని ఉన్నార అమ్మ నాన్నాను. ఇప్పుడు నాన్న ఉద్యోగం చెయ్యడల్పాకొన్నా మరీ దొరకడుకదా, ఉన్నది కాస్తా తన పెళ్లికింద అయి పోతే, తరవాత వాళ్లని చూసేదెవళ్లు?

తాను పెళ్లిచేసుకోకుండా ఉండిపోయి, ట్రైయనింగయి ఏమ్మలమ్మిచ్చికు పనో పంపించిన గరిగితే—బాగానే ఉంటుంది. ఏమిటి నచ్చం—అదే భాగుంటుందేమో? కానీ, అమ్మ తనమాటే చూర బడనివ్వరు. ఎంతసేపూ తన పెళ్లిప్రయత్నాలూ తానూ, మరి తక్కిన ప్రపంచంగాడతే అక్కరలేదు.

పోనీ ఎవరికి చెప్పకుండా ఎక్కడికయినా పెళ్లి పోతే!—అమ్మ నాన్నా దుఃఖానికి మేర ఉంటుందా? వాళ్ల తృప్తి మాత్రం తనకు అక్కరలేదా?

అలా ముగిల ఆలోచన ఇంకా తెలులనేలేదు— కోజాయిమాత్రం తొందరగా తిరిగిపోతున్నాయి.

ఎన్నోరాత్రులు నిద్రపోకుండా తొమ్మిదీ— పదీ—పదకొండు—పన్నెండు అలా గంటలు వింటూ పడుకొనేది. అప్పుడప్పుడు వీధిలో ఎవరో

నడుస్తూండేవారు. కాస్త్రీగారి అమ్మాయి పంకితపాద కమా, కంకటాపుగారింట్లో గ్రామఫోను - ఇది ఎప్పు టిలాగే ఉన్నాయి. ముగిల ఆలోచనా అంతే—

అప్పుడప్పుడు పక్కమీదనుండి లేచి, వీధి నుమ్మంలోకి వచ్చేది. పట్టపగలే ఎమ్మన జనపమ్మ ర్థంగా ఉండని ఆవీణ, రాత్రి, కొరివిదయ్యలవంటి నరెట్టైకుదీపాల వెలుగులో మరి నిర్మానుష్యంగా, వింతదేశంలో భాషరాని ఒంటరి మనిషిలా కనిపించేది. ఇలా తను బతులుచేరి ఎంతవరకూ వెళ్లగలరు? ఒకటి, రెండు, మూడు, నాలుగు, అయిదు, ఆరు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది దీపాలు వరసగా ఉన్నాయి. అక్కడివరకూ తను నిబ్బరంగా తిన్నగా వెళ్లగలదు. తరవాత మూడుకోడ్లు కలుస్తాయి. ఎటువెళ్లడం? ఏమిటి చెయ్యడం?—అదే, తానేమీ చెయ్యలేదు. నిజమే—మళ్లీ తలుపు ధ్వజంగా వేసివచ్చిపడుకొనేది ముగిల.

ఎమ్మనగా అటూ ఇటూ ఆలోచించి, అన్ని పరిస్థితులనూ, అందరు మనుష్యులనూ సవ్యంగా పార పాటులేకుండా అర్థం చేసుకోవాలన్న మనుష్యులు స్వయంగా పాపానీంచి ఏపనీ చెయ్యలేరు.

ముగిల తాను స్వయంగా ఏమీ చెయ్యలేక పోయినా, లోపల్లోపల ఏదోఒకజూదిరి లెంగా, అందుకు విరుగుడుగా అన్నయ్యివసురించిన ఆకారే కేమా కడలాడుతూ ఉండేవి. ఈపగటివిండీలో రాకూ డదా, లేక అమ్మ నాన్నా నిద్రపోయినప్పుడు రాత్రి మెల్లగా తలుపు పిలకకూడదా? ఏమో ఈసరికి ఏరెండుమాడువేలో అయినా ఆర్పించి ఉండ నూడదా అని—అన్నయ్యిది అంత లేలికగా టైటపతే స్వభావం కాదు; కిందటిమారు నాన్నతో డెబ్బలాడి ఇల్లిపోతున్నప్పుడు ఒక్క తనతోనే అన్నాడు— 'ఈయన మరీ నాచదువుకింద ఖర్చు పెట్టేసిన వెంత? మాడువేలకంటే ఏవిధంగా లెక్కపెట్టివా ఎమ్మన ఉండదు, అధమం అమాడు వేలయినా ఆర్పిస్తేనేకానీ, ఈ నుమ్మంలో మళ్ళీ అడుగు పెట్ట' వన్నాడు. నిజంగా అన్నంతవనీ చేసి తీరుతాడు అన్నయ్యి ఈ పెళ్ళి అయే

లోపులే రావడమా—నస్తే. అతడు బియ్యం పంపించినకరిగినా లేకపోయినా గుళిల అపందానికి అవధి ఉండకపోవును. కాని, రావడానికి, పాపం రయిలు ఖర్చులన్నీ ఉంటేకదూ రాకునరావు కేటాలో—

నాన్న కే కష్టమనిపించింది. ఏదను తెలిస్తే బాగుంటు, ఒకపాతికరూపాయలు మనియార్దరు కడితే, ఈ పదికోజాలూ వాడింటే ఉంటే నిండుగా ఉంటుంది అన్నాడు.

అమ్మ తెలికి ఏమాటా అనరుగాని, లోపల్లోపల తనకంటే పదింతలు బాధపడుతుంది.

ఇక మరొక్క వారంకోజలే. రాలేదు, రాలేదు, రాలేదు, ఇక మరి రావేమో, నాన్న ఉత్తరం అందలేదుకాబోయి.

పెళ్లి పలకునంగానే జరిగిపోయింది. మధ్య వర్తి మాదావి జేతపు, నాన్నా పాములులా అన్నాడు. లాంఛనాలూ మొదలయినవాటిలో అంత పట్టుదల పట్టలేదు. అసలు పెళ్లికొడుక్కి—ఇంకా పెళ్లికొడుకేమిటి, ఆయనకు—తనను చూసినతరవాత తక్కిన పంబంధాలగురించిన ప్రశ్నకే మరి ఇవ్వపడలేదట—ఇది అదృష్టమే—

ఆయనకు కలవు లిచ్చేవరకూ ఈఒక్కసెలా వుట్టింటో ఉండడానికి సమ్మతించేరు—ఈవెల్లార్లలో నయినా అన్నయ్యగస్తే—ఎంత త్వరితగా ఉండును తనకు—కాని, రాలేదు. అక్కడ ఏమి ఇబ్బంది పడుతున్నాడో?

౨

పాతలబాటునొప్పున బియ్యమేమిట దగ్గరకి వచ్చేవరికి రాకునరావుకాళ్లు నిలిచిపోయేయి. కాని, అంతలోనే అప్రయత్నంగా రెయ్యి కేటాలోకి వెళ్లింది. ఒక్కరూపాయా రెండుఅజాలూమాత్రమే ఉన్నాయి. అతని చేతికిమాత్రం తెలిదేమిటి, అదివరకప్పుడే చూడూనాలుగుమాడ్లు లెక్కపెట్టడం జరిగింది, ఆఖరుఅయిదురూపాయల నోటు చూర్చినదగ్గరనుంది. తానుమాత్రం ఏం ఖర్చుచారుగా ఉంటున్నాడో?

లేదే, పిలువ్వు విషయాలన్నిటిలోనూ అతిపొందికగానే వ్యవహరిస్తున్నాడే.

విడిగా ఉన్న రెండజాలూ బియ్యం అయిపోతే, ఉన్న ఒక్కరూపాయా అత్యంతఉత్తమమయిన విధానాన్ని ఉపయోగించాలి.

అతను స్ఫుటంగా అనుకోకపోయినా, తండ్రికి లెలిగ్రాము చెయ్యడం అన్నది నిశ్చయం అయిపోయినట్లుగానే లెక్కించసాగాడు. ఎంతవుతుంది, రూపాయికంటే ఎక్కువ కాదు. ఏమిందిగనక, 'ఒక యాత్రైరూపాయలు పంపాలి. బయలుదేరినప్పున్నాను. అంతే కాని, ఒక ధర్మమాక్ష్యం ఉంది. ఇప్పుడు పోస్తానీకుకి ఇట్నించి బియ్యమీద చెల్లిపోతే రాత్రితిరుగులలో నడిచి రావడం అంత తేలికయిన పని కాదు. అంచేత ఉత్తమపద్ధతి ఇప్పుడే నడిచిపోవడం. ఇంతకీ తన కేం తొందర లేదు; వెళ్ళవలసింది పోస్తానీకుకే కదా! ఒక మైలున్నరకంటే ఎక్కువ ఉండదు. ఆమాత్రం నడవడమూ సుంచితే, ఈమధ్యన తిండి ఫరిగా అరగడంలేదు.

అతనికి తిండిమాట జ్ఞాపకం వచ్చేవరికి ఆలోచన మర్చి పక్కచారి నొక్కింది. ఈఒక్కరూపాయా ఇప్పుడు వైరుచెయ్యడానికి ఉపయోగించేస్తే, చోటలుటిక్కెట్లు మరి లేవుకదా. ఈఒక్కపూటకీ అయితే బాధ లేదు. పరబ్రహ్మస్వరూపుడు ద్రావిడదేవుడు పరమ మరచిపోయినా నంటే అద్దం చెప్పడు. కాని, రేపటిమాట ఎలాగ? నాన్న ఫరిగా వేళకి ఈలో ఉండాలి. ఉన్నా ఆయనకి లెలిగ్రాము మనియార్దరు అవశ్యకత బోధపడుతుందా? చూస్తూ చూస్తూ ఆయన T.M.O. చెయ్యగలరా సుమారు మరొక రూపాయి ఖర్చుపెట్టి—యాత్రైరూపాయలు ఖర్చుచడానికి అభ్యంతరం లేదుగాని, తనచేతితో మరొక రూపాయి ఖర్చువడం అంటేమాత్రం ఇష్టపడడు. ఏమో పంపిస్తారనిమాత్రం నమ్మకం ఏమిటి? పరిస్థితులు అన్నీ విశేషంగా రాస్తేనేగాని దమ్మిడియేవా పంపనంటే, తన అవమానమే విగులుతుంది.

గురుమార్తి ఇవాళ తప్పక ఎంతో కొంత కేటాలో వేసుకొని వస్తాను చూడన్నాడు. ఏమిటో

వాడి నిబ్బరం. వాడే అదృష్టవంతుడు. వాడికి నెల తీతం అని నిలకడగా లేకపోయినా, ఎంతో కొంత, ఎప్పటికప్పుడు సద్యఃఫలితం. తనకి అంత అవ్యాయం లేదు. ప్రతినెలా ఎక్కడో ఒక నాటకం చేసే తగలక పోదు. కాని, ఏమిటి ఫలితం? ఎంత చేసినా ఏమీ పుచ్చు కొన్నా ఖర్చులకే పరి. మరీ తిరిగివచ్చేసరికి ఒక పది రూపాయలు మిగలడమే గగనం—

కామేశ్వరావు ఇంటిదగ్గర ఉంటాడేమో? ఈ మధ్యనల్లా కనబడడమే లేదు. ఆ పాతికా పుచ్చు కొనేదాకా, రెండురోజులూ లాడ్జి అరిగిపోయేలాగ తిరిగేడు. తరవాత తాను రెండురూదుమార్లు పెద్ద మనిషిలకపోగా పాతికాకి ఊసె తీసుకుండా, ఏదో తాత్కాలికపు అవసరం ఉన్నట్టు, ఒక పదిరూపాయి లుంటే చూద్దా, తరవాత మరీ చూసుకొందాము అనకపోలేదు. ఏం భారం? ఇచ్చేదీ లేదు, వచ్చేదీ లేదు గాని, అది కృతజ్ఞతో, జలకారమో, పాత కథంతా ఏకరువు పెట్టడం, ఇక ఇంటికి పరిగా చెల్లించ లేకపోవడం, ఇహ్మారెన్నో ప్రేమియం చెల్లించలేక పోవడం, ఏదో తప్పనిసరి మందులు కొనడానికి వానాఅకస్థలూ పడడం అన్నీ వల్లనేస్తాడు. అయితే నేం, ప్రస్తుతం చివరిమారుగా ప్రయత్నించడం తన విధి. ఈపాటికి ఆఫీసునుండి వచ్చిఉంటాడేమో. పోట్లు కేం తొందర మించిపోలేదు. గురునూరికూడా సాయంత్రానికి కదా రీచీలో తేల్తా నన్నాడు. ఏమో చాన్సు ఎలా ఉందో? తనకుకూడా తేలు బరు వెక్కేయోగం ఉందేమో! అవుకొంటూ అడ్డుదారి పట్టేడు రాఘవరావు.

మొట్టమొదటి వాడు కామేశ్వరావు ఇంటికి వెళ్ళినవాడు తాను పెద్ద కథానాయకుడు. కాదా మరి? తొలిసారిరాత్రి కన్యాశుల్కంలో తన అద్వితీయతలునను మూసి పురప్రముఖులందరూ మెచ్చుకో బట్టికదా, కామేశ్వరావుకి తనలోని మహత్తు తెలియడం. మర్నాడు నాల్గింటికి వచ్చేదాకా చంపేడు. అవునుమరి, తనకురించి తోడి ఆఫీసుగుమస్తాలూ వాళ్ళూ అనుకునేటప్పుడు, ఏదో పరిచయమే కాదు, తన ఇంటికి వస్తూపోతూ ఉండడం

అలవాటు అదృష్టమైతే దేని చెప్పకోవాలి. ఆభ్యుదయ అలా ఉండిపోయిఉంటే ఎంత బాగుండును? మధ్య నీ ఆర్థికమయన చిక్కు ఒకటి ఎందుకు వచ్చి పడాలి? అసలు వా డెడగగానే తమమాత్రం ఎందు కివ్వాలి? ఏమిటి, తనకు చేతిలో లేకపోతే ఇంకొకడి దగ్గర ఆపన్నచేసి అయినా ఇవ్వవలసినంత అగత్యం ఏమి వచ్చింది? వాడు మనని గొప్పవా డనుకొంటున్నాడు కదా, అగొప్పని అలా అలా నిలబెట్టుకొని రావాలి. వారి పొనియ్యకూడా నన్ను తాపత్రయమేకదా! తాను గొప్ప నటు డయినంతమాత్రంలో (అదీ ఇవ్వ వలసినదే) తన తేలులో డబ్బు ఉండితీరాలన్న విర్బంధం ఏమిటి? కామేశ్వరావుకి మాత్రం తెలి చేమిటి? తెలుసును, అయితే అంతకంటే నిబ్బరంగా తెలుసును, తను పొగడ్తకి లొంగిపోయే మనిషిని. ఆదార్పలాన్ని వాడు చక్కగా వినియోగించుకో గలిగేడు. ఏమయితే నేం, ఇవ్వ రెండుకు గతజలపేరు బంధనం? తాను ఇవ్వడం, వాడు పుచ్చుకోడం జరిగి పోయింది. ప్రస్తుతస్థితిలో తనకి ఆత్యవసరంగా ఉంది గనక, అది ఎలాగోలాగు తిరిగి రావట్టడం తన విధి. తాను ఎన్ని పాతిక రీ విధంగా ఖర్చు పెట్టలేదు. అయితే ఇప్పటి స్థితిగతు లింత ఒడిదుడుకుగా ఉండవట్టి; లేక పోతే తాను మాత్రం ఒత్తికి చేసేవాడా?

అవిడ వాడి భార్య సుభద్ర కాలోలు, మొదటి వాడు ఎంత మర్యాద చేసింది? తరవాత రెండవ మాటు తనంతట తను వల్లిపప్పుడుకూడా బాగానే జరిగింది. చూడవమాటు తన రాకకు కారణం కామేశ్వరావుగల్గి తెలిసిపోయింది కాలోలు, విలుస్తున్నది తనేఅని తెలిసికూడా అమ్మాయి చేత నాన్నగారు లేరని పించింది. అమాట తానే స్వయంగా చెప్తే ఎంత బాగుండేది? ఎందుకు చెప్తుంది? తాను అతిథుడ్రంగా ఒక ముష్టి పాతికరూపాయల చేబడులు వసూలుచేసు కొందికి మున్నెమూర్లు తిరిగిన కాబూరీవాలా అయినా, ఆహా! మహావలుచక్రవర్తి, నీరంటి మైలకుతో అవిడ ఎందుకు ముఖాముఖిని భర్త లే దన్నమాటమాత్రం అంటుంది?

ఈ జ్ఞాపకాలన్నిటితోనూ, రాఘవరావు ఇంటిని సమీపించేక నిలవకుండానే తిరిగిపోవా లనిపించింది. కాని, లోపల్లోపలనండి చిన్న ఆకాలేశం, ఎలాగూ వాళ్లు తమ మహాగొప్పగా చూడడం లేదు. ఒకవేళ వాడు ఇంట్లో ఉండకూడదా, ఇక మీరు మరి పదిలేరకంటా లేదురా అని కొంతయినా దులభమోదా? ఒక పది పెరిగినా మంచిమాటే. అయినారు రోజులవరకూ కావ్యుండి. గురుమూర్తికూడా పార్థకంగా ఇవారే తిరిగిస్తే మరికొన్నాళ్లవరకూ పూచీలేదు. తరచాతసంగతి అట్నించి నరుక్కు రమ్మన్నాయ. అని మనస్సుమాధానం చేసుకొని, గొంతు పర్లుకొని, ధాటిగా, అలాగని మృదువు చెడకుండా 'కామేశ్వర్రావ్, కామేశ్వర్రావ్' అని పిలిచేడు.

'లేదు. ఇప్పుడే అలా ఎక్కడో వెళ్లేను. ఆవేళ మీరు వచ్చి ఇల్లిపోయేరట (అమ్మాయికి తెలియక చెప్పేసింది). అంతలోనే ఆయన వచ్చి ఎంతో విమర్శించాడు, ఉండవలసేకపోయేవా అని.'

ఈవిడభోరణిలో ఏం భేదం లేదు. తనమనస్సే చెడ్డది. పాపం, ఇంటిపనిలో ఉండికాబోలు, మానవ చిరమ చూసుకొని సిగ్గుపడుతున్నట్లుంది. తన బట్టలు మాత్రం ఏం బాగున్నాయిగనక? ఒకమారు పనికి పోయేయని విడిచిపెట్టిన వేకదూ. తక్కినవి ఇంత కంటేకూడా మరికొంతవడంవల్ల తారతమ్యద్వంద్వంలో ఇవే బాగున్నాయనోపలసినచ్చింది. అవిడని అనవసరంగా నిలబెట్టడం మంచిమాట కాదు. ఎంత సేపల్లో వస్తాడో, ఏమో అవిడ కేం తెలుస్తుంది? అయినా అడగడం తన విధి.

తన అనుమానమే నిజం. ఏమో వస్తే ఒక గంటలో తిరిగిరావచ్చునుట; లేకుంటే ఎరలో నేనీ ముట్టి కలిమూట; కలిస్తే నీవీమాకి ఇల్లవస్తారేమోనట. కాని, తను వచ్చిన పని ఇవారే కొంతయినా చెయ్యండి వచ్చకూడదు. 'మరేమంత విశేషం పనిలేదు. ఈ వీడి ఇచ్చెయ్యండి' అని అలాగే నిలబడి రాసిఇచ్చేడు.

మట్టి నడక అందుకొన్నాక, తన చలాకీ, లేక పెంకిర నానికి తనకే నవ్వువచ్చింది. తా నెందుకు వీడి

ఇంగ్లీషులో రాయలేదు? అవిడకు ఒకవేళ ఇంగ్లీషు రాకపోలే, వాడు మరేదో కారణం చెప్పి అడ్డుగా దమాయించేయకచ్చును. మధ్యతెలుగులో, నిలయనంత నుటమయిన ఆక్షరాలతో, కావలసినంత సైదికంగా రాసేడు. ఒకవేళ అవిడ చదవకపోలే, తన పెంక తనం ఏమయినట్టు? ఆ, ఏమిటి, చదవకపోవడానికి ఈవిడమాత్రం స్వర్గంనుండి దిగివచ్చిందా? ఏమధ్యతర గతిఇల్లాలు ధర్మకి ఉండుకొంటున్న చావాడేవల నురించి, ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలనురించి తెలుసుకొండి తమూహలం చూపకుండా ఉండగలదు?! కాని తీరా చదివేక, అవిడ తన బాకీ తొందరగా తీర్చివేయమని ధర్మకి సలహాచెప్పడానికి బదులు, తనను అసహ్యించు కొంటుండేమా? తన ధర్మ అనే లోకైకపూజ్యపురుషుణ్ణి ఒక చిన్న చేబదులునిమిత్తం వేధిస్తున్న దుష్ట ప్రకృతిగా తనను భావిస్తే! భావిస్తే భావించనీ, తనకు మురిగిపోయిం దేమిటి? తానెం ధర్మాధ్యంగా ఇయ్యనలేదు; అధర్మంగా ఒర్రిడిచెయ్యలేదు; కాస్త సభర్మంగా జ్ఞాపకం చెయ్యడమూ తప్పేనా? అని అటూ ఇటూ ఊచి ఊచి తన ప్రవర్తన అంతా మొత్తంమీదనే కాదు, చిన్న చిన్న అంశాలలోకూడా ధర్మ మయిన దనే తృప్తికరమయిన నిర్ణయానికి వచ్చేడు పోస్టాఫీసుని సమీపించేసరికి రాఘవరావు. తమలో తమకు అవినాభావసంబంధమూ, అశేవాధ్యకపాయనూ కలిగిన జేబూ, కరీరమూ నెందు చిక్కి పోయిన సందర్భంలో ఎన్ని కమిడ్లు చెప్పివా వాటి మీద ఆధారపడడం తప్పనిసరైన మనస్సుకి ఆత్మోర్కిర్న చేసుకొనేపాటి పాపకారణం అయినా లేక పోలే మరి కష్టంగా ఉంటుంది!

తనకి నిజంకా ఒక్కటే కావలసినా ఎంతో వ్యాపారపు తొందర ఉన్నట్టు మాడు పెరిగ్రాయుభారములు తీసుకొని, భారీగా ఉన్న బెంచీమీద కూర్చొని రాయడం మొదలుపెట్టేడు.

ఎంత? కేవలం ప్రయాణానికయితే ఒక పది చేసు చాలును. కాని బాగుంటుందా, తాను ఏకంగా వెళ్లిపోతూ చిల్లరబాకీలు తీర్చకపోవడం—అంతా ఒక మువ్వైకంపై ఎక్కువ ఉండవు. తా నక్కడకు

బల్లి పంపదని కాదు, ఈలోగా వాళ్ళు దురభి ప్రాణులవడవచ్చును. రాఘవరావుకి తనలో తనకే నవ్వు వచ్చింది; ఒక్క అయిదునిమిషాలక్రితం కామేశ్వరరావు, వాడి భార్య తననుంచి ఏమనుకొంటే అనుకోని అనుభవాన్నిచ్చాడు. మళ్ళీ, ఇంకెలా? ఇలా తాను ఒకశ్చేమనుకొంటానో అని అనుకున్నాడు.

కొంతసేపు అలా కూర్చున్న తరువాత అతని దృష్టి మళ్ళీ చేతిలోని తెలిగ్రాముఖారంబీద పడింది. మళ్ళీ మొదటి ప్రశ్న. ఎంత? తాను ఓడిపోయినట్లుగా ఒప్పుకొని, చెల్లిపోయి, బుద్ధిగా నాన్న చెప్పినట్లు వాఖరి చేసుకునే మాటయితే ఈ చిల్లర అప్పులు తీర్చడానికయినా ఎంతో కాలం పట్టవచ్చును. ఎదురుగా తాను ఉండి అడిగితే నాన్న దగ్గరనుండి వచ్చిడియేనా రాదు. అసలు ఎంత అవసరంగా ఉందని ఉత్తరం రాసేనా ఏమిటి ఊహించుకుంటున్నది సర్వావిధం. ఒక్క తెలిగ్రాముకే ఆ కత్తి ఉంది. అయితే మొత్తం పది పాను ముప్పై నలభై అయిదు, ఎందుకయినానుంచిది మరొక అయిదు యాభయ్యా పూర్తిగా పంపమనాలి. అక్కడికి మద్రాసులో తనకు మరేమీ లావాదేవీలు ఉండవు. తానొక రి. యే. సగం పా సయి మానివేసి నాట్లకక అనే ఎండమావులవంటి కొంతకాలం పదు గత్తి బుద్ధి తెచ్చుకొని కడుపులో చల్ల కదలకుండా, అంటే కడుపులో? చల్లటి చల్లకూడా చాలినంత లేకుండా, మప్పిరింగా నిత్యకృత్యాన్ని నిర్వహించు కొని వచ్చే సుమాస్తామాత్రుడుమాత్రమే.

సరే అదంతా సుమారభివిషయం. కాని, వర్తమానంలో ఒక గట్టి చిక్కంది. నాన్న ఒక్క మారుగా మామూమామూయ్యైదూపాయిలుచేతులారా పంపగలడా? ఏమో, సరిగ్గా రైలుటిక్కెట్టు తైఖర్పు మరొకరూపాయిలా లెక్కపెట్టి పంపి, ముందు ఇక్కడికి వస్తే లెక్కినవాటి సంగతి తరవాత చూసుకొందామంటే—అందులో ఏం విశేషం లేదు. తీరా నవ్వున్నానని వైరు చేసి దబ్బు తెప్పించిన తరవాత మరి బహుశాచేరకపోవడం ధర్మం కాదు. కిందటి మాటకే అమాత్య చెల్లెమ్మ ఎంతో చిన్నబోయేటట్లు పాపం, సుఖం ఎంత ఇదిగానో రాసింది. సువ్యోక్త

మారు రాకుండా అన్నయ్యా? నిఖర్వులకి కావలెస్తే, పోయిందని చెప్పి వాచేతిగా బొకటి ఇచ్చేస్తా నంది. పాపం, ఏమిటో పెట్టి అధిమానం! కాని తీరా పెళ్లి తెయ్యగలిగిందేమిటి? వాళ్ళను తప్పిపరచడానికి బహులు మరింత వ్యాఖులపరచడమే జరుగుతుందేమో? తనకి సుమాస్తాసిరికి నడుమ వచ్చగడ్డి వస్తే భగ్గవ మండుతుంది; నాన్న కదే దేవేంద్రబ్రధనం. చెల్లెమ్మ పెళ్లి ఉత్తరం అయినా వేరేమీ అందిందికాదు. ఆ మిష తెచ్చుకొని అయినా పెళ్లి కొంతకాలం ఉండి పోవడం జరిగి ఉండును. వాళ్ళ కేం తెలుసును, తను క్రిందటి మారు ఉత్తరం రాసినప్పుటికి ఇప్పుటికి మధ్యను వాలుగయిదుమార్లు తన ఎడ్రసుమారిందని.

అయితే ఇప్పుడు తను యాత్రై అని వైరుచెయ్యడమే తప్ప, అట్నించి ఎంత వస్తుంది అన్నది అనుమానా స్పదమే. కాక, తన ఇప్పుడంత మహాప్రమాదమయిన పరిస్థితులలో లేతే. ఇప్పుడు సురుమాత్రి ఏదో కొంత సేకరించుకొనినస్తే, అదయేలోపున తనకు మరేదయినా పిలుపు రావచ్చును. ఏమో, ముందు ఏవిధంగా జరగ నుందో ఎవడు చెప్పగలడు? ఇంకెలా? తా నెందుకు ఓడిపోయినట్లు ఒప్పుకోవాలి?.....అలా అలా కూర్చోవడంతో, మొదటి ఎంతో అన్న కంక ఇప్పుడు మరి కాస్త దిగిపోయింది, అసలు తెలిగ్రాము ఇరవైవేల ఇరవైవేలవేల అన్నంత మేర వ్యాపించింది.

ఈలోగా పోస్తాఫీ సుగడి యారం నిలిచి పోయిందా? లేదే, ఎప్పటికీతినే పరిభ్రమిస్తున్నది. ఎందరో వస్తున్నారు. ఎన్నెన్నో వసులు చేసుకొని పోతున్నారు. ప్రక్కను కూర్చున్న ఒకరిద్దరు తన మనుష్యులు 'ఒక్కతే' అని ఒక అయితేసి నిమిషాలు పడేసినిమిషాలు తన భాంటికొమ్ము ఎరువు పుచ్చుకొంటున్నాడు. కొందరు ఏదో ఎడ్రసులూ మనియార్దరుభారములూ తనచేత నింపించుకుంటున్నారు. కాని, ఎంతకీ తన ఆలోచన తెమలలేదు. గంటపైగా అయింది తా సలా కూర్చోని. మరి లాభం లేదని చటుక్కున యాత్రై అని రాసి లేచేడు. ఎవళ్ళో అయిదారుగురున్నాడు 'కూర్చో'లో. హూ, ఇప్పుడేమిటి తొందర? సురుమాత్రి ఎంతో తనకు నిఖ్

రంగా లేదీ అలా అనకు. అయినా తా నెందుకు
తొందరపడడం? ఆ తెనాలివాళ్ళ దగ్గరనుండి ఈ వారం
లోగా ఏదో రావాలికదా!

కాకపోయినా ఈ పోస్టాఫీసువరిసరాల్లో ఆలో
చన తెలులకు, పముద్రపుఒడ్డున కూర్చొని గురు
మూర్తితో కలిసి సావధానంగా ఆలోచించాలి.
'మనా సా విదగ్ధత పక్రియా మునివేక! పర మాపదాం
పదమి' అని కదా వాగ్రుచ్చివాడు భారవినుచోకని—
అనుకొంటూ పోస్టాఫీసు దాటి బైటపడ్డాడు.

తనకయితే పహంబలోను కాంతంబలోను ఉన్న
గొప్ప తెలుసుకుగాని, ఈ పెద్దవకేరిరానికి ఆ విశ్వాసం
ఉన్నట్టు లేదే—మరియు! ఇవకాదుకూడా. ఒక్క
పూట తిండి లేకపోయేసరికల్లా ఇంకలా అయి
పోవాలా? మధ్యాహ్నం ఒక్కపూట తింటే కాదు,
ఉదయం తిఫిసుకూడా తిన్నాడు. పదిన్నరదాకా పక్క
మీంచి లేస్తేకమా? నిన్న రాత్రికూడా భోజనం లేదు.
ఎంచేతో అట్టే ఆకలిగా లేదంటూ తానూ, గురు
మూర్తి పన్నెండవార తిఫిసుమాత్రం తిన్నాడు.

ఈ పెద్దవ ఒక్క రూపాయిగా ఉండి రక్షించేసిం
దేమిటిలేదూ అంటూ ఆవ్యసించింది నాతిమారంబో
నెలకొనిఉన్న కొండోక కాఫ్యాలకుం. అట్టే ఆలో
చించకుండానే రోడ్డు క్రాంతిచేసిడు. తలవంతుకొని
విసురుగా లోప ప్రవేశించేడు. ముందుముందు బల్లల
దగ్గర కూర్చోబట్టుకోలేదు.

అద్దానికి ఎదురుగా నిల్వరంగా కూర్చున్నాడు.
ఎందుకయినా మంచిదని చేయమంటే తీస్తున్న సంద
ర్భంలో ఒకమారు రూపాయి తడిమి చూసేడు. ఉంది,
చెల్లుతుంది; మరేం శర్యాలేదు, ఆర్ద్రు చేయవచ్చును.
ఒక్కటే చూసుకోవాలి. వీలయినంతగా ఆకలిని నిరో
ధించే ఘనపదార్థాన్ని ఎంపికచెయ్యాలి... కాఫీదగ్గరే
అనుమానం వచ్చింది. ఆ రెండవారలకుకూడా ఏదయినా
ఘనపదార్థమే తీసుకుంటే, అబ్బ, ఈపక్కనగాడి
చాదావిడి ఒకటి. ఊ, కాఫీ లే—ఎంత మహా, పద
కొండోకా లేకమా అయింది బిల్లు.

సిగరెట్టుపాకెట్టు పూర్తిగా కొంటే మళ్ళీ బమ్మి
ఎలాముట్ అవుతుందేమో? గురుమూర్తి ఆర్థికమాత్ర
విభజనయితే? ఎందుకూ, ఇప్పటికి అరపెట్టి చాలమా?
ఊ, కిల్లి ఒకటి. తిఫిసు తిని, కిల్లి వేసుకొని సిగరెట్టుని
ఆస్వాదిస్తూ ఉంటే, నిజంగా ఘనకాయానం తీర్చు
కొంటున్నట్టే అనిపించింది రాఘవరావుకి. ఇవన

బమ్మ ఒక్కొక్కప్పుడు ఎంత నిల్చున్నా రాదు.
ఇంకా సిగరెట్టు ఘనమయినా కాలేదు. కానీ, తరవాతది
వచ్చేవరకు ఎవడు నిలబడగలడు?

బమ్మలో ఆవేళ అణాపరక్కి రూపాయిన్నర
మఖం అనధించించిన ట్టనిపించింది; ఎంత గమ్మర్తుగా
వచ్చింది చల్లటివసుకు, ఇలా ఇలా సముద్రానికి దూర
దూరంగా ఉండగానే. కానీ, మరి లాభం లేదు,
దిసిపోవాలి. తీరా దగ్గరకి వడిచివెళ్లి కూర్చోనేసరికి
ఈ కునుకు అంతర్ధాన మయిపోకుంది.

అబ్బ, ఏమిటో, గురుమూర్తి చాదస్తం.
ఈమాత్రం ముందుకు కూర్చోకుడదా? ఇదంతా గీచి
కాదా? ఇక్కడ కూర్చున్న ఇందరికి ఆనందం అక్కర
లేదా? పరధ్యావంగా ఉంటే పెద్దకరటాలకి బట్టలు
తడిసిపోతే యన్నంతదగ్గరలో కూర్చోవా లంటాడు.
ఆ హోరులో వాడి కేమిటో కాంతి కాంతి కనిపిస్తా
యిట. ఏమో ఈసరిగా సవ్యంగా వ్యవహారం ప్రైసలు
చేసుకొని వచ్చిఉంటావేమో?

ఎలాగో కా రీత్యుకొని ఇల్లి కూలబడ్డాడు.
తను మామూలుజాగాల్లో చుట్టుపక్కల ఎవళ్లున్నారో
ఏమిటో పరిశీలించే కుమూసలంకూడా లేకపోయింది.
అలా కట్టుకున్న (కట్టమరం) అమకొని కళ్లుమూసు
కొన్నాడు.

అది కల అని కల కాదు— కేలుకొనిఉండడం
కాదు. గత ఇరవై నాల్గవసంవత్సరాల చరిత్రా
సంక్షిప్తంగా నీనీమాలో చూసినట్లు చూడగలగు
కున్నాడు రాఘవరావు. తాను చిన్నప్పుడు స్కూల్లో
బాగా పద్యాలు చదివినందుకు బహుమతులు తెచ్చు
కొన్న రోజులే తన జీవితంలో ఉత్తమోత్తమమయి
నవి. వాటిలోని అమాయకానందానుభూతి తనకి ఈ
జన్మలోనే మరి రాదేమో? అప్పుడు తనని ఇతరులు
మెచ్చుకొంటే అక్కడి కదే లక్ష్మిమైత్పత్రి, సంతో
షమా కలిగేవి. ఇప్పుడలాగ కాదే? తనను ఇతరులు
మెచ్చుకుంటున్నా భయమే;—ఈ మెచ్చికోలు
కేవలం వాళ్ళు కావా లనుకొంటున్న ఆయా లక్ష
ణాలు తనలో ఉన్నా లేకపోయినా వాటికోసమే
మెచ్చుకొంటున్న ట్టనిపిస్తుంది. మేగా ఈ మెచ్చను
ఇలా నిలబెట్టుకొనిరావలసిన చిన్నతనంలో లేని
బాన్ధుల ఒకటి ఇప్పుడుంది. తాను వటించవలసిన నాట
కమా, అందులో తన పాత్రాకూడా సారస్వతదృష్ట్యా,
సాంఘికదృష్ట్యా ఇష్టపడాలి విమర్శకులకు, అప్పుడు

తన విద్యమాయాచతుర్వ్యం చరిగ్గా కనిపిస్తుంది. అందు లోనూ ఎన్నో అప్రీహాయభేదాలు—అబ్బ! తన పథం ఎంత దుర్లభమయినది! అయితేనేం, తా నిష్కము దీన్ని విడిచిపెట్టలేదు; తన జీవితంలో ఏమాత్ర మయినా సార్థకమయిన పనిఅంటూ ఉంటే అది సాట్ల్య కళా సేవే. దానికి తను చేయవలసిన ఎంత త్యాగాని కయినా వెను దియ్యదు; ఇందులో ఎటువంటి సందేహమూ లేదు.

తన విద్యార్థిదశలో తాను నాటకాలలో చేపాలు చేసి, ఉండకపోతే ఇప్పటికీ ఈవిధంగా తయారయిఉండేవాడు కావేమో. ఆ పేరే కాలేజీనాట కంలో మొదటి బహుమతి తాను సంపాదించినవాడు, వార్ల కలెక్టరుగారు తన నటనాకౌశల్యాన్ని సభలో ప్రశంసించినందుకు నాన్న ఎంత ధాంకిపోలేదు. తన వాత కొన్నాళ్లు దీక్షించుకొనినా అదే ఛోగట్టా కదూ, తాను నాటకంలో బాగా నటించినందుకు కాదు, కలెక్టరుగారి అంతటివాడు తన కొడుకుని సభలో పోగేవేదని ఆ సంతోషం. లేకపోతే, ఇధన నాటకాలు చదువు తగలదానికి వచ్చిపడ్డా యని వాపోయిన మనిషే కదూ—అసలు ఆప్పట్లో ఆయన సంతోషం కొడుకు ఇవతల చి. యే. పాసదోసరికల్లా అవతల కలెక్టరుగారు మంచి ఉద్యోగం వేయించేస్తా దని. అంతలా సభలో పోగిడినవాడు అమాత్రం ఉద్యోగం వేయించడా అని లోపల్లోపల ధిమా. అనాటి పొగడ తనలోనూ కొంత ఆత్మవిశ్వాసాన్నీ, ఒకవిధమయిన అన్నిప్తమయిన భావికార్యక్రమాన్నీ తయారుచేయకపోలేదు. మహానుభావుడు ఎక్క డున్నాడో చంద్రశేఖరకా!—ఒక్కమంది ఒక్క సందర్భంలో అన్న మాటలే తనలో ఒకవిధమయిన ఉత్సాహాన్నీ కోరికలనూ, తన తండ్రిలో ఇంకొక విధమయిన విజ్ఞరాన్నీ ఆశలనూ కలిగించేయి.

నిజమే. నాన్న కష్టపడడం లేదని తాను అవడు. కానీ, కానీ, ఇంతకాలంగా తన జీవితాన్ని తన ఇష్టం వచ్చినట్లు వెళ్ళబుచ్చి ముసలిఅయిన నాన్న కోసమే తన జీవించగలడా? అయితేమాత్రం, నాన్నకోరికప్రకారం తాను మప్పిరంగా గుమాస్తాగిరి చేసుకోవలయితేమాత్రం నాన్నకి ఎన్నటికీ మన స్థాపం కలగ దని నిర్భరం ఏమిటి? తాను అజన్మాంతం తనదీ కాదు అనుకొంటున్న పనిలో ముగ్ధుడయితేమే దిగుతుంది.

తను కంటున్నది కలలే కావచ్చును. అయితే అది నిజమనడానికి అసాధ్యమయిన కలలు కావే? ఇక, తనకు సాధ్యమయిన, తన ప్రధానలక్ష్యానికి విరుద్ధంకాని పద్ధతిని తల్లిదండ్రులను ముఖపెట్టడానికి ఎట్టి అర్థంతరమూ లేదు. అంతేకానీ, కేవలం అందుకోసమే తాను బ్రతికితే ఆ బ్రతుకు వారికి ఎలా ఉన్నా, తనజీవితం అర్థమూ రసమూ లేనిదిగా ఉంటుంది.

అన్నీ నిజమేనయ్యా సవ్యంగా జరిగితే. నాలుగురోజులు జేయలో దెబ్బు లేకపోతే అన్నీ ఆశలూ, ఆశయాలూ, చచ్చలూ, సిద్ధాంతాలూ మూల బడిపోతాయి. లేకపోతే ఒక్క పిసరులో తప్పి పోయిందిగానీ, ఇంచాకా ఎందుకు వై రిద్దా మను కొన్నావు? ఎవరి కెంత ప్రాప్తా అంతే. అందని మనిషళ్ళకు అట్టులు చాచి ఏం ఫలితం?

రాఘవరావుకి చాలా కోపం వచ్చింది, తనను ఇంతగా అవమానిస్తున్న తన మనసుమీద. ఛ! ఏమైతే అదవుతుంది—తను తన నిర్భయానికి కట్టుబడి ఉంటాడు. దెబ్బు లేకపోతే ఆ గుమాస్తాగిరి ఇక్కడే చేస్తాడు; లేదా రోజుమూలీ చేస్తాడు, తన రోజు వచ్చేరాకా. అంతేకానీ తన జీవితంలో ప్రధాన మయిన దేవుణ్ణి నాట్యకళని విడిచిపెట్టలేదు. ఇందులో దెబ్బు ఉండనీ ఉండకపోనీ, అది వేరే సంగతి. ఇదివరకు తనతో సంబంధం ఉన్న మూడు కంపెనీలు దివాలా తీసేయి. అంతమాత్రంలో తా నేం వచ్చిపోయేదా? అదర్హానికి కట్టుబడలేని చనట బ్రతుకుకంటే లక్ష్యాన్ని సమీపించే ప్రయత్నంలో చావు మేలు. నాన్న ఇన్నార్పాయి ఎల్లా కాల తేవం చేస్తున్నాడో. అలాగే చేస్తాడు; లేదా కొంచెం ఇబ్బందులు పడతాడు. నాకు కొడుకు లేనే లే దనుకొంటా నన్నాడు! క్రిందటి మారు తానే దూరం నుండి రాజిన నెమ్మొరైన మాటలకు నెమ్మొనిన బల్లి ఒకనెల్లాకు పు డిరికినే ఉండేసరికి, పోనీ, అత నలా అనుకొనడమే మంచిది. తాను దెబ్బు సంపాదించ గలిగితే అది కేవలం తనకోసమే కాదు. ఆ విషయాన్ని నాన్న ఇప్పుడే ఒప్పుకోకపోయినంతలో తన నేం పరువుతక్కువ లేదు. తన మనస్సాక్షి తనకి తెలుసును. అసలు తానె ఇప్పుడు ఏడిపోయినవాడులాగా, ఇంటికి వచ్చేస్తావనీ, రైలుటిక్కెట్టుకిమీదా దెబ్బు లేదనీ వై రిక్య డమే నిజమైన పరువుతక్కువ. అంతగా తాను తన కళ కళమీద జీవించలేదని నిరూపిస్తే ఇక్కడే ఏదో చేపు

కొడుకుతాడు తప్ప నాన్నని మరి పోయే అర్థించడు. ఎంత మందిపయింది ఇంచాకా అక్కడ కిటికీదగ్గర నలుగురునుగురు మనమ్య లుండదం? లేకపోతే ఈ పాటికి టెలిగ్రాము వెళ్ళిపోయా ఉండేదే. ఆ కాగితం తేలులో ఉండేదేమా మంచిది కాదు; ఏ కాగితేలు లోనే ఉండాలి ఏది చెప్పా—

తేలు తడుముకొంటూ కళ్ళు విప్పేకు రావున రావు. అప్పటికప్పుడే చెప్పాల వాగా వచ్చేసింది.

‘ఎంతసే పయిందిరా, చూస్తే ను వచ్చిచ్చి? ఓహో! కర్మగారా! ఎవ్వ వచ్చేదేమిటి? అంటూ ఇంకా తేలు తడుముకోసాగాడు.

‘ఏమిటా, చెప్పా చెడుతున్నావు? నేనే తీసేసా—కర్మగా లేదో చిన్న లెక్క చెయ్యవలసి ఉందంటే అన్నాడు గురుమూర్తి.

అయ్యో, నా కాపంగలే తెలియ; మరెవళ్ళనా అయితే క్షంకర్ణం చెయ్యడానికి తగినంతగా నిద్ర పోయే వన్నునూ. అంతా నాకు మేలుకొనే ఉన్నట్టుంది నుమా అని పక్కతేలులో దొరికిన ఇంచాకటి టెలిగ్రాముఫారం తీసి వలిపి ఉండచుట్టి వస్తూన్న కరటంబిడికి బలంగా విసిరేడు. అప్పటికేగాని అతనికి సంతృప్తి కలగలేదు.

‘ఏమిటా అది, అంత కోపంగా విసిరేస్తున్నా? వన్నాడు గురుమూర్తి.

‘ఏమీ లేదు, తరవాత చెప్తానేగాని, నువ్వు చెప్పిన ప నేమిటయింది? కాయ పండా? అన్నాడు రాఫునరావు.

‘పండెగాని, పచ్చికాయ చెచ్చి పవచేయ ఫల మాపే అని తేమన్నగా రన్నాడుకదా. అలాగా పచ్చికాయకు బలవంతంగా ఉబ్బుబొట్టగా వీర్వడిన పండుగుంటి పండవకో. దీని మాటకేం? మనం రోజూ ఇంకా కర్మగారు రాలేదేం చెప్పా అనుకుంటున్నాం కదూ? ఈమధ్యవల్లా చక్కగా కూర్చోని కొత్త నాటకం ఒకటి రాసేసేదట—మాచంకాయ, నుమారు నాటయాత్ర పేరే లుండట, ఇక నీదే చావు.

‘నిజమే, కొత్త నాటకమే అయితే తప్పక నేను కోరినకరకంటే అయిఉంటుంది. ఏమో నాకు వమ్మకం చాలకుండా ఉంది. గతనెలలో ఆరంభమయినా కాలేదు. అందులోనూ అక్కడికి బక్కనం వ్యవహారం వివాద బళ్ళేదు. ఏమందీ కర్మగారూ నిజమేనా? లేక

మనవాడి భావభావరంగం స్వైరవిహారం నుండా? మూండా?

‘భావమూత్రం ఎందుకు యథార్థం కావడం? నిజమే. మీరు చెప్పినట్లు, గతనెలలో ఇక్కడనించి నేను బయలుదేరేసరికి అవకాశమే. అక్కడ వ్యవహారం చాలా వేగంగానే తెలిసిపోయింది. కాని దేబ్బు చేతి! రావడానికి కొన్నాళ్ళు ఆగవలసి వచ్చింది. అప్పట్లో నుంచింది. అయితే మరి ఇక్కడికి వచ్చేక ఈ నిర్లక్ష్యత్యరథ నేమివిషయంలో కవితాగానందంటి అవధింత్రేపు పని సాగదం, ఇక్కణ్ణించి మావాళ్ళు ఉత్తరంమీద ఉత్తరంనొప్పన అరడిజను ఉత్తరాలు రావినా, లక్ష్యచెట్టక, అలా తలుపులు దిగించుకొని కూర్చోని పూర్తిచేసి మరి వచ్చేమ.’

‘భేద! నిజంగా పనివాడితవం అంటే అదిరా మూర్తి! మనం, చెగవది ఎవ్వరూ తీర్చిగానే ఉంటాము; ఏదో ఎక్కణ్ణంరో ఊడిపడా లంటాముగాని, మనం తట మనం ఏదనీ చెయ్యలేదు.’

‘అక్కడే నీతో నాకు పడుదురా? అన్నీ తలుపులు దిగించుకొని కూర్చుంటే చెయ్యబడేవనులేనా? అక్కడికి నేను ప్రాముఖిక గీసిన గీత లన్నిటిని దేబ్బు చేస్తున్నాను. ఏకాంతంగా నిశ్శబ్దంగా కూర్చుంటే సాధ్యమవులేయ నాట్యదంగీతాలు? ఏటి ఫటాలోప మంతా ఏటి కుండాలి. ఇతే ఏమిటి, ఏకళ అయినా అంతే.’

‘సరే చాడే ఉపవ్యాసం గాని, కర్మగారు, భోంచేసి నూ లాడ్డికి వచ్చేస్తారా? చదువుకుందాము. నిజంగా ఈవెన్నెలయెలుగు నవీనతేమాటైతే అద్భుతంగా ఉంటుందిగాని, ఏమంటారు?!

‘అలాగే, రావడాని కేం గాని, విన్నామొన్నా పరిగా నిద్రలేదు. రే పింకా నాకు కేలవు ఉంది. నేను ఉదయం ఎనిమిదికల్లా సిద్ధంగా ఉంటాను. మీరు ఉధయలూ నూయింటి! వచ్చేస్తే భోజనయూ కలిసే చెయ్యగచ్చును; రోజల్లా మన ఇష్టంచచ్చినట్లు చర్చించవచ్చును.’

‘బాగానే ఉంటుందిగాని, మేము రావడం కంటే, మనం ఘట్టిగా చదువుకొందికి, నాలుగుపంకురూ నిష్కూటిగా చర్చించుకొందికి మాలాడ్డి అయితేనే అవవుగా ఉంటుంది అన్నాడు గురుమూర్తి.

‘అవును, మీరే అటు వచ్చేస్తే ప్రకటనగా ఉంటుంది. అయితే కాస్త ముందుగా వాచవి, ఏమిటి

వాటకంపేరు, ప్రధానాంశం, ఎన్నిపాత్రలు, ఎంత కాలం, కేవలం వచనమేనా అక్కడక్కడ గేయాలూ, సద్యాలు ఉన్నాయో, వ్యావహారికంలో గ్రాంథికపు పాటలు ఎంత?

‘అబ్బో! ఇన్ని ప్రశ్నలకి ఒక్కమాట మా ధానం చెప్పడం సాతరమా?’ అంటూ శర్మ ఆరంభించేడు.

ఆ ఆరంభించడం రాత్రి తొమ్మిదిన్నర వాళే వరమా ఛర్చ అలా పొగుడూనేఉంది.

ఉంది లేదూ అన్న రకం ఉద్యోగంలో పెద్ద సంపారాన్ని ఈమెకొని వస్తున్న రచయిత, అంతగా లేకపోలేదు అన్నట్లుగా అప్పుపెప్పుడు ఆరికలల్లి కలిగిన సంగీతప్రియమైన చిత్రకారుడూ, ఎప్పుడెప్పుడో తనమాత్రం ప్రకంపనీ, అంతకంటే తక్కువ

దబ్బునీ దుచిమానున్న వాట్యకలాతపక్షి, దేశభవిష్యత్తునుగూర్చి, కళాకలాపాన్నిగూర్చి చర్చిస్తున్నంత సేపూ నిర్వ్యతిరేకంలోని తమ వడిదుడుకులను సంతూర్ణంగా విస్మరించగలిగారు.

భవిష్యత్సంబంధి భావనానాకలు బహుచిత్రమైనది; అవి ఒక్కొక్కప్పుడు ఘోరమైనవైన వర్తమానసాగరాన్ని ఆరితేరికగా వాటించి, అద్భుత శ్రీకల్యాణమయములయిన వీరో లోకాల్లోనికి తీసుకొనివెళ్తాయి. కాని, మళ్లీ కొంచెం సేపట్లోనే చిత్రంగా ఎప్పుటితీరాన్నే విడిచివేస్తాయి. సముద్రం మరి సంక్షుల్ల మవుతుంది. లేక తారతమ్యదృష్టిలో అలా కనిపిస్తుండేదా !

(చకేపం)

కలగూతగంప

భ్రమరకీటన్యాయం సత్యమా?

“భ్రమరకీటన్యాయం” అనాదిగా సుప్రసిద్ధం. గ్రంథాల్లో, ముఖ్యంగా వేదాంతప్రపంచవాల్లో ఇది వొస్తూంటుంది తరచుగా. భ్రమరంమాత్రం శృంగార ప్రబంధాల్లో తొక్కని చోట ఉండదు. భ్రమరం ఒక కీటకాన్ని తెచ్చి తన గూట్లో పెట్టి దాని చుట్టూ జం-జం అంటూ తిరుగుతుందనీ, ఆ కీటకం భయంతో భ్రమరంవేపేమాస్తూ, దాని జం-జం శబ్దాన్ని వింటూ, దానిమీదనే మనస్సును లగ్నంచేసి ఉంటుందని క్రమంగా ఆ కీటకం భ్రమరంగా మారిపోతుందనీ అంటారు. మోక్షార్థి ఇలాగే భగవద్భావం నిరంతరం చేయడం మూలాన్ని “అహంబ్రహ్మ” నీతిలోకి వచ్చేస్తాడనీ అంటారు.

అసల్లో ఈ న్యాయం ఎంతవరకు నిజమైనది? సావకాశంగా తుమ్మెదయొక్క జీవితాన్ని పరిశీలిస్తే, పై న్యాయం యేమాత్రమా సరిమైనది కా దని తెలుసుకుంటుంది.

గ్రంథాల్లో ‘భ్రమరకీటన్యాయా’న్ని వాడినప్పుడంతా ఉదాహరించబడే భ్రమరం వేరుజాతిలో చేరిందనీ, అది యిప్పుడు లేదనీ, ఈవాడు జం-జం అంటూ నల్లగా పూలమీద తిరుగుతుండేది అసలు భ్రమరం కాదనీ వాదిస్తేతప్ప, ఏవిధంగా చూచినా యీ న్యాయం సరి కా దని చెప్పవలసివస్తుంది.

ఇప్పుడు మనం కంటికి నలుపుగా ఉండి, ఆరు కాళ్ళతోనూ, కొంచెం ఎరుపుదాగు గల రెండు జతల రెక్కలతోనూ ఉండే తుమ్మెదను చూస్తున్నాం. దీని రొమ్ము భాగానికి సరిగా వీపువేపు పసుపు రంగు మచ్చ ఒక టుంటుంది. ఈజాతిలోనే వీపుమీద మచ్చ లేకుండా కొంచెం కోలకారంగా ఉండే తుమ్మెదలున్నాయి. ఇది పూలు విరిచిగా ఉండే కాలంలో మాత్రం అక్కడక్కడ కనపడుతుంటాయి. ఈ తుమ్మెదజాతిలో చేరవ కీటకాలు నల్లరంగులో కాక, వేరు వేరురంగులలో దజనుకంటే అధికంగా మనచేతంలో

కనపడుతుంటాయి. వీటిరంగు నలుపు కాదు కాబట్టి, వీటినిగురించిన చర్చ ఇప్పుడు అప్రకృతం. దినా, వీట్లో ఒకదాన్ని ‘భ్రమరకీటన్యాయా’నికి సరిపెడుదామన్నా సరిపోవడంలేదు.

పోగా భ్రమరా అని చెప్పదగ్గవి మన చేతంలో కనబడేవి రెండు మాత్రమే. వీటిని గురించి వైన ఉదాహరించాను.

౧. నల్లగా, బొందుగా ఉండి జం జం అని శబ్దం (రెక్కలశబ్దం) చేస్తుండేది. దీని వీపున పసుపు రంగుమచ్చ ఉంటుంది. ఇది చుట్టవం.

౨. నల్లగా, కొంచెం కోలగా, బక్కుగా ఉండేది. ఇది మొదటిదానితో క్రావ్యమైన రెక్కల శబ్దం చేయలేదు. శబ్దం పేలవంగా ఉంటుంది. ఇది పూర్తి నలుపు. వీపున మచ్చ ఉండదు. ఇది చుట్టవమే!

వీటి జీవితక్రమాలు ఎలా గున్నా, సంతానోత్పత్తి విషయంలోమాత్రమే ఇప్పుడు గమనించవలసి ఉంది. దీనిరెక్కలే “భ్రమరకీటన్యాయం” యొక్క సాధుత్వమో అసాధుత్వమో వేరేది.

పై రెండిటిలోను అనాదిగా భ్రమర మని వాడబడేది మొదటిదేనని తోస్తుంది. ఎందుకంటే అటు పూల చుట్టూ, యిటు యిక్కలపసామాను చుట్టూ ఇది గంటలకొద్దీ జం జంఅనే రెక్కల శబ్దంతో తిరుగుతుంటుంది. రెండవరకం అలా తిరగదు. ఆహారస్థానానికి, గూటికి మధ్య కరవేగంతో పరుగు తీస్తుంటుంది. గూటినిగర్జనవైగా యిటూ అటూ కొన్నిక్షణాలైనా తిరిగి శబ్దం చేయదు. కాబట్టి మొదటిరకపుదే భ్రమర మని నిశ్చయించాల్సి వస్తుంది.

ఈ భ్రమరం తాను నివసించడానికై స్థానంకోసం వెదుకులాడుతూ చురుకుపడుతుంది. చూలాలవెంటా, దంతెలవెంటా తిరుగుతూ కలవసామానులో సులభంగా రంగ్రం తొలవడానికి వీలైన చచ్చుభాగం ఎక్కడ ఉందా అని పరిశీలిస్తుంది. ఈ కార్యక్రమంలో

గాలిలో నున్నాను చుడుతూ గంటలకొద్దీ విరామం లేకుండా తిరుగుతుంది. ఎక్కడైనా కొంత మెత్తని భాగంగా తోచినప్పుడు దానిమీద వారి కొండ్లతో రంధ్రాన్ని తొలగడం ప్రారంభిస్తుంది. కొద్దిరంధ్రం పడ్డతిరువ్విరినైనా కొంచెం కఠినంగా తోచిందా, మరి ప్రయత్నించదు. మరోఫలంకోసం బయలుదేరుతుంది. తాటి, మట్టికలప వీటికి చాలా ఇష్టం. కారణం వీళ్ల చోలుభాగం రంధ్రం తొలగడానికి వీలుగా ఉండడమే కావచ్చు.

ఇది ౬-౮ అంగుళాల పొడుగున రంధ్రం గుండ్రగా తొలుస్తుంది. దాంట్లో నివసించడం ఆరంభిస్తుంది. ఆహారంకోసం తరచు పూలమీద సంచారం చేసి వస్తాంటుంది. ఇదంతా ఆడతుమ్మెదయొక్క కార్యక్రమం. మొగతుమ్మెదకు ఈ ఆయాసం యేమీ లేదు. ఇది ఆడతుమ్మెదతో కలిసి ఒక్కరంధ్రంలో యేనాదూ నివసించదు. ఇది పగట ఆకలి వేసినప్పుడంతా పూలచుట్టూ జాంజాం అని తిరుగుతూ అప్పుడప్పుడు పుష్పమునై వారి తేనెను పీలుస్తుంటుంది. ఆకలి లేనపుడు ఊరికే తిరుగుతూనైనా ఉంటుంది. లేదా ఎక్కడైనా వారి, తలనూ రెక్కలనూ కాళ్ళనూ కుళ్ళంచేసుకుంటుంటుంది. రాత్రులందు ఏచెట్టుతోట్టులోనో, ఏమూలపుపాతరంధ్రంలోనో విశ్రాంతి తీసుకుంటుంటుంది.

పురుషప్రమరం సాధారణంగా తన విశ్రాంతి స్థలంనుండి ప్రాతఃకాలమే బయలుదేరి, యిటూ అటూ చాటు-మాటులేని ఉన్నతస్థానంలో ఏ గడగట్టచిన రనో, ఏ పందిటి స్తంభపు చివరభాగంమీదనో కూర్చొని, తలనూ, కళ్ళనూ యిటూ అటూ తిప్పుతూ స్త్రీప్రమరాలకోసం ఎదురు చూస్తుంటుంది. ఏ స్త్రీప్రమరమైనా ఆప్రాంతంనుంచి వెళ్ళడం తలపించినా, ఇది కరవేగంతో లేచి దాన్ని ఆక్రమిస్తుంది. ఏ కారణంవల్లనైనా ఈ రెంటికి సంబంధం కుదరని పక్షంలో, పురుషప్రమరం వెంటనే వెనక్కి వచ్చి తన ఉన్నతస్థానాన్ని చేరుకుంటుంది. తిరిగి మొదటి నూదిరిగి ఎదురు చూడడం ఆరంభిస్తుంది. స్త్రీపురుషప్రమరాల సంబంధం అమరైన పక్షంలో అవి రెండూ ఒకేముద్దగా చుట్టుకొని, యిటూ అటూ ప్రయాణం చేయక చక్కగా భూమికి ౫౦, ౬౦ అంగుళం తక్కువకాని పెద్దకోణంలో ఆకాశంలోనికి పయనిస్తాయి. వాటి "జం" అనే శబ్దం క్రమంగా వినబడకుండా పోతుంది; తుమ్మెదల ముద్ద క్రమంగా చర్యచతువులకు కనబడనంత

దూరంలోకి వెళ్ళిపోతుంది. ఎప్పుడో తప్ప, అవి తిరిగి విడిపోవడం చూడడం దుష్పాస్యం. ఈ సందర్భంలో ఆడుతుమ్మెదకు గర్భోత్పత్తి జరుగుతుందని చెప్పడం అనవసరం.

ఆడుతుమ్మెద గర్భోత్పత్తి కాగానే శిశువక్షణ ప్రయత్నాలు ప్రారంభిస్తుంది. పూలవెంట తిరిగితిరిగి ఒక జనురుపదార్థాన్ని పేకరించి, తాను తొలిచిన రంధ్రపు చివరిభాగమందు కొంతదూరం పూసేస్తుంది. అటుతర్వాత పూవులలోని పుష్పాదినీ లావుపాటి తన వెనుకటి రెండుకాళ్ళకు అంటించుకొని తెచ్చి, రంధ్రములో దానిని అనవరమైనంత దూరం దట్టిస్తుంది. అది అలా కాళ్ళకు అంటించుకొని తెస్తూన్న పుష్పాడి మనకు స్పష్టంగా కనబడుతూనే ఉంటుంది.

అనవరమైనంత పుష్పాడి దట్టింపబడతర్వాత యీ తుమ్మెద బయటికి వచ్చి వేస్తుంది. ఈయారి తుమ్మెద రంధ్రములోనికి మామూలుగ దూరదు. పృష్ఠభాగమును ముందుగ రంధ్రములోనికి పోనిచ్చి వెనుకకు నడుస్తూ వెళుతుంది. ఇలా వెల్లినప్పు డిది ఆపుష్పాడిలిమ్మనై ఒక నుడ్డును పెడుతుంది. ఆతర్వాత ఇది పూల వెంట తిరిగి జనురుపదార్థాన్ని తెచ్చి నుడ్డుకు, పుష్పాడిని మూసి వేస్తుంది. అప్పటినుండి తుమ్మెద మరొకచోట రంధ్రంకొరకు ప్రయత్నించేస్తూ, తరచుగా వచ్చి చూచిపోతూంటుంది కూడా. కొన్ని తుమ్మెదలు అక్కడే కనిపెట్టుకొని ఉండటమూ కద్దు.

కొన్ని తుమ్మెదలు ఒకే రంధ్రంలో ఒకటి తర్వాత ఒకటిగా రెండుమాడు గడులు ఏర్పాటు చేసి గది కొక నుడ్డువంతున పెడుతుంటాయి కూడా. నుడ్డు మార్వరత్వంవల్ల పొడుగుబడి, కొన్నాళ్ళలో పగిలి దానినుండి పన్నుని వియ్యపుగింజలాంటి ఒక పురుగు వెలువడుతుంది. దానికి ఆహారం ఆ రంధ్రంలో కూరిపెట్టుబడ్డ పుష్పాడే. ఆ పురుగు ఆపుష్పాడిని పూర్తిగా తియలోపల దాని కేరీరం బలపడుతుంది. అప్పుడది మన వ్రేలికణుపంత లావై, లద్దిపురుగులాగా తెల్లగా కనపడుతుంటుంది.

ఇప్పుడా పురుగుకు మరొక దళ ప్రారంభ మౌతుంది. ఆ పురుగుకు నిద్ర వస్తుంది. అది తనచుట్టు నిలాలాయిడలాంటి పన్నుని పొరను గూడులా కల్పించుకొని నిద్రలో మునిగిపోతుంది. ఆ పురుగు ఆ దళలో పదివారాలవరకు ఉంటుంది. దానికి మెళుకువ వచ్చులోగా దానిరూపం లద్దిపురుగులకారం నుండి తుమ్మెదలకారంలోకి మారుతుంది. నీతాకోక

చిలుకమాదిరిగానే కాళ్ళు, తల, పాట్లు, రక్కలు ఏర్పడి పూర్తి తుమ్మైపోతుంది. దానికి ప్రత్యేకతగానే పైపొరను చిల్చుకొని భారీరంగ్రములోనికి వచ్చేస్తుంది. అది ఆక్కడ ఒకటి రెండు రోజులవరకు నిలిచి రక్కలు రెపరెపలాడించటం అభ్యాసం చేస్తుంది. అటుతర్వాత అది బయటి ప్రపంచంలోకి వచ్చేస్తుంది.

తుమ్మైద సుద్దుపెట్టి, ఆ గదిని మూసేసరకే కాని, అటుతర్వాత దానికి కాపరికాయపం తప్ప మరే పరికరాలూ చేయదు. అంతా ప్రకృతినిర్ణయం ప్రకారం జరిగిపోతుంది. పిల్ల తుమ్మైద పెళ్ళిపోయిన తర్వాత తల్లి తుమ్మైద తిరిగి అదేరంగ్రంలో మరొక శిశువు కోసం ప్రయత్నం ప్రారంభిస్తుండటం కూడా సంభవమే.

తుమ్మైదయొక్క సంతానోత్పత్తి మూవిధంగా జరుగుతుంది. అలాంటి స్థితిలో పురుగు తుమ్మైద చేతి లేబడి, తడేకధ్రమరధ్యానంలో తుమ్మైదగా మారిపోతుంది. అది చెప్పడమూ, 'ధ్రమరకీట వ్యాయా'న్ని సర్వయూ ఆమోదించడమూ మాస్తే వింతగా ఉంది.

తుమ్మైదవాతిలో చేరిన యితరకీటకములు గుడతలు, ఆకుపురుగులు, చిమటలు, పాచీపు మొదలగు పురుగులను తేవడం చూస్తుంటామకాని, తుమ్మైద వినాదూ, వీపురుగునూ తీసుకొని రావడం కనబడదు. తుమ్మైద రంగ్రము తోలుచుట కనువగు చోటుకొరకును, తర్వాత రంగ్రముయొక్క పరిసరములను గుర్తు పెట్టుకొనుటకును సంప్రద సంప్రదగా జంజం శబ్దముతో తిరుగునేకాని, ఒక కీటకాన్ని తెచ్చిపెట్టి, దాని చుట్టూ జంజంలాడుతూ ప్రదక్షిణలు కొట్టడు. ఇది సత్యం.

కాబట్టి "ధ్రమరకీటవ్యాయం" ఒట్టి ఊహగానమేకాని, సత్యమారం. ప్యాభావికతకు విరుద్ధం కూడా! ఇది పూర్తిగా కోధించి నిర్ణయించిన విషయమని మనవి.

కృ. వెం. సరసింహం.

భారత సంహిత-౧౮ సంఖ్య

"ధర్మతత్వజ్ఞులు ధర్మకాస్త్రం బని
యధ్యాత్మవిదులు వేదాంత మనియు

నీతిచతుశ్చుల్ నీతికాస్త్రం బని
కవివృషభులు మహాకావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహ మని
యైతిహాసికు లితిహాస మనియు,
పదమహారాణికుల్ పహుపురాణసముచ్చయం బని మహి గొనియాడుచుండ
"వివిధత త్వవేది వేదవ్యాసు
దాదిమని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్ని భుండు విశ్వజననమై
పరగుచుండ తేన భారతంబు."

ఇవి నన్నపాఠ్యుని మహావాక్కులు. భారతము పంచమవేద మని కదా ప్రసిద్ధి! ఇందలి ప్రతివిషయమును వివిధార్థధాయిష్టమే కావలయు. ఉత్తమ తత్త్వార్థప్రబోధితము కావలయు. ఇందు తెలియని విషయమున్నచో నది పాఠకుల అవిద్యాసూచకమే. తెలిసికొనువఱకు పండితాశ్రయమే కర్తవ్యము.

ఎన్నియో మారులు చదివినను దురవగాహమైన విషయములు పాఠకులను తరిమి తరిమి కొట్టును. ఒకటి ఇది ౧౮ పర్వములుగల మహాకావ్యము. ౧౮ దినముల మహా సంగ్రామము. ౧౮ అక్షహిణుల బలము. ౧౮ మహావీరులు. ఇందలి ఉపాఖ్యానమున భగవద్గీత ౧౮ అధ్యాయములు గలది. ఇట్లు ౧౮ సంఖ్యయే పంచమ వేదసంధ్యారతము. ఈ ౧౮ సంఖ్య వ్యాసముహర్షి శీల యంత సప్రేతికరమయ్యెనో తెలియరాదు. వ్యాసకవికి ఈ సంఖ్య అప్రయత్నముగ నెట్లో వ్రాతలో ప్రతిచోటను దొర్లియుండునా? అట్లన అది సాహసము. అవిద్యాప్రకటనము కూడ. వ్యాసప్రోక్షప్రతివిషయము మహార్థసంధాయకము. ఈ విశ్వాసముతో భారత సంహితారమహాదధి ముఖించవలయును. ఇంతకు మున్నే పండితవర్యు లెందరో ముఖించియే యుండుదు. తత్ఫలితము లోకమునకు ప్రకటించియు సుంపించుచును. కాని అది లభింపని వాలోటివా రెందరో యుండు రని నా విశ్వాసము.

ఈ సంఖ్య భారతముననే గాక తదితరగ్రంథములలోను విశేషముగ గోచరించుచున్నది. అష్టాదశ పురాణములు, అష్టాదశోపపురాణములు, అష్టాదశవర్ణనలు, అష్టాదశపర్వములు మున్నగునవి కలవు. దీనిని బట్టి చూడ ఈ ౧౮ సంఖ్యకు మహార్థ మేదియో యుంకి వలయు ననుట నిశ్చయము.

వి. రా. జ్యల మ్మే.

విమర్శనము

కుం ద మా ల

సంస్కృతనాటకములలో దిక్పాగాచార్యుని కుండమాల కథయందేమి, కల్పనయందేమి, నాటకీయ శిల్పమందేమి, పాత్రపోషణయందేమి ఒక విశిష్టతను గడించుకొన్నది. కుండమాలకారణముగా శ్రీ సీతారాముల పునస్సహగమము సంఘటిల్లిన ఉత్తరరామాయణ భండలి ఇతివృత్తము. ఇటువంటి ఆత్మార్థ అన్యుతనాటకమునకు ఇదివరకే కొన్ని అనువాదములు వెలసినవి. ఇది మరొక్కటి. అనువాదములలో భూద అనువాదముల ప్రజ్ఞాప్రతిభా ప్రాధీనముల ననుసరించి ఒక ప్రత్యేకరీతిని పొందగల్గుచుండునటుకు ఇది ఒక తార్కాణము చెలగుచున్నది. అనువాదము మూలానుసారిగా పరర మైన భావంలో చక్కగా నడచినది. ఈ నాటకములోని విశేషములను, ఈ కవితీరివిశేషములను, ఇందలి పాత్రల పోషణావిధులను, కథాంశములను సవిమర్శముగా ఉద్ఘోషించుచున్న దీని సీతకాథాగ్రములు ఈ రచనకు మరింత ఆదరణీయతను కల్పించుచున్నవి.

అనువాదములు వేదము వెంకటకృష్ణశర్మగారు, ఓట, సామిక్లర్ విశ్వి, చూశ, మద్రాసు. వెల ౩ రూ.

గ్రంథ స్వీకారము

పు మ్పా వ తి

అయిదాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధము. రచయిత: డి. రాజశేఖర శతావధానిగారు, ప్రాద్దుటూరు. ప్రకాశకులు: యస్. విశ్వనాథంగారు, ౧౪ పింగన్న నాయకర్ వీధి, మద్రాసు ౧. వెల ౩ రూ.

ఉమర్ ఖయ్యామ్

ఆంధ్రీ కర్త: ఉమర్ ఆలీషా కవిగారు. ప్రకాశకులు: ఉమర్ ఆలీషా కవిగ్రంథ మండలి, సీతాపురము. వెల ౩ రూ.

బ ద రీ యా త్ర

రచయిత: బులుసు సూర్యప్రకాశశాస్త్రిగారు. ప్రకాశకులు: సాధనగ్రంథమండలి, తెనాలి. యాత్రికులకు ఉచితము.

గాంధీజీకి శ్రద్ధాంజలి

విశోభాతీగననకు వేమూరి రాధాకృష్ణమూర్తిగారి అనువాదము. వెల ౮ ఆ.

స్వ రా జ్య శా స్త్ర ము

విశోభాభావేరచనకు వేమూరి ఆంజనేయశర్మగారి అనువాదము. వెల ౧౨ ఆ.

పై రెంటికి ప్రకాశకులు: వివేకాశ్రమగ్రంథమాల, వివేకాశ్రమము, వయా పొన్నూరు, నంటూరు జిల్లా.

తెలుగు వ్యాసములు

పలువురి రచనలు. సంకలయిత: వేమూరి ఆంజనేయశర్మగారు. ప్రకాశకులు: ఆంధ్రరాష్ట్ర హిందీప్రచారసంఘము, విజయవాడ. వెల ౧౨ రూ.

హిందీ తెలుగు స్వయంబోధిని

రచయిత: లైసాని క్రిరాములు గుప్తగారు, లోకమాన్యహిందీమండలిరం, బిసెంటు రోడ్డు, గవర్నరుజేట, విజయవాడ. వెల ౧౨ రూ.

తెలుగువిజ్ఞానసర్వస్వము-పరిచయసంపుటి

ప్రకాశకులు: తెలుగుభాషాపరిషత్, యూనివర్సిటీ బిల్డింగు, మద్రాసు.

ఆంధ్ర అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

అనువాదము: భువనగిరి విజయరామయ్యగారు, డి. ఏ., ప్రకాశకులు: శ్రీ వేంకటేశ్వర అండుకో, మెయిక్ రోడ్డు, నంటూరు. వెల ౨ రూ.